

VIGILIA

2010/5

BÁNYAI FERENC: *A Granum sinapis* középkori tanköltemény

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: Minden győzelem szomorú

KERTÉSZ IMRE: A pad

HALMAI TAMÁS: Hajnal a mélyben. Kertész Imre novellájáról

HALASI ZOLTÁN: Jizchak Katzenelson holokauszt-éneke

Borbély Szilárd, Danyi Zoltán, Győrffy Ákos,
Wisława Szymborska és Takács Zsuzsa versei
Dobai Lili, Mile Zsigmond és Szegedi-Szabó Béla prózája

TOMÁŠ HALÍK: Adj nekünk kicsiny hitet

75. évfolyam	VIGILIA	Május
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Egyé váló Európa?	325
BÁNYAI FERENC:	A Kezdet kezdetében... A <i>Granum sinapis</i> középkori teológiai-filozófiai tanköltemény fordítása és elemzése	326
SZÉP/ÍRÁS		
KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ:	Minden győzelem szomorú (<i>beszélgetés Klaus Dermutz-cal</i>) (Ujlaki Tibor fordítása)	340
BORBÉLY SZILÁRD:	A Követelés; A disznóbél (versek)	345
KERTÉSZ IMRE:	A pad (novella)	347
HALMAI TAMÁS:	Hajnal a mélyben. Kertész Imre: A pad (esszé)	353
TAKÁCS ZSUZSA:	Egy pásztorlevél kiegészítése (vers)	356
HALASI ZOLTÁN:	Adjatok nyelvet! Jizchak Katzenelson (1886–1944) holokauszt-éneke elé	357
JIZCHAK KATZENELSON:	Ének a kiirtott zsidó népről (részlet) (Halasi Zoltán fordítása)	359
SZEGEDI-SZABÓ BÉLA:	Észak fényei; Az egyszarvú és a szűz (kisprózák)	362
GYÖRFFY ÁKOS:	Tengeröböl (vers)	366
DOBAI LILI:	sem ölniük, sem meghalniuk (esszénovella)	367
WISLAWA	A három legfurcsább szó; Egy szó a lélekről; Adalékok	
SZYMBORSKA:	a statisztikához (versek) (Báthori Csaba fordításai)	373
MILE ZSIGMOND:	Mennek (novella)	376
DANYI ZOLTÁN:	Háborús versek: A vállak és homlokok; Nem azért történt; És ahogy haladunk; A téli hadjárat (versek)	380
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
FINTA GÁBOR – SZÉNÁSI ZOLTÁN:	Pomogáts Bélával (II. rész)	382
MAI MEDITÁCIÓK		
TOMÁŠ HALÍK:	Adj nekünk kicsiny hitet (Kiss Szemán Katalin fordítása)	390
DOKUMENTUM		
■	Az elmaradt megnyitó	395
KRITIKA		
HALMAI TAMÁS:	Egy mondat a létezésről. Krasznahorkai László: <i>Az utolsó farkas</i>	396
SZEMLE		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	398

A 372. oldalon Jan Lievens festménye, a 404. oldalon: Bruder Klaus Kapelle, Wachendorf

Eggyé váló Európa?

Az évfordulók felidézhetnek fájdalmas vagy örömteli emlékeket; alkalmat adhatnak az ünneplésre, de a számvetésre, a tanulságok leszűrésére is. 1985 óta május 9-e: „Európa-nap”, amely korunk két fontos dátumát idézi. 1945-ben ekkor ért véget minden idők legvéresebb háborúja. 1950-ben pedig ezen a napon hozta nyilvánosságra Robert Schuman azt a javaslatát, hogy vonják közös ellenőrzés alá a csatlakozó országok szén- és acéltermelését, hogy így elejét vehessék egy újabb lehetséges háborúnak, hiszen e két iparág nélkülözhetetlen kelléke a hadiiparnak.

A mai Európa „alapító atyái” aligha láthatták be az azóta eltelt hatvan esztendő történéseit, az akkori nyilatkozat nyomán megindult gazdasági és politikai fejlődést, amely végül az Európai Unió létrejöttéhez, annak máig tartó bővüléséhez vezetett. Szembenéztek viszont a véres múlttal: azokkal az évszázados ellentétekkel, amelyek országokat és nemzeteket fordítottak szembe egymással, mert csak a másik-mások leigázása árán tudták elképzelni saját boldogulásukat. Számot vetettek jelenükkel és jövőjükkel: meglátták, hogy a túlélésnek egyetlen esélye van: ha a további versengés, gyűlölködés és boszszú helyett a kiengesztelődés és az együttműködés útját keresik.

Schuman szentéletű ember volt — politikai tevékenységében azonban a keresztény alapelveket a józan racionalitás és humanizmus alapján váltotta valóra: olyan Európát álmódott, amelyben a megbocsátás, a megbékélés és a kölcsönös segítségnyújtás elvei politikai és jogi megfogalmazást nyertek, megvetve egy új rend és együttélés alapjait. A termelésben kialakuló szolidaritás akkor válik teljessé, ha a gazdasági közösség az élet egészét átfogó közösséggé mélyül, ha az egyéni és nemzeti érdekeket összhangba tudja hozni a kontinens egészét átfogó közjával, ha a gazdasági és politikai logikát kiegészíti a szeretet és az igazságosság logikája is.

Európát nem igazán földrajzi határai határozzák meg: elsősorban kulturális egység, az egyes országok és nemzetek sokszínű örökségével. Az „európai haza” akkor tud felvirágozni, ha megóvja a valódi emberléthez nélkülözhetetlen értékeit: az emberi jogokba, a szolidaritásba, a gazdasági növekedés gyümölcseinek egyenlő elosztásába vetett hitet, a védett környezethez való jogot, a kulturális, nyelvi és vallási sokszínűség tiszteletét, a hagyományok és a fejlődés harmonikus összekapcsolását.

Robert Schuman hatvan éve tette közzé nyilatkozatát. Az akkor hat országból álló szövetség ma huszonöt ország uniójává alakult. Válik-e valóban kultúrát és valódi értékeket hordozó közösséggé, vagy pedig a kontinens csupán látszólag válik eggyé, hiszen folytatódnak a kicsinyes helyi torzsalkodások, itt-ott fellángoló „törzsi villongások”?

A Kezdet kezdetében...

BÁNYAI FERENC

A Granum sinapis középkori teológiai-filozófiai tanköltemény fordítása és elemzése

A szerző az ELTE ÁJK Filozófia Tanszék docense. Legutóbbi írását 2009. 6. számunkban közöltük.

Ez a fordítás és tanulmány a legnagyobb hatású német keresztény misztikusra, Eckhart mesterre emlékezik születésének 750 évfordulója alkalmából. A következőkben olvasható vers — vagy inkább tanköltemény — közép-felnémet eredetije kilenc kéziratban maradt fenn, ám egyikük sem adja meg a szerző nevét. A vershez terjedelmes — skolasztikus iskolázottságról tanúskodó — latin nyelven írt magyarázat is kapcsolódik. Ez a latin szövegbe ágyazva szó szerint idézi a népnyelvű szöveget, és a versszakokat egyenként elemzi. Ismeretes egy népnyelven írott magyarázat is, de az későbbi, mint a latin, és legkorábban az 1400-as évekre datálható. A vers közép-felnémet szövege egyházi himnusz, szekvencia formáját követi, így elképzelhető, hogy a középkorban dallam is tartozott a szöveghez. Mindkét fajta magyarázat szerzőségét elhallgatják a rendelkezésünkre álló források. A részletes elemzés arról tanúskodik, hogy e vers a középkorban nagy becsben állhatott, hiszen ilyen fajta magyarázatot többnyire az egyházatyák írásaihoz, vagy a Bibliához készítettek ebben az időben. E megbecsülést részben meg is indokolja az egyik, Nürnbergben talált kézirat felírata. Eszerint a *Granum sinapis* „nyolc olyan tanítást tartalmaz a Szentháromságról, amilyeneket Szent Dénes *Misztikus teológia* könyvében is olvashatunk”. Ez egyértelmű kapcsolatot létesít az akkortájt elsődleges tekintélynek számító Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész gondolataival, amelyek latin fordítása és számos kommentárja volt ismert a középkorban, a Dénes neve alatt szereplő művek pedig a misztika és a skolasztika számára egyaránt fontos hivatkozási alapot képeztek.

Az alábbiakban az eredeti versszöveget, annak magyar fordítását és saját elemzésemet közlöm, majd végezetül a tanköltemény datálására és szerzőségének megállapítására teszek kísérletet. A hivatkozott Eckhart szövegeket szintén saját fordításomban adom meg.

A cím A költemény címe a latin magyarázatból ered. Eszerint ez a népnyelven írott vers egyfajta „mustármag” — vagyis tömör összefoglalás — az istenség dicsőségéről és nagyszerűségéről. A mustármag példája egyben utal az evangéliumban olvasható két krisztusi tanításra. Közülük az elsőben Jézus Krisztus a hit erejét kívánja érzékeltetni, azt, hogy az igazi hit hegyeket képes megmozgatni. „Bizony mondom nektek, ha csak akkora hitetek lesz is, mint a mustármag, s azt mondjátok ennek a hegynek itt: 'Menj innét oda!' —, odamegy, és

nem lesz nektek semmi sem lehetetlen.” Másik példázatában Krisztus a mustármagot a mennyek országával kapcsolatban használta. Bár a mustármag kisebb más magoknál, de ha elvetjük és gondozzuk, akkor olyan növény nő belőle, amely nagyobb minden veteménynél, sőt fává terebélyesedik, „és az ég madarai fészket raknak ágai között”. Ha ehhez felidézzük azt a kijelentést is, hogy „Isten országa tibennetek van”, akkor úgy tűnik, igen hasonló módon használja a mag példáját Eckhart *A nemes ember* kezdetű prédikációjában: „Bennünk Isten magva van. Ha jó, bölcs és szorgalmas gazdáik lennének, akkor egyre jobban megerősödnek és felnőne Istenhez.”

Erre tekintettel a *Granum sinapis* lelkivezetési-pedagógiai feladata a könnyen megjegyezhető, rímekbe szedett és ritmikus szövegezés segítségével a teremtés, Szentháromság, Isten lényege hittitkainak olyan összefoglalása, amely a hit növekedését hivatott segíteni. Isten országa és a hit bennünk olyan, mint a kicsiny mustármag, de ha azt jó keresztény módjára gondosan ápoljuk, akkor megerősödhetik és minden mást túlnőve a mennyekig elérhet.

Nicolaus Cusanus bíboros — aki Eckhart tisztelője és írásainak gyűjtője volt — saját íásaiban is felhasználta a mustármag-hasonlatot Isten mibenlétének érzékeltetésére. Isten a legnagyobb annyiban, hogy semmi nem képes Őt a maga egészében befogadni, Ő viszont mindent átfogó, de egyúttal a legkisebb is, hiszen a legcsekélyebb teremtményben is bizonyos értelemben ott van, mint annak igaz lényege. Ha a mégoly kicsi mustármagot vesszük szemügyre és értelmünk tekintetével a benne rejlő erőt és fejlődéslehetőséget vizsgáljuk, akkor olyan jelet találunk, amely Isten csodálatára készítet. Amilyen kicsi e mag alakját tekintve, oly határtalannak tetszik ereje, amelynek folytán fává nő, leveleket hajt, ágakat növeszt és számtalan hozzá hasonló magot érlel, amelyek mindegyikében ugyanez a hatalmas erő szunnyad. Végül Cusanus megjegyzi, hogy az emberi értelem a mustármaghoz hasonló hatalmas fejlődési lehetőségét és kibontakozási képességet rejt magában.

I. Az első versszak

In dem begin

hó uber sin

ist ie daz wort.

ő rícher hort,

dâ ie begin begin gebar!

ő vader Brust,

űz der mit lust

daz wort ie vlöz!

doch hat der schöz

daz wort behalden, daz ist wâr.

A Kezdet kezdetében

Ahova ész nem ér el

Lakik a bőséges kincs:

Az Ige, a párja nincs.

És kezd a Kezdet szülni egyre.

Óh, Atyának benseje,

Amelyből a szeretet

Ezt az Igét kiárasztja!

Mégis legbelül Ő ama

Igét ott tartja, így tökéletes.

Rögtön e tanköltemény elején megjelenik a vers egészére jellemző azon beállítódás, amely Istent az emberi értelem fölött állónak tekinti, olyannak, Akinek lényegét tér és idő, valamint emberi fogalmak nem

képesek megragadni. Ez a felfogás karakterisztikusan jelenik meg a középkorban a „negatív (apofatikus) teológia” alakjában, amely Istenhez tagadások (*apophaszeisz*, tagadás szóból) próbál közelebb kerülni és a középkorban nagy tekintélynek számító Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész-művekhez köthető.

A Dénesnek tulajdonított *Az isteni nevekről* szóló mű Isten lényegfelettségét, ember számára az isteni lényeg kimondhatatlanságát, megismerhetetlenségét hangsúlyozza. Ahogy a megismerésben a magasabb rendű dolgokhoz emelkedünk, úgy lesznek kifejezéseink egyre tömörebbek, de Istenhez közeledve egyfajta sötétség jutunk el, ahol szavaink lassan elfogynak, és még az Istenre vonatkozó azon emberi fogalmaink, hogy Ő a Jóság és az Igazság —, nos, ezek sem alkalmazhatóak Rá, hiszen a transzcendens Isten lényegileg más, mint az immanens emberi. Másik művében erről így ír: „Ő fölötté áll minden lényeknek (...) minden szó, minden értelem mérhetetlenül távol áll attól, hogy hasonlítson hozzá (...) lényegfeletti, megismerhetetlen és kimondhatatlan határtalanságát nem ismerjük (...) a lét fölött álló Istenesség (...) maga a tökéletesség és megelőz minden tökéletességet.”¹

Eckhart gondolkodói-szellemi fejlődésének első korszakában már épít Pszeudo-Dionüsziosz azon gondolataira, hogy mivel múlandó és korlátozott fogalmainkkal és evilághoz kötődő emberi szavainkkal nem is tudunk Istenről megfelelően beszélni, ezért a leghelyesebb Istennel kapcsolatban a hallgatás. Erfurti ténykedésének idején írott főművében, az *Útmutató beszédek*ben tisztelettel és egyetértően idézi Dénest: „Szent Dénes mondja: mindennél szebben szól Istenről, aki a benső gazdagság teljességéből fakadóan a legmélyebben tud hallgatni Róla.”

Ez a felfogás Eckhart más műveiben is megjelenik, de egyik szentbeszédében mégis úgy véli, hogy az értelem áttör ezeken az Istenre vonatkozó nem megfelelő szavakon és Istent mégis képes közvetlenül, emberi szavak közbeiktatása nélkül megragadni: „A megismerés áttör az Igazságon és a Jóságon, felkerül a tiszta létbe, és Istent leplezetlen fogja fel, olyanként, amilyen nevek nélkül.”

Az „*In dem Beginn (...) ist stets das Wort*” szófordulatban a *Granum sinapis* egyik sajátossága mutatkozik meg, bár szövegszerűen János evangéliumának kezdő mondatára utal, ámde azt nem szó szerint idézi. Ez az apró eltérés azonban nagy valószínűséggel nem figyelmetlenségből adódik, hanem tudatos módosítás a bibliai szövegre vonatkozóan. Amennyiben az Igét (Szót, Logoszt) azonosítjuk a második isteni személlyel, Aki lényegét tekintve ugyanúgy Isten, mint az Atya, akkor az Ő isteni természetéről is azt kell állítani, hogy léte is az örökkévalóság. Ezt pedig a „kezdetben vala” múlt idejű alaknál hívebben fejezi ki a jelen idejű létige, hiszen az öröklét az örök pillanat, állandó jelen, miként azt Szent Ágoston megállapítja a *Vallomások* időre vonatkozó fejtegetései során. Eckhart éppen erre az ágostoni érvelésre hivatkozik saját *János Evangélium-kommentárjaiban*, illetve veszi át ezt a végkövetkeztetést több népnyelvű szentbeszédében, és gyakran hi-

¹Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész műveit az alábbi kiadás alapján idézem: *A misztikus teológia. A mennyei hierarchiáról.* (Ford. Erdő Péter.) In: *Az isteni és az emberi természetéről* II. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994.

vatkozik is Ágostonra. Az első versszak a továbbiakban az emberi értelmet meghaladó titokról szól: az Igéről, Aki a szeretet folytán öröktől fogva árad, ámde mégis az Istennél marad.

II. A második versszak

*Von zweñ ein vlút,
der minnen glút,
der zweier bant,
den zwein bekant,
vlúzet der vil sūze geist
vil ebinglích,
unscheidelích.
dî drî sîn ein.
weiz du waz? nein.
iz weiz sich selber aller meist.*

Kettőnek egy az árja —
Hő Szeretet parázsa.
Mint köti Őket egybe,
Csak ők tudják rendre.
És árad a Lélek edese,
Lényegében,
Egy az egyben.
Három Ó, és mégis Egy,
Lényét te nem ismered,
Hisz Magát Magával érti meg.

Az első sorban használt kép és a megszővegezés erősen emlékeztet Eckhart *Homo quidam nobilis* kezdetű szentbeszédének kezdősoraira: „Minden jó az isteni Jóság árából árad.”

A továbbiakban verses formában olvashatjuk a Szentlélek eredését az Atyától és Fiútól, lényegében azzal egyezően, ahogy azt a keresztény szentháromságtan megfogalmazza. A Szentlélek az isteni szeretet áradása. A mindennapi gondolkodás számára mehökkentő, hozzáférhetetlen titkot, hogy bár az isteni személyek szám szerint hárman vannak, mégis ugyanazon lényeg szerint —, nos, ezt igazán csak Maga Isten (a Logosz, a Fiú, az Ige) értheti meg. A tanköltemény szövegére nagyban emlékeztet, ahogy erről Eckhart a *Nunc scio vere* kezdetű szentbeszédében beszél: „Mivel az Atya a Fiú számára teljességgel jelenvaló és a Fiú (Istenként) azonos az Atyával, tehát más nem is ismerheti meg az Atyát, csakis a Fiú.”

Krisztusnak a Máté és Lukács evangéliumában olvasható fent hivatkozott mondataihoz kötődik és azoknak az emberi értelemre és teremtményekre vonatkozó következményeit fogalmazza meg Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész a *Misztikus teológia* 5. fejezetében. Isten, mint minden érzékelhető és minden elgondolható oka, „nem mondható ki és nem is gondolható el (...) gondolkodással nem érhető el (...) a létezők nem ismerik meg Őt, úgy, amint van.”

A vers az emberi és az isteni megismerés ontológiai szintű különbözőségét hangsúlyozza. Az örökkévaló Isten és az időbeliségnek alávetett létezők, a teremtő és a teremtmény közti különbözőséget Eckhart a *Vigasztaló könyv*ben így fejezi ki: „Isten, a mennyei Atya a Fiúnak atyja, és nem ura, de nem ura a Szentléleknek sem. Az Atyaisten–Fiú–Szentlélek azonban már úr, éspedig a teremtmények Ura. Azt mondjuk, hogy Isten Atya volt öröktől fogva, Úr viszont attól az időtől, amikor megalkotta a teremtményeket.”

Teljességgel Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész nyelvezetére utal és a *Granum sinapis* e versszakának szellemiségével rokonítható Eckhart másik szentbeszéde, ahol Isten megnevezhetőségére

vonatkozóan ezt mondja: „Erre a ‘valaki’-re nincs szó, nincs senki hozzá fogható; mert ez a valaki Maga Isten! Istennek azonban nincs neve (...) Istenről semmilyen nyelv találó szót ki nem mondhat léteének fölsége és tisztasága miatt (...) Ezért nem lehet beszélni Istenről Hozzá illő módon, mert semmi sincs Isten fölött és Istennek nincsen oka.”

Eckhart e szentbeszédében a későbbiekben megerősíti a Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész gondolataihoz kötődést, de előbb részletebben is kifejti a megnevezhetetlenség indokait. Ha azt vesszük, hogy a világ dolgairól a hasonlóság segítségével beszélünk, akkor így módon azért nem tudunk szólni Istenről illő módon, mert Hozzá semmi nem hasonlítható. Ha pedig a hatás alapján beszélünk valamiről, akkor megint csak nem tudunk Istenről szólni, hiszen: „Valamennyi teremtmény túl csekély értékű ahhoz, hogy Istent kifejezze, a teremtett létezők együttesen is semmik Istenhez képest. Így hát egy teremtmény se képes Istenről egyetlen megfelelő szót is kimondani az Ő alkotásai alapján. Ezért mondja Dionüsziosz, hogy tévednek mindazok, akik Istenről akarnak valamit állítani, mert semmit nem tudnak kimondani Róla. Azoknak viszont igazuk van, akik nem állítanak Róla semmit, mert Istent egyetlen (emberi) szó sem képes kifejezni, Ő viszont kimondja Önmagát Maga-magában.”

A második versszak utolsó sora (különösen a *Granum sinapis* előző sorait is figyelembe véve) olyannyira emlékeztet Eckhart egyik szentbeszédének megfogalmazásaira, hogy jó érvként hivatkozhatnánk rá, Eckhart szerzőségét bizonyítandó. Eckhart a *Homo quidam nobilis* kezdetű szentbeszédében ezt mondja: „Az Atya az isteniség kezdete, mivel Magát Önmagában ragadja (érti) meg. Belőle, ám mégis bennmaradóan származik az Örök Ige a Szentlélek kettejükből, ám mégis bennmaradóan árad ki.”

III. A harmadik versszak

*Der dr̄̄er strik
hat t̄̄fen schrik,
den selben reif
n̄̄ sin begreif:
h̄̄r ist ein t̄̄ufe sunder grunt
schach unde mat
z̄̄it, formen, stat!
der wunder rink
ist ein gesprink,
ḡ̄ar unbewegit st̄̄t s̄̄n punt.*

Háromból egy hurok,
Borzasztó nagy titok.
S hogy ad ki karikát,
Ember nem látja át,
Akár a mélységes-mély katlant.
Itt sakk-mattot kap
Idő, tér, s a forma.
Gyűrűje csodás,
Mindennek forrás,
S Eredet: mozdít mozdulatlan.

Ennek tárgya az isteni személyek hármassága, kapcsolódásuk egymáshoz és az isteni lényeg egysége. A latin kommentár kiemeli, hogy az isteni szubsztancia egyszerűsége megfoghatatlan, az emberi értelemnek megragadhatatlan. Ez olyan titok, amely feneketlen mélységnek tűnik és átláthatatlan az emberi ész számára. Ezzel kapcsolatban a térre, az időre és a formákra vonatkozó hétköznapi képzeink és racio-

nális fogalmaink csődöt mondanak, ezek híján a tanköltemény hasonlatok és képek segítségével próbálja érzékeltetni Isten milyenségét.

Az istenivel kapcsolatban használt „mélységes-mély” kifejezés Eckhart egyik prédikációjában is előfordul, az e versben olvashatóhoz hasonló üzenettel. Eszerint az isteniség bősége és mélységes-mélye feltárul, de olyan tisztaság által, amely nincsen sem a Világban, sem kívül a Világon, amely nem az időben van, de nem is az örökévalóságban, sem benső, sem külső. Másik prédikációjában a kifejezés Isten főenségének és az emberi alázatnak az összekapcsolásánál szerepel. Eszerint amikor az ember önként lekicsinyíti magát, akkor kerül közelebb a magasságos istenség határtalan mélyéhez. A mélység és magasság mintegy feltételezik egymást, összekötődnek. Ha valaki saját magához megfelelően viszonyul, az istenihez is közelebb juthat. E prédikációban úgy tűnik, ha az emberi ész önmagában nem is, de egyfajta lelki alkat, beállítódás közelebb visz az elérhetetlen magassághoz, illetve mélységhez. Így az isteni sem marad olyannyira radikálisan más, megközelíthetetlen, mint ahogy ebből a versből kitűnik.

Eckhart az Ige meghallásáról, az isteni meglátásáról másutt azt mondja, hogy Igéjét a mennyei Atya örökkön-örökké hangoztatja, és ebben az Igében benne van a teljes isteni természet. Az Ige számunkra elrejtve nyugszik, csak a mélységes-mélyben, a tökéletes csendben, ahol minden zaj és nesz megszűnik, ott hallhatnánk meg, azonban nincs rá se szemünk, se fülünk.

Az e versben olvasható „ész sosem látja át” kategorikus kijelentéssel ellentétben Eckhart más műveiben nem zárja ki, hogy az emberi értelem törekedjék az eligazodásra a hit dolgaiban és a Szentírás megértésére. Szerinte a lehetőségekhez képest az érti meg a Bibliában olvashatóakat, aki a Szentírás értelmét és igazságát abban a Lélekben keresi, amelyben az elhangzott és íródott, tehát Isten Lelkében. Hogy az ember számára nem teljesen kizárt a kapcsolat a Szentlélekkel, sőt hat is egyesekben, nos, erre nézve Szent Péter azon kijelentésére hivatkozik, hogy minden szent Isten Lelkéből beszélt.

A *forrás* a Bibliában, más keresztény szerzőknél, de a neoplatonikusoknál is gyakran előforduló hasonlat. Eckhart különféle összefüggésekben használja ezt a képet egyéb műveiben. Így beszél arról, hogy mivel a kegyelem Istenből, mint forrásból árad, ezért a kegyelem hatása teszi a lelket fogékonyá és derűlátóvá Isten minden műve iránt. Isten az egyedüli forrása minden jónak, igazságnak és valódi vigasznak. Használja Eckhart ezenkívül ontológiai értelemben is, miszerint az Egy az eredendő forrás, Aki Atyja mindeneknek a Mennyben és a Földön, az Ige, Krisztus Szentlélek által sugalmazott szavainak hallgatása olyan, mint élő vízű forrásból inni, amely az örök élethez vezet.

A *gyűrű* képe a versben feltehetőleg arra a középkori szerzőknél gyakran olvasható elképzelésre utal, hogy a mennybolt alatt egy tűzgyűrű van, és ezáltal semmi oda nem illő nem érintheti a Mennyeket, és Istenhez nem juthat.

Az utolsó sor azt emeli ki, hogy a teremtés során Isten nem változott, maga nem kényszerült mozgásra, hiszen az önmaguktól nem létező, nem öröktől fogva mozgó dolgok mindegyikének egy előző mozgatóra van szüksége, Isten azonban e láncolat elején áll és nem szorul más mozgatóra, illetve Maga önazonos marad tevékenysége (a teremtés) során is, vagyis mozdulatlan, nem változó, nem mozgó marad. A versben olvasható sajátos megfogalmazás ismételt emlékeztet Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész *A mennyei hierarchiáról* című művének nyelvezetére: „Egyhelyben állva szilárdan megmarad önmagán belül mozdulatlan azonosságban.”

IV. A negyedik versszak

*Des puntez berk
stîg âne werk,
vorstentlichkeit!
der wek dich treit
in eine wüste wunderlîch,
dî breit, dî wît,
unmezîk lît.
dî wüste hat
noch zît noch stat,
ir wîse dî ist sunderlîch.*

E nagy magaslatot
Magad meg nem kapod.
Légy bármily agyafúrt,
Nincs ekként odaút,
Csodás pusztaság az.
Melynek hossza-széle
Szemnek mérhetetlen.
Üres, kietlen e pusztá,
Idő-térnek semmi jussa,
Páratlan önmagában.

Az első sorban olvasható *magaslat*, csúcs hasonlata ismét csak Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész a középkorban nagy becsben álló és Eckhart számára is jól ismert művének szövegére emlékeztet.

E versszakban jelenik meg a határtalan, csodálatos *pusztaság* képe, amely a misztikusoknál sajátos értelmezést nyer. Eckhart kortársának, a híres flamand misztikus Jan van Ruusbroec *Lelki nász* című értekezésében e negyedik versszak szövegére rímelő gondolatot olvashatunk. „Isten maga az Egy-szerűség, megközelíthetetlen Magasság és elérhetetlen Mélység, felfoghatatlan Szélesség és örök Hosszúság, homályos Csend és pusztá Sivatag.” Ezt a pusztaságot nem könnyű megtalálni, se országút, se gyalogút nem vezet oda, magunknak kell kitaposni saját ösvényünket, egyfajta úttalan-úton járva juthatunk el e pusztasághoz. Ez az evangéliumokban (Mt 3,3 illetve Lk 3,4) olvasható azon kijelentéshez kapcsolódik, miszerint Keresztelő János Izajás próféta jövendölését teljesíti be, amikor ezt mondja: „készítétek az Úr útját, egyengessétek ösvényeit!”

A pusztaság az emberi lélek földi kötődésektől, múlandó dolgoktól való azon mentességét jelképezi, amely szükséges előfeltétele az Istenhez közelítésnek és majdan az *unio mysticának*. Eckhart szerint ha bekövetkezik egyfajta lélekben való szegénység és pusztaság, üresség mindentől, ami nem Isten, akkor a lélek annál tisztábban fogadhatja be az istenit, és a lélek Istenre néz, Isten pedig űr tekint szemtől-szembe. Az *Eyn meister spricht* kezdetű szentbeszédében pedig az emberben meglévő lélekszirkárcsáról mondja, hogy az a legvégső lét forrását kutatja, és abba a csendes pusztába vágyódik, amelybe kü-

lönbözőség soha nem hatolt, ahol még az isteni személyek sincsenek elkülönülve, vagyis a Szentháromság maga az Egy-ség.

A pusztaság mint egyfajta tisztaság szerepel Eckhart *Ego elegi vos de mundo* kezdetű prédikációjában, amely nem az időben van, de nem is az örökkévalóságban, és amelyen keresztül Isten feltárja isteniségének teljes bőségét. *Scitote, quia prope est regnum Dei* kezdetű prédikációjában pedig a Mennyről mondja, hogy kívül van az időn, és nem köthető testi értelemben vett helyhez, ekként nem érinti se tér, se idő.

Eckhart időskori főművében is felbukkan a függetlenség tértől és időtől, ezúttal a lélek legmagasabb rendű erőivel kapcsolatban. Ezekről az erőkről itt annyit árul el, hogy a „testtől függetlenül működnek és tisztán, tértől-időtől elszakadva vannak a lélekben”. Ebben a művében később az ember olyan belső cselekvéséről (kéességéről) beszél, amelynek tér és idő nem szabnak határt. E tekintetben ez a „cselekvés” Istenhez hasonlatos, hiszen Ő mindenhol és mindenkor jelenvaló: nem határolja, nem korlátozza a tér és az idő. Az ember esetében ez azt jelenti, hogy mindig és mindenkor Istent szeressük tisztán és teljes akaratunkkal, valamennyi tettünkkel a Jóságot célozzuk.

Modicum et non videbitis me kezdetű prédikációjában viszont nem zárja ki eleve, hogy elménk tekintetével esetleg megpillanthassuk Istent, de ennek alapfeltétele, hogy az egész világ (a tér) és minden múltandó (vagyis az idő) egyre kisebb és kisebb legyen bennünk, semmit ne jelentsen számunkra, ilyen úton-módon léphetünk túl a világon és az időbeliségen.

A „hossza-széle mérhetetlen” szófordulat megjelenik Eckhart *Sta in porta domus Domini* kezdetű prédikációjában, amikor Isten házáról beszél, amelyet szentség illet, és amely imáink háza. Ez a ház fölötté áll az időnek, és oly hosszú, hogy végét nem láthatjuk, oly széles, hogy a szélét nem találjuk. Ehhez hozzáteszi, hogy a léleknek is tágassá kell válnia, ha a legnagyobbat, vagyis Istent be szeretné fogadni saját házába.

V. Az ötödik versszak

*Daz wüste gút
nî vüz durch wüt,
geschaffen sin
quam nî dâ hin:
us ist und weis doch nimant was.
us hî, us dâ,
us verre, us nâ,
us tîf, us hõ,
us ist alsõ,
daz us ist weder diz noch daz.*

A Jó e pusztaság,
Sosem tapodta láb.
Teremtett értelem
Hozzá nem érhet el.
Örökös lét, de hol van hona?
Lám itt, lám ott,
Közel, s távol,
Völgy és orom,
Mégis sehol.
Sem ez, sem az, csak önmaga.

E versszakban megtudjuk, hogy a pusztaság nem más, mint az ember által keresett, de értelmével a maga mivoltában fel nem fogható Jó. A Jó Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitésznel nem pusztán Isten egyik neve — még ha a legfontosabb is —, hanem a lényege. Minden teremtmény ugyanis a Jónak köszönheti a létét, és mindennek a vég-

célja is a Jó. A Jó fölötté áll a teremtett dolgok lényegének, fölülmúl minden létezőt. Bár Ő alakít, s ad mindennek formát, Ő maga alakatlan, forma nélküli (erre utal a versben a pusztá képe), földi értelemben nincs sehol (nem azonos egy hegygel, mélységes szakadékkal vagy völgygel), mégis mindenhol megvan a nyoma, és olyan értelemben, hogy minden általa nyer létezését, mintegy alapul a Jón.

A versszakban olvashatók jobb megértése érdekében utalunk Eckhart *Et cum factus esset Iesus* kezdetű prédikációjára, amelyben a pusztaság egyfelől azt jelenti, hogy eltávolodunk minden teremtménytől, idegenné válunk azok számára, így a teremtett dolgok vonatkozásában mintegy sivatag leszünk. Másfelől ezt az eltávolodást, kiüresedést önmagunkra is vonatkoztatja. A *pusztaság* képe tehát azt is jelképezi, hogy a világról mit sem tudókká, ilyen értelemben véve tudatlanokká legyünk, olyan egyedüllétet érzünk el, ahol az ember önmagának és minden sokaságnak pusztaságává lesz, azoktól elidegenedik. Eckhart ilyen összefüggésben hivatkozik Ozeás próféta szavaira: „Ezért majd magamhoz édesgetem, kiviszem a pusztába, s a szívére beszélek.” Ily módon az ember kiüresedése, „tudatlansága” és az ilyen értelemben vett pusztaság az előfeltételei annak, hogy az örökkévalóságban kimondott Igére igazán odafigyelhessünk.

Eckhart a gondolatvilágában kulcsfontosságú szerepet játszó egyik prédikációjában a mindenkiben meglévő belső (szellemi-lelki) embert azonosítja azzal az Evangéliumban leírt nemes emberrel, aki „messze tartományba ment, hogy az országot átvegye”, vagyis Isten országának részese lehessen. Eckhart ezt a belső, nemes embert hasonlítja később ahhoz a jó fához, amely mindig jó gyümölcsöt terem, hiszen az ilyen ember mindig jóra hajlik és azt a Jót akarja, amely úgy áll önmagában, hogy nem érinti sem ez, sem az. Ez a megfogalmazás erősen emlékeztet az ebben a versszakban olvasható szófordulatra. Ami mindennek a végső oka, az abszolút lét, azt nem lehet semmi mással azonosítani, arról csak annyit mondhatunk, hogy önmagával azonos, Szent Ágoston kifejezésével az „idipsum”.

Eckhart az *Ego elegi vos de mundo* kezdetű szentbeszédében azt a kérdést, hogy milyen is az isteni természet önmagában, idegen földhöz hasonlítja, amelyen sok teológus is eltéved. Ennek a „pusztaságnak,” sivatagnak nincs neve, nekünk inkább ismeretlen, semmint ismerős. Csak úgy lennénk képesek akár egy pillanatra is belelátni — teszi hozzá —, ha önös mivoltunkat félretennénk, lemondanánk énünkről, magunkat mintegy elhagynánk.

VI. A hatodik versszak

Us licht, us clâr,

us vinster gâr,

us unbenant,

us unbekant,

beginnes und ouch endes vrî,

Fény és sugár,

Mégis homály,

Névtelen,

Ismeretlen.

Kezdetől, végtől szabad,

*us stille stât,
blôs âne wât.
wer weiz sîn hûs?
der ge her ûz
und sage uns, welich sîn forme sî.*

A csendben áll,
Bármerre jár.
Ki ismeri lakását?
Adja elő tudását,
S mondja meg, mifajta az.

Ebben a versszakban jelenik meg a középkorban oly sokszor előbukkanó fénymetafizika, amelyet János evangéliumának kezdő sorraiból kiinduló fejtegetéseivel és sajátos nyelvezetével Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész ihletett. Mint az több helyen is olvasható nála, a fény tulajdonképpen a Jó megnyilvánulása. A Világosság Atyjától jön ez a fény, és mindent megvilágít, mindenkit megvilágosít. Ugyanakkor e versre és Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész műveire is jellemző, hogy az említett fényszimbolikát összeköti a „negatív teológiával”, vagyis azzal a szemlélettel, hogy a teremtett világtól különböző Teremtőről, a minden emberi fogalmat meghaladó isteni lényegről úgy próbálunk beszélni, hogy Vele kapcsolatban tagadjuk a földies, múlandó, emberi léthez kötődő kifejezéseket. Erre tekintettel kapnak egyfajta jelentőséget és jelentést az e versszakban olvasható olyan paradoxnak ható szófordulatok, mint „fény és sugár, mégis homály”, illetve a „csendben áll, bármerre jár”.

Eckhart több művében is használja a fénymetaforát, így például 38. prédikációjában a lélekben lévő azon fényről beszél, amely Istent fogadja be, a 3. prédikációjában pedig azt mondja, hogy ha az isteni fény vetül az értelmünkre, akkor lesz biztos a tudásunk, mert ez a fény nem csal meg senkit és ezt a fényt el nem fedheti semmi. Ezzel Eckhart azon fejtegetésekhez kapcsolódik, amelyekben Szent Ágoston Istent az emberi értelmet megvilágító Fényként magasztalja, amely által az értelem fényét sugározza a teremtmény. Eckhart másik művében hozzáteszi e gondolatmenethez, hogy szerinte bárki lemondana a szeme világáról, ha cserébe Istent egyszer megláthatná az isteni Fényben, és ezáltal az örök boldogság részese lehetne. Még inkább szembeötlő az egyezés e versszak szövege és Eckhart *Homo quidam nobilis* kezdetű prédikációjának azon része között, ahol arról beszél, hogy minden létező végcélja az elnyugvás, a béke és nyugalom. A lét legvége pedig egyfajta isteni sötétség, a rejtőző Isten ismeretlensége, Istené, Aki a Fényt és létet adja a létezőknek.

Az isteni fény és sötétség kettőssége markánsan megjelenik Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész leveleiben is, megerősítve ezáltal a *Granum sinapishoz* fűzött latin kommentár állítását, amely a tanközlteménynek Dénes általi ihletettségeről szól. Gaiushoz írott levelében Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész kiemeli, hogy bár a világosság elűzi a tudatlanság sötétségét, de a Fény el is homályosít minden más fényt, lényege rejtve marad, hiszen Istent nem ismerjük. Emberi értelmünk számára Isten végtelen sötétségnek tűnik, homályban marad. E fejtegetésével a szerző Pál apostol azon mondatához kapcsolódik, miszerint Isten megközelíthetetlen fényességben lakik. Ezt egy

másik levelében megerősíti, ahol arról ír, hogy az isteniség fénye, Isten „lakása” megközelíthetetlen fény, amely nekünk nem más, mint sötétség. Ezek mellett meg kell azonban említenünk, hogy Eckhart más helyeken ezen kijelentéseivel ellenkező állításokat is tesz, amikor nem zárja ki a színről színre látás lehetőségét, így egyik német nyelven mondott prédikációjában, amikor a Heródes fogságából megszabadult Péter apostolot idézi: „Most tudom bizonytal”, majd hozzáteszi, hogy van olyan tudás, amely az isteni fényben látásból ered, és ott színről-színre, fedetlenül és igazán ismerünk meg, semmi által el nem fedve.

A *Granum sinapis* hatodik versszakában olvashatókkal rokonítható Eckhartnak Szent Ágostont méltató latin prédikációja, amelyben azt mondja, hogy „éppoly lehetetlen Istenről bármit kijelenteni, mint amilyen nehéz Őt meghatározni”.

Homo quidam nobilis kezdetű német nyelvű szentbeszédében az Ószövetség szövegére utalva Istennel kapcsolatban csak annyit tart kimondhatónak Róla, hogy Ő van, majd e versszakra igen emlékeztető szófordulattal hozzáteszi, hogy Ő az, akinek nincs neve, aki minden név tagadása, akinek soha nem is volt neve.

VII. A hetedik versszak

*Wirt als ein kint
wirt toup, wirt blint!*

dîn selbes icht

mú¿ werden nicht,

al icht, al nicht trîb uber hór!

lâ stat, lâ zît,

ouch bilde mît!

genk âne wek

den smalen stek,

sõ kums du an der wúste spór.

Légy olyan, mint egy kisgyerek,

Füled tapaszt, hunyd le szemed.

Önös lényed

Semmisítsed,

Majd semmid is elvetheted.

Hagyj el időt, teret

És mind a képeket.

Menj, hová út nem vezet,

Taposd ki ösvényedet.

S utad e pusztához, ím, megleled.

A tanköltemény e részében bizonyos szemléletváltás figyelhető meg az értelem számára hozzáférhetetlen Szentháromságról, az isteniség titokzatos jelképeit a hallgatónak előtáró narratív-elbeszélő jelleget személyes hangvétel váltja fel. Itt már a vers szerzője tanácsokat ad ahhoz, hogy az olvasó egyéni útját hogyan keresse ehhez a titokzatos pusztasághoz.

A második sorban olvashatjuk a misztikus szövegekben gyakran előforduló utasítást a szem becsukására. Ez utal a misztika fogalmának görög eredetére, a *miio* (szemet lecsukni, bezárkózni) igére. Ennek a közvetlen jelentésén túlmenő általánosabb üzenete az elfordulásra a külsődlegestől, a testi-érzéki észlelés felfüggesztésére vonatkozik. Ennek célja, hogy a bensőnkre jobban tudjunk odafigyelni, és ezáltal mintegy felülemelkedhessünk a múlandó világon és közeledhessünk Isten felé. A hallás és testi értelembe vett látás szüneteltetése egyben az elszakadást is jelképezi az érzékiségtől, amely mint *via purgativa* a misztikus látás előfeltétele. A misztikus útján a következő lépés az önösség, az önző-földies én teljes visszaszorítása. Eckhart szentbeszédeiben több-

ször is előfordul éniünk ilyen értelemben vett felfüggesztése, zárójelbe tétele, megsemmisítése. Erről a 28. prédikációjában azt mondja, hogy ha önös-magunkat akárcsak egy szempillantásnyi időre képesek lennénk semmíteni, akkor arra az időre a végső valóság közvetlen közepébe jutnánk, de amíg a külső dolgokra, vagy magunkra figyelünk, addig nem is fogjuk megtudni, hogy mi is valójában Isten.

Eckhart erfurti ténykedése idejéből fennmaradt *collatió*jában ennek a semmítésnek egy másik összefüggését fejti ki. Eszerint az igazi lemondás — amelyet Jézus Krisztus kér tőlünk — nem a külsődleges javak elhagyása, hanem a lemondás magunkról, önösségünkről. Itt tárul fel a „megsemmisítés” igazi értelme. Ha ugyanis valaki Istenért mond le mindentről, akkor senki más nem marad neki, csak Ő, mintegy Istenhez köti magát, és semmi nem akadályozza többé. A teljes lemondás ekként a legnagyobb mértékű gyarapodás lesz, és a semmi önkéntes vállalása a mindenből részesedéshez vezet.

A testi-érzéki világhoz kötődéstől elszakadás, önös magunk semmítése azonban nem az utolsó lépés a misztikus útján. A továbbhaladás, az így elnyert semmi az előzőek hiánya, de még azokra emlékeztet, ezért ezt a semmit is el kell vetni és az Isten Semmijébe, a pusztába eljutni. Ez azzal jár, hogy a teret és időt is elhagyjuk. A tér a testiséget, anyagi világot általában jelenti (a test az, ami térben kiterjedt), az idő pedig az egymásutániságot, változandót, múlandóságot jelenti, valamint a képeket hagyjuk el. Erről a mentális útról, szemlélődésről Szent Ágoston is beszámol *Vallomásaiban*. Azt mondja, hogy bizonyos dolgokról érzékszerveinkkel nem alkotunk képet, és azokat nem is külsődleges képek segítségével ismerjük meg, hanem bensőnkben, elménkben szemléljük azokat, méghozzá nem közvetítve, hanem úgy látjuk ezáltal, amilyenek önmagukban.

Ágoston más műveiben is leírja ezt a bensőnkben lezajló, szellemi-lelki értelemben vett látást. Ágoston szerint ez a fajta látás felülmúlja a testi érzékelés szerinti látást. Ilyenkor ugyanis nem testi képekre, képmásokra figyelünk, hanem közvetlenül szemléletünk tárgyára. Ágoston a Szeretet példájára hivatkozik (a versben az ön-magában vett Jó tölti be ezt a szerepet), amelyet nem hozzá esetlegesen kapcsolódó képek által, amelyek csak hasonlítanak rá, hanem önmagával azonos mivoltának szemlélése által ismerhetünk meg.

VIII. A nyolcadik versszak

*Ō seie mîn
genk ūz, got îh!
sink al mîn icht
in gotis nicht,
sink in dî grundelôze vlût!vlî ich
von dir,
du kumst zu mir.
vorlîs ich mich,
sô vind ich dich,
ô uberweselîches gût!*

Szépséges lélek, enyém,
El innen, Istenbe térj!
Merülj bele, énem,
Isten semmijébe.
Feneketlen mélye lesz takaró.
Tőle, ha elfutok,
Hozzá bizton jutok.
Magamtól elszakadva,
Reád találok nyomba'.
Jóság, te mindenek fölött való!

Az ének, önösségnek feladása és a léleknek Istenben való elmerülése olvasható az Eckhart tanítványi köréhez tartozó Seuse 1327-ben keletkezett, *Az igazság könyve* című művében is. A IV. fejezetben arról olvashatunk, hogy Isten hű szolgája elszakad a teremtményi vágyaktól, önmagát elhagyva elmerül Isten akaratának feneketlen mélyében, illetve elveszíti, odahagyja önös-magát és Istenbe merül, ott feloldódik, mint egy csepp víz a hordónyi borban.

Ebben az utolsó versszakban újra megjelenik a szövegszerű párhuzam Eckhart korábban hivatkozott prédikációival. Ahogy e vers úgy szól Isten mindenhol jelenvalóságáról, hogy közben azt mondja, mégsem találjuk Istent konkrét helyeken, úgy a prédikáció is a próféta-tára hivatkozva Istent „rejtőző Istennek” nevezi. Ezen túlmenően Eckhart e prédikációjában paradoxnak hangzó megfogalmazással azt mondja Istenről, hogy: „Minél jobban keres Téged valaki, annál kevésbé talál Rád. Úgy keressük tehát Őt, mintha sehol se találnánk meg. Viszont, ha nem keresed, akkor megtalálsz.” A versben erre emlékeztet a „Tőle, ha elfutok, Hozzá bizton jutok” fordulat. Ez a 15. prédikáció szövegkörnyezetére tekintettel úgy is érthető, mint Istennek, az Alfának és Ómegának, vagyis kezdetnek és végnek összekapcsolása, együvé tartozása. Ott ugyanis azt mondja, hogy az Atya az isteniség kezdete, Aki Magát Önmagában érti meg. Belőle, ám mégis bennmaradóan származik az Örök Ige, a Szentlélek pedig kettejük-ből árad ki, és a Szentlélek a „végződése az isteniségnek, s Benne tiszta nyugalom van és megpihen minden, ami létet nyert. A kezdet a végért van, mivel a legvégsőben nyugszik el.”

A Jóra vonatkozó sor kapcsolódik Aquinói Tamásnak a tankölte-mény írásakor már minden biztonnal zsinórmértéknek számító művéhez, amelyben a szerző a jót és a létet alapjában véve azonos-nak tartja. Aquinói Tamás a továbbiakban Arisztotelész *Etikájára* hivatkozva hozzát teszi, hogy jó az, amire minden törekszik, ami mindenkinnek kívánatos, így a lényegi azonosság mellett a jónak a kívánatos mivolta mintegy sajátosságát is jelenti. A léttel kapcsolatos az igazság is, de az értelem, a megismerés fölül kapcsolódik a léthez, és ekként megelőzi a jót, hiszen amit nem ismerünk, amiről nem tudunk, azt nem is kívánhatjuk. Ettől az állásponttól annyiban eltér a tankölte-mény, hogy a jót mindenek fölé, vagyis mintegy a lét fölé helyezi.

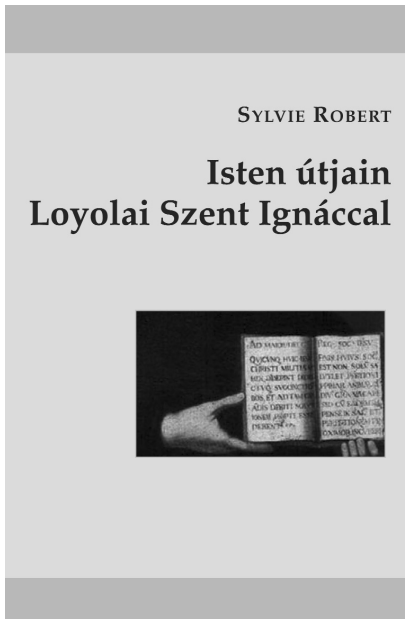
Az utolsó mondattal kerek egészé válik a tankölte-mény, mintegy lezárul a gondolatmenet. Az első sor ugyanis a Mindenek fölötti, az időt mint kezdetet is „megelőző” örökkévaló Istenre vonatkozik, a továbbiakban az Igéről, Krisztusról, majd a Szentlélekről beszél, majd a teremtményekről, akik Istentől kapják létüket, majd ez az utolsó sor a teremtmények végcéljáról beszél, akire végül is a Lélek ráta-lál, s ez a létezők fölötti — vagyis örökkévaló — isteni Jóság.

**A magyar fordító
záró következtetése**

Az eddigi elemzés és hivatkozások alapján úgy véljük, hogy a tan-költe-mény Eckhart mestertől, de legalábbis az ő misztikáját jól ismerő

szerzőtől származik. Eckhart 15. prédikációjának szövegével való néhány — szinte szó szerinti — egyezés, valamint egyéb műveiben szereplő gondolatokkal és használt képekkel való hasonlóságok alapján akár azt is feltételezhetjük, hogy a *Granum sinapis* is az ő alkotása. Ugyanakkor a tankölteményben erősebben érezhető a dionüszioszi hatás, mint Eckhart egyéb műveiben, így az sem kizárható, hogy nem maga a mester a szerző. A vers néhol Seuséra, illetve Taulerre emlékeztető nyelvezete és a versnek a latin kommentárral való szoros kapcsolata arra enged következtetni, hogy nem Eckhart prédikációinak valamely egyszerű hallgatójától, vagy krónikásától, hanem egyik tudós tanítványától származhat. A tanköltemény és a magyarázat arról tanúskodnak, hogy szerzőjük ismerte az evangéliumokhoz fűzött kommentár-irodalmat. A szövegelemzés arra utal, hogy a *Granum sinapis* a 14. század első felére datálható, ugyanis e nagyfokú kötődés egy közeli hatással, és nem évtizedek vagy évszázadok múltán fellépő utánérzéssel magyarázható. Ha ezeket elfogadjuk, akkor a tanköltemény Eckhart kései alkotói korszakához kapcsolódik, mivel a 15. szentbeszédét minden valószínűség szerint 1326-ban Kölnben mondta el.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Sylvie Robert:

Isten útjain Loyolai Szent Ignáccal

Sylvie Robert a szentignáci lelkiség szakértője, a párizsi Centre Sèvres oktatója. Könyvében áttekinti Loyolai Szent Ignác életútját, de a fő hangsúlyt a jezsuita rendalapító írásainak, elsősorban a *Lelkigyakorlatos könyv*, a *Rendalkotmány* és a *Zarándok* elemzésére helyezi. A lelkiségi irodalom által szívesen használt képet átvéve az ignáci írásokból kirajzolódó lelkiséget úton levésként írja le. A szerző annak a lelki útnak a szívét, belső összetartó erejét, sajátos ismérveit, útjelzőit és tágabb környezetét tárja fel, amelyet, miután ő maga már bejárta, Loyolai Szent Ignác nekünk is ajánl, hogy „mindenben Istent keressük és találjuk meg”.

Ára: 2.700,-Ft

Minden győzelem szomorú

KRASZNAHORKAI
LÁSZLÓ

Beszélgetés Klaus Dermutz-cal

A beszélgetés itt jelenik meg először. Rövidített változata az író *Seiobo járt odalent* című kötetének német nyelvű megjelenése alkalmából készült a *Süd-deutsche Zeitung* számára. (A kötetről szóló írásaink a *Vigilia* 2008. 12. és a 2009. 5. számában olvashatók.)

A kabbalisták tanítása szerint az ember közvetlenül az időbe, túl korán vagy túl későn születik. A világ teremtésének drámája fölötti megrendülés él benne tovább, és abban a drámában működik közre, amely az idők végezetével kezdődik el. Seiobo, a kötet címadója, japán istennő, akinek barackfái csak háromezer évente virágoznak, ám halhatatlansággal ajándékozzák meg az embereket. Nem születik-e az ember e háromezer éves időszakban mindig túl későn vagy túl korán, a barackfák virágzása előtt, illetve után?

Az emberek általában, igen, valóban vagy túl korán, vagy túl későn születnek, de mindig volt néhány ember a művészetben, a filozófiában, a vallásban, a tudományban, a kézműves mesterségben, a hagyományban vagy csak egyszerűen saját történelmi időnk és korunk hétköznapi életében, aki éppen alkalmas pillanatban született: ők találtak Jahvéval vagy Seioboval, ők a mi halhatatlanjaink — ők azok, akiknek műveit, gondolatait mi, a korábban vagy később születettek képtelenek vagyunk felfogni. Ezek a művek vagy gondolatok ugyanis nem ismernek kérdéseket és válaszokat. Mi, akik nem vagyunk halhatatlanok, mindig úgy gondoljuk, hogy a dolgoknak van lényege, a kérdéseink és a válaszaink pedig mindig erre a lényegre irányulnak. Nem tudjuk, mi ez a lényeg, de nélküle képtelenek lennénk elviselni az életet. Erről a lényegről próbálunk szenvedélyesen megtudni valamit, ezért teszünk fel különféle kérdéseket, csak hogy folyton olyan határba ütközzünk, ahonnan nem tudunk továbbjutni a kérdéseinkkel: átlesünk rajta (csak köd, sűrű köd van odaát!), azt hisszük, valóban egy határon állunk, amelyen túl ott rejtőzik a lényegi tartomány — csak hogy ez egyáltalán nincs így, teljesen hiábavaló minden erőfeszítésünk, fölöslegesek vagyunk a kérdéseinkkel és a válaszainkkal, hiszen ha ehhez a határhoz tényleg eljutunk, akkor egy valami abszolút bizonyossá lesz: nincs mit megérteni, mert a szomorú igazság az, hogy a dolgoknak nincs és nincs lényege. A kérdéseink nyilvánvalóan fölöslegesek. A válaszaink pedig ezek után nemcsak fölöslegesek, de nevetségesek is. Olyan világban élünk, ahol minden reflexív, ahol az egyikkel azért történik valami, mert a másikkal már korábban történt, aminek a következményeit a második miatt a harmadiknak kell viselnie, ez minden; a dolgok egymás után következnek és kész, tehát valójában csak egyetlen igeforma létezik, mégpedig a szenvedő: a dolgok szenvednek egymástól, a dolgok el-

viselik egymást, így állnak itt a dolgok. Hogyan magyaráznánk például a következő jelenetet? Egy szakadék szélén állunk azzal a szándékkal, hogy beleugrunk, és ha sikerül, ha elérjük a szakadék alját (holtan), úgy gondoljuk, minden világos — ebben az esetben az a kérdés, hogy mi teszi ezt lehetővé. Mi ennek a lényege? Mi az ok, miért így és miért nem másképp történt minden? A válasz természetesen így hangzik: az ok a gravitáció. De mit tudunk valójában a gravitációról? Valamit tudunk róla, de azt is tudjuk, hogy ez nem elég. Ott vagyunk a határon, a tudásunkkal nem jutunk tovább. Úgy véljük azonban, tovább juthatnánk, ha jól kérdeznénk, de már ennek a puszta hitére pont azzal a sebességgel kezdünk el hirtelen zuhanni, mint amikor elvetődünk a szakadék szélén a tátongó mélység fölött. Nem ismerünk mást, csak részleteket, amit az egésztől tudunk: az a semmi — így gondolkozunk, miközben amit mi részletnek és egésznek hiszünk, az csak egy forma, a mód, ahogyan félreértjük a világot. Határ, odaát, lényeg, részlet és egész: semmi, semmi és újból semmi! — csak ezt nyögdecselhetjük, ha komolyak akarunk maradni. A halhatatlanjaink értették, és értik ezt — mi nem. Nem vagyunk képesek rá. A részvétem bennünket illet. De a megértésem a halhatatlanoké. A könyvem mindannyiunk számára íródott, hommage nekünk és a halhatatlanoknak — mielőtt még azt is elfelejtjük, hogy ők, a halhatatlanok léteztek egyáltalán. Hogyan is írtam hát ezt a könyvet? Részvétellel, természetesen.

A japán buddhizmusban a ku, az üresség az ötödik elem. „Befolyásolta” a Seiobo járt odalent írását a ku?

El kell oszlatnom egy félreértést. Korábban írtam egy regényt *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó* címmel, amely Japánban játszódik, de nem Japánról szól. Ráadásul több könyvet is publikáltam, amelyek színhelyei Mongóliában, Kínában vagy éppen Japánban vannak, de újból megismétlem: ezek a könyvek *nem* Mongóliával, Kínával vagy Japánnal foglalkoznak. A legújabb könyvem, amelynek címe helyesen *Seiobo odalent /Seiobo auf Erden/* (és nem a munkacímként használt *Seiobo járt odalent /Seiobo weilte auf Erden/*, amely több weboldalra, sőt még a mostani sikerlistára is így került fel), tehát a könyv, amelyet téves módon sokan „japán” könyvként értelmeztek, nem „japán”, vagyis semmiképpen sem olyan mű, amely a japán kultúrával foglalkozik. Nem, nem és megint csak nem! Ez a könyv a minőség világával foglalkozik, ahol minden mindennel párbeszédet folytat. Különböző kultúrák, különböző korok, különböző műalkotások, különböző gondolatmenetek találkoznak benne — a könyvben erről a találkozásról van szó. Vannak olyan elbeszélések vagy fejezetek is, ahol a szöveg középpontjában egy, a japán kultúrában született műalkotás, alak, gondolatmenet vagy esemény áll. Ezeket azonban más szövegek követik, más elbeszélések, fejezetek, bennük az olvasó olyan történeteket talál, melyeknek a témái az ógörög, a mór, az óoroszból, a barokk, az itáliai reneszánsz vagy

az Ótestamentum idejéből származó műalkotások, gondolatmenetek vagy események. Ez a könyv szokatlan, mert meglehetősen önkényes utazás abba a birodalomba, ahol minden tökéletes — legalábbis a mi szemünkkel, a mi esendő szempontunkból nézve... S hogy végső soron a „ku” vagy „szunyata” fogalma szerepet vagy fontos szerepet játszott-e a munkámban, arra nem tudom a választ. Boldog volnék, ha tudnám. De ha úgy lenne, hallgassunk erről mélyen, együtt.

E. M. Cioran, a nagy szkeptikus szerint az európai szomorúságnak három formája van: a portugál, az orosz és a magyar. A szomorúság melyik fajtájához kötődik Ön a legszorosabban?

A dánhoz. Fogalmam sincs róla. Ha Ciorannak igaza van, és miért ne lenne ez esetben igaza ennek a mulatságos kerékpár-specialistának és filozófusnak, akkor eleve szomorú vagyok, mégpedig „magyar módra”, hiszen magyar vagyok. De ehhez a szomorúsághoz kell-e a leginkább ragaszkodnom? Nem tudom megítélni, mert milliók kérdését hallom, akik azt kérdezik, hogy jól van, de mihez kezdjünk mi, írek, tajvaniak, új-zélandiak, románok és tatárok a mi ír, tajvani, új-zélandi, román és tatár szomorúságunkkal? Mindenesetre a szomorúság mindhárom ciorani formája nagyon szimptomatikus és szimpatikus számomra, mert nekem a szomorúság összes formája nagyon szimptomatikus és szimpatikus, és mert a szomorúság nem azonos a melankóliával, hiszen a szomorúságnak mindig van oka, és mert az én szomorúságomnak is van oka, ezért foglalkoztat a kérdés. A szomorúságban a dolgok egy fájdalmas szépségben jelennek meg. A szépség valamennyi formája közül a szomorúságból megszülető szépség áll a legközelebb hozzám. Nehéz lenne megmondani, miért. Az örömben megjelenő szépség számomra szorosan összefügg a győzelemmel és a győztesselemmel, én pedig sem a győzelemmel, sem a győztesselemmel nem tudok mit kezdeni. A győzelmet tulajdonképpen nem is értem. A győztes nevetésének szépsége nekem nem mond semmit. Számomra minden győzelem szomorú.

Ön a korábbi, Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó című regényében Buddha „félrefordított tekintetének” „szívszorítóan finom, fozhatatlan szomorúságáról” ír. A szomorúság az univerzumba ágyazott?

Amennyiben magyar vagyok, és az vagyok, és amennyiben emiatt szomorú vagyok, és az vagyok, és amennyiben én, ez a lény, e magyar szomorúsággal része vagyok a ciorani univerzumnak, akkor feltétlenül. De attól tartok, hogy Cioran univerzuma és a valódi, reális, az utóbbi évszázadokban a tudomány által megismert univerzum meglehetősen távol esik egymástól. Ciorant igazából egyáltalán nem érdekelt egy olyan univerzum, ami nem vonatkozik rá. A valódi univerzumból fogalmunk sincs, nincs hozzá kérdésünk és nincs rá válaszunk. Eddig pusztán annyit értünk el, hogy a világ-

egyetemben néhány emberi példány belebámult ebbe az univerzumba. Mit láttak? Sötétséget. De nem emlékszem arra, hogy ezek az első és utolsó asztronauták mondtak volna bármi olyasmit is erről az univerzumból, hogy e sötétségen kívül még szomorú is lenne. Honnan tudhatnánk tehát, hogy szomorú-e az univerzum? Maybe. Maybe not. Legfeljebb azért lehetek szomorú, hogy a régi, ciorani és e valódi univerzum között csak a semmi létezik, s ez persze szomorú.

A Seiobo járt odalent Christo morto című elbeszélése Giovanni Bellini és Belliniano Krisztus-festményéről szól. Ebben írja: „minden nyugalom és béke ellenére mély, kimondhatatlan mély és szavakkal megragadhatatlan magárahagyatottság volt ezen az arcon”. Bellini, Belliniano festménye egy kiszolgáltatottat ábrázol, akiből „ez a rettentő szelídség és magárahagyatottság” sugárzik?

Igen, természetesen, hiszen Jézus Krisztusról van szó! Ki más tudná helyettünk és értünk e szelídség és magárahagyottság iszonyú terhét elviselni? Önnek igaza van, a szöveg középpontjában ez a rejtélyes kép áll. De ezzel a képpel együtt tulajdonképpen az a tény is, hogy ma, a mi világunkban ez a szelídség fölöslegessé vált — és ebből adódik itt az úgynevezett „magárahagyottság”. A történetben nem az Isten-Atyától a kereszten és fájdalomban elhagyott Isten-Fiúról van szó, én úgy látom, hogy e csodálatos képen Jézus egy tragikus, transzcendentális Isten-hős, akit most, éppen ebben a pillanatban hagyunk el.

Michel Foucault egyszer azt állította, hogy mindannak középpontjában, amivel foglalkozik, a geográfia áll. Ön is erre törekszik? Könyveinek történeti sivatagokban és sztyeppéken játszódnak, a városok pedig, mint New York a Háború és háború című regényében, szintén urbánus sivatagnak tűnnek, ahol az emberek szárnalmas és szárnalomra méltó életüket tengetik.

Azt mondanám, hogy mindig hihetetlenül fontos, hol vetjük meg a lábunkat. Honnan, milyen szinten gondolunk valamit a világról, honnan álmodjuk az álmainkat, honnan, melyik szintről veszítünk el aztán ezekkel az álmokkal együtt mindent, vagyis mi az alapja a kijózanodásunknak. A talaj, az alap, a szint, egy ország, egy sivatag, egy város, egy falu, egy utca azok a geográfiai tények, ahonnan például egy művész nekiindul a látomásaival. A Föld, ahol a történeteink játszódnak. Tehát mindig is: a hely, ami adott a számunkra. Emberi létezésünk kis körén belül kimondhatatlanul fontos, hogy miféle ország, sivatag, város, falu, utca az, ahol a hőseink élnek. Nagyon jól kell ismernünk a környezet adottságait, mert sok minden következik ebből. A virágok, az épületek, az állatok, a folyók, a sivatagok, az erdők, a hegyek és mindaz, ami a föld alatt rejtőzik — és persze az is, hogy milyen múltja van ennek a tájnak. Látsz egy tájat, ami éppen ebben a pillanatban üres és eseménytelen, de a múltja nélkül semmit nem fogsz megérteni belőle. Foucault talán erre figyelmeztet minket.

A Magánszenvedély című elbeszélésében, amely Bach Máté-passiójára íródott himnusz, Ibn al-Faradí/Ibn al Faradh sorait idézi: „A zene bánat, amiért az ember az otthonát a mennyben elvesztette.” Mit jelent az Ön számára a zene?

Azt a vigaszt, hogy ott fent valamit valóban elveszítettünk. Annak emlékét, hogy egyszer valamikor tudtunk valamit a fentről. Azt a tényt, hogy az „ott fent” kifejezés a huszadik század végéig még az eget jelentette számunkra. Szép volt hinni abban, hogy a világ átlátható a mi szemünkkel és lelkünkkel. Hogy létezhetett olyasvalami a számunkra, ami elérhetetlen. Életfontosságú perspektívákat adott nekünk. Most az úgynevezett végtelent látjuk a világegyetemben, és tudjuk, hogy nem vonatkozik ránk. Nincs értelme többé föltekintenünk, megcsodálnunk a csillagokat és elborzadnunk a teremtés nagysága fölött. Lehajtott fejjel járjuk az utcákat, lehajtott fejjel állunk a sivatagunkban, és visszaemlékszünk Johann Sebastian Bach egyik mezzo-áriájára. Ennyi maradt. De ez legalább megmaradt. Ezt meg szabad siratnunk. Azt hiszem, ez nem szentimentalizmus. Nem. Sírni? Ebben a helyzetben? Ez a helyes.

Fernando Pessoa írta: „Igazságra és aszpirinra van szükségem.” Önnek mi hiányzik?

Fejfájás nélkül élni, és akkor önként le tudok mondani az igazságról és az aszpirinról is.

Mi köti Önt Thomas Bernhardhoz?

Thomas Bernhard az utolsó művészek egyike, akinek még erős kisugárzása volt, és ez így is marad. Ugyanolyan, mint mi mindannyian, beteg, buta és okos, dilettáns és zseniális, tudott gyűlölni, és tudott szeretni, és hiába volt sok pénze, sok háza, szép autói és így tovább, a nyelven kívül semmije nem volt, de ebből a nyelvből egy egész világot fel tudott építeni. Ez benne a nagyszerű. De a leginkább az a történet hatott meg, amit évekkel ezelőtt láttam egy dokumentumfilmben. Bernhardot elkísérte Spanyolországba egy tévétáb, és a végén az arcát mutatták, amint éppen egy bikaviadalt néz. A kamera pimaszul csak az arcát mutatta, hogy mi történt lent a bikával, abból semmit nem láthattam. Csak Bernhard arcát. És ez az arc rezzenéstelen, érzelemmentes és érzéketlen volt, mintha egy kicsit unatkozott volna. Csak a közönség hangját hallhattam, ahogy morajával követte az eseményt. Végül ez a moraj árulta el, mikor kapta a bika a végső, halálos dőfést. És ebben a pillanatban történt valami. Bernhard arcán. Mert ez az arc elárulta, hogy ő, Bernhard, a végén, a bika halála előtti utolsó pillanatban együtt érzett a bikával. Hogy szinte összeomlott, amikor a bika megadta magát. Ebből értettem meg, hogy nincs semmi baj. Hogy Bernharddal minden rendben. És ha ővele így áll a dolog, akkor valami tényleg rendben zajlik. Ez mélyen megérintett.

Egy korábbi regényében, Az urgai fogolyban az igazság és az irodalom kérdését vizsgálja: „ha (...) hagyom a valódi dolgokat a maguk helyén, vagyis ha véges-végig ragaszkodni tudok az igazsághoz, akkor, de csakis akkor, a valóságban túlliságnak az az úgynevezett vigasztaló fénye az itt alant felajánlott, nagyon is valóságos történet belső felszínéről (...) mégsem marad majd el.” Miféle igazság lesz nyilvánvalóvá „a valóságban túlliság vigasztaló fényében”?

Egy igazság a sok közül. Abban a regényben az irodalom hitelességéről van szó. A legújabb regényem vagy elbeszéléskötetem (önök döntik el, miféle írásműről van szó), a *Seiobo járt odalent* szintén erről szól. Az utóbbi húsz évben azon fáradoztam, hogy irodalmi munkáim, amennyire ez csak lehetséges, a kézzelfogható valóság közelében maradjanak. Ez ugyanis elegendő, hiszen a valóságot is mintha mi költenénk. És ha valóban létezik olyasmi, amit „vigasztaló fénynek” nevezhetünk, mindig felvillan, akkor is, ha szigorúan ragaszkodunk a valósághoz.

Már ötvenhat éve tart ki a Földön. Honnan az erő?

Nem közvetlenül Seiobotól. Amúgy sem szeretem a gyümölcsöket, talán azért sem, mert régebben túl sokszor olvastam az Ótestamentum elejét. Vagy talán, mint Bernhardnak, nekem is csak egy tulajdonom van, a nyelv, a csodálatos magyar nyelv, és nem tudtam, és ma sem tudok attól a tiszta potenciától elszakadni, ami ez a nyelv maga.

Hogyan tovább? Mikor bontják ki Seiobo istennő barackfái legközelebb a virágukat?

Ujlaki Tibor fordítása

Pontosan háromezer év múlva.

BORBÉLY SZILÁRD

A Követelés

Rácz Péternek

*Kora reggel volt. Sára idejében
fölkelt. Indulás előtt Ábrahám,
vénségének vőlegénye, megölelte.
Sára megcsókolta Izsákot, aki meg-*

*mentette a szegénytől, aki büszkesége
és nemzetsége reménye volt.
Aztán némán nekivágtak az útnak.
Ábrahám a földre szegezte tekintetét*

*egészen a negyed napig. Akkor
megpillantotta Mória hegyét, de*

*tekintetét ismét a földre irányította.
Némán halmozta a fahasábokat*

*a tűzhöz. Megkötözte Izsákot, és
némán ráemelte a kését. Ekkor
meglátta a kost, amelyet Isten
kiválasztott. Ezt feláldozta, majd*

*házába tért. És ettől a naptól kezdve
Ábrahám öreg ember lett. Nem tudta
elfelejteni, hogy Isten mit követelt
tőle. Aztán hazaértek. Sára sietett*

*eléjük, de Izsák elvesztette a hitét.
Sem Izsák, sem Sára nem beszélt
arról, amit látott. És Ábrahám
nem sejtette, hogy látta valaki.*

A disznóbél

*Egy időben a szolgáló leányok közül egy megbetegüle
halálra, mely betegnek minden teste igen varas és igen
veres vala, úgyhogy egyebek utálnak vala ővele*

*bánni, de Margit asszony elméne és e szegény
beteg megfüröszté önnön kezével, és megmosá
fejét és megnyírá fejét. És igen nagy szeretettel*

*szolgálja neki. Ismét vala egy szoror, kinek ő torkát
kell vala bekötni tehénganéval. Kit a szororok utálván,
senki be nem köté a betegnek torkát, hanem csak Margit*

*asszony. Ismét egy időben egy beteg szoror kívána
enni disznóbélt. Elméne Margit asszony és megszerzé
a disznóbélt. Mikoron meghozták volna a disznóbélt,*

*adák Margit asszonynak a disznó belét ganéjával
együtt, miképpen a disznóból kivették vala. De e szent
szűz nagy alázatossággal elvevé és megtisztítá,*

*megcsinálá, elvívé a betegnek. De mikoron az ő ruhái
megrútítottak volna az undokságokkal, le nem veté
azért őróla az ő ruháját, hanem ezenképpen viselé.*

A pad

Sokat aludtam akkoriban. És többnyire a legalkalmatlanabb helyeken. Például a szerkesztőségben; esetleg éppen rovatvezetőm feddő szavai közepette; elaludtam, mialatt riportalanyaim válaszoltak a nekik föltett kérdéseimre; no és persze a végeérhetetlen szerkesztőségi értekezletek alatt.

Reggelente hét órakor meg kellett rántanom a szerkesztőség bejáratánál elhelyezett bélyegzőóra karját. Megegett, hogy elkéstem; más-kor telefonon beteget jelentettem. A titkárnő fagyos hangja feltűnően kevés részvétről tanúskodott. Mit tehettem volna? Elharapózott rajtam a kór, birtokába vett, akár egy leküzdhetetlen szenvedély.

Nem szerettem én már igazából ezt a szerkesztőséget. Két éve, amikor a pályafutásom elkezdődött, a miénken kívül még öt-hat déli és délutáni, s ki tudja, hány reggeli lap jelent meg. Fiatal voltam még akkor, tizenkilenc éves. Vadásztam a napi szenzációt, lesben álltam a lelepleznivalókra, tollamat pátosz és harag lendítette.

Ma már a mi újságunk volt az egyetlen délben megjelenő napilap Budapesten. Felállították a bélyegzőórát. A riportokat hosszú távú tervek szabályozták. A kampányok kijelölték a feladatokat, az újságíró munkája világossá és egyszerűvé vált.

És a cikkeim mégsem sikerültek; végül már meg sem írtam őket. A legmélyebbre csúsztam: a napi kishírek megfogalmazására fogtak.

Kaptam például egy MTI (Magyar Távirati Iroda)-jelentést. Szerepelt egy név is benne, e hazában a legnagyobb Név. Ezt a nevet jelzők illették meg. Ott is voltak becsülettel, szám szerint kettő. Miközben azonban lediktáltam őket a gépírónőnek, valami halk elégedetlenség fogott el: szükségét éreztem egy harmadiknak is. Mármost egykönnyen hozzácsaphattam volna valamit a, mondhatnám, liturgikus készletből. Én azonban mást akartam: valami eredetit, személyeset, valami meglepőt. A gépírónő ujjai madárkarmokként várakoztak a levegőben. Gondolkodtam, törtem a fejem. Nem jutott eszembe semmi. Lediktáltam a hírt, úgy, ahogy volt, a két hivatalos jelzővel.

Délben, a kinyomtatott lapban mégis ott találtam egy harmadikat. A szerkesztőm írhatta hozzá. Sem eredeti, sem személyes, sem meglepő nem volt: éppen megfelelt. Egy pillanatra megcsapott a végzet fagyos lehelete.

Aadtak még egy utolsó esélyt. Akkoriban szaporodtak el az áruhalmozók. Felvásároltak, letaroltak mindent, akár a sáskák, és a készletet — főként élelmiszert — a lakásukon rejtegették. Ezért voltak üresek a boltok. Ez pedig elégedetlenséget szított a dolgozók körében. Az ügy nyilvánosságot kívánt.

Egy detektívet kellett elkísérnem a nyomozóköriútján, hogy lapunk hasábjain beszámoljak a tapasztalataimról. Reggel érte mentem a Főkapitányságra. Négy-öt címünk volt. Gyalogszerrel vágunk neki. De

a detektív mindenekelőtt egy fél deci rumot kívánt lehajtani, mégpedig a lehető leghamarabb, az utunkba akadó legelső kocsmában.

A maga módján érdekes ember volt a detektív, középkorú, köpcös, már ritkuló hajjal, de formás bajuszkával. Félretaposott cipőt és kopott ballonkabátot viselt. Munkáját nagy rutinnal végezte, s egy bizonyos kedélyesség sem volt tőle idegen. Tévedhetetlen biztonsággal húzott ki fiókokat, bukkant rejtett zugolyokra, nyúlt ládák mélyeibe. S mindig, mindenholnan előkerült valami: liszt, cukor, zsír, más efféle. Cirkuszi bűvészhez hasonlított, aki faarccal varázsolja elő nyulait a mások cilinderéből.

Dél táján már csak egyetlen címünk maradt. De a detektív, a két cím közt immár megszokottá váló féldeci után ezúttal egy újabbat is rendelt.

— Fájront. Holnap is van nap — jelentette ki.

Egyetértettem vele.

Mármost megírtam én a cikket; éreztem azonban, hogy nem tökéletes. Valami hiányzott belőle. Meg is tudtam, mi, de csak akkor, amikor már kinyomtatva olvastam a lapban.

Ez azonban — eltekintve az alakoktól és a pusztá helyszínéktől — már nem az én cikkem volt. Bizonyos jellegzetességei rovatvezetőnőm stílusára vallottak. A riportban a dolgozók szájától elvont kincseiken kuporgó sárkányokkal találkoztam, a detektív a velük harcba szálló Szent György lovaggá változott át, a tanúskodó újságíró pedig küzdelmük névtelen, de lángoló szavú krónikásává. Mire a végére értem, hideg verejték lepett el. Hiszen mindezt magam is megírhattam volna. Egyszerű volt a dolgom, egészen egyszerű: csak tehetség kellett volna hozzá, hogy felismerjem.

A következő napok egyikén szerkesztőségi értekezletre gyülekeztünk. Délután kezdődött, s számíthattam rá, hogy az éjszakába nyúlik. Berendezkedtem az egyik széken. A közelemben volt egy hamutartó, előttem pedig tömött sorok és elegendő széles hát. Egyébre nem is volt szükségem.

Soká tartott az értekezlet, fáradékony, dohányfüst marta szemem nem állta a próbát: le-lecsukódott már.

Arra eszméltem, hogy a nevemen szólítanak. A főszerkesztő beszélt éppen, s rólam szólott. Teljesítményemet, magatartásomat elemezte. Mondanivalójában nem sok hízelgőt találhattam. Őutána kollégáim következtek. Nyugodtan hallgattam őket, még meglepődni is elfelejtettem. Talán, mert átéreztem igazukat.

Különös, hogy a róla ejtett szavak némelykor mennyire megváltoztatják az embert. Azt a személyt, akiről körülöttem, a felszólalások sorrendjében beszéltek, magam is oly távolról és annyira tárgyyszerűen szemléltem, hogy némi jogos megvetésen kívül semmi egyebet sem éreztem iránta. Nem éreztem például, hogy védelmembe kéne vennem; egyáltalán, a legcsekélyebb közösséget sem voltam hajlandó elvállalni vele. S talán csak szánalomból nem emeltem ellene én magam is vádat.

Csak mikor csend lett, s ez a csend szinte feltornyosult körülöttem: azt hiszem, akkor ébredtem csak rá teljes bizonyossággal, hogy mind- eddig én rólam beszéltek. Váratlan felismerés volt, zavarba is ejtett. Szin- te a bőrömön éreztem a felém irányuló feszültséget. De többé-kevésbé megint csak ugyanúgy jártam, ahogyan a cikkem megírásakor. Tud- tam, hogy tennem kéne valamit, s azt is tudtam körülbelül, hogy mit: csak egyszerűen a tehetségem hiányzott hozzá, hogy meg is tegyem.

Aztán szertefoszlott a csend. Másról kezdtek beszélni. Hosszú idő múltán a hátratolt székek zöreje az értekezlet végére figyelmeztetett. Kifelé menet az ajtóban — hogy, hogy nem — a főszerkesztő mellé sodródtam. Visszaléptem, hogy magam elé bocsássam: ő azonban előretessékelt, a vállamra helyezett tenyerével. Ott is hagyta; pár lé- pést így mendegéltünk a folyosón. Feszélyező, de meleg bizton- ságérzet fogott el.

— Neked, elvtársam — szólalt meg egyszerre —, semmi mon- danivalód sincs a rólad elhangzottak után?

Hogyisne lett volna; csak éppen azt nem tudtam, mit mondhatnék.

— Nincs? — hallottam még egyszer.

— Nincs — mondtam. A tenyér lerepült a vállamról: a főszer- kesztő leemelte. Higgadt, megfontolt mozdulat volt, s visszavon- hatatlan, akár egy ítélet.

Mindazonáltal senki sem mondta, hogy többé ne járjak be a szer- kesztőségbe; s én ezt úgy értelmeztem, hogy továbbra is be kell mennem. Nem utolsósorban, mert innen kaptam a fizetésemet. Kis fizetés volt, de abból éltem. Szokatlanul pontos voltam akkoriban: a bélyegzőóránál kevesen előzhetek meg. Ezekben a napokban — sőt lassan már hetekben — egyszer sem jelentettem betegyet.

Csak éppen semmi dolgom sem akadt többé. Még a napi kishí- reket is egy másik kollégára ruházták át. Olykor észlelnem kellett, hogy útban vagyok. Leültek a székemre; benyitva a szobámba, ro- vatom szűkebb körű értekezletébe csöppentem, melyről előzőleg engem tájékoztatni is elfelejtettek; a levegőből igyekeztem elkap- kodni a fejem fölött röpködő szavakat, s egyet-egyét én is szárnyra bocsátani: de senki sem hallgatott meg. Lassacskán elcsöndesed- tem. Még mindig várakoztam, szolgálatkészen és telve igyekezet- tel, de éreztem már, hogy ez a várakozásom mennyire mértéktelen és jogosulatlan. Korai végnapjaimat éltem. Időközönként fel-fel- ködlött bennem a kérdés, hogy vajon létezem-e még egyáltalában.

Éjszakánként el-eljárogattam egy bárba. Barátaimmal találkoztam itt, fiatalokkal, egyetemről, a Rádióból, ki tudja, honnan. Egy-egy lány is akadt mindig. Mozgalmasak voltak az éjszakák akkoriban Buda- pesten. És olcsók. Mondhatnám, az éjszaka volt az egyetlen napszak, amikor soha, még véletlenül sem aludtam. Leejtett kézzel ültem a szé- ken, a körülöttem hullámzó vörösös ködben. Időtlen hangulat lengett körül. A másnap itt érvénytelenné vált számomra, csupán holmi távoli, tán el sem érkező kellemetlenségnek tetszett. Hallgattam Len Hughes zenekarát, amely az *Állatfarm* című számot kotkodácsolta, nyerítette,

ugatta és bégette. A mixernő — valódi volt baronesz — kegyes mosolyt küldött felém; híre kelt ugyanis, hogy befolyásos újságíró vagyok.

Az éjszaka legcsöndesebb óráján vetődtem haza, mintegy az idő határmezsgyéjén, amikor, a régi nap s egy új között, minden elnémul; a mezőkön valószínűleg harmat permetez ilyenkor. Budán laktam akkoriban, a Rózsadomb alján volt egy albérletem. Gyér világítású, me-redek utca kaptatott fölfelé a most néptelen főútvonal kanyarodójától. Ennek az utcának a tövében állott akkoriban egy pad; egy nagy, kényelmetlen, zöldre mázolt utcai pad. Onnan szólt rám a pasas.

Hatalmas, terebélyes pasas volt, két hosszú lába messzire nyúlt, öles karjai a pad támláján terpedtek széjjel. Zakója a hasán kigombolva, ingnyaka nyitva, nyakkendője leeresztve. Ismertem én ezt a pasast valahonnan: egy zenés eszpresszónak a zongoristája volt. Az eszpresszóban olykor megfordultam. De azért korántsem voltunk akkora nagy barátságban, mint amennyire most megőrült nekem. Hellyel kínált a padon. Nem nagy kedvet éreztem a társalgáshoz; de hát hálás az ember, ha így örülnek neki. Leültem.

Elmondta, hogy rossz alvó. Munkája végeztével, a füstös eszpresszóból hazajövet, itt szokott szellőzködni még egy ideig a padon. Helyesltem; az egészség fontos dolog. Itt lakott különben ő is, a Rózsadomb alján. Csodálkozásomnak adtam hangot, hogy ennek ellenére mégis ily ritkán futunk össze. Elmondtunk egymásnak néhány éppen forgalomban lévő viccet. Azután felálltam, mert későre járt, és eszembe jutott a bélyegzőóra.

Valósággal rémültnek látszott.

— Maradj még egy kicsit — kérlelt.

— Álmos vagyok, le kell feküdnöm — mondtam.

— Ostobaság. Minden ember párnák közt hal meg — legyintett.

— Reggel hétre be kell mennem — magyaráztam.

— Akkor már nem is érdemes lefeküdnöd — értelt.

Akkoriban mindig, mindenről meg lehetett engem győzni, ha kellő türelemmel vagy eréllyel kerültem szembe. Az a hitem, hogy pár órát aludnom kéne, semmivel sem volt szilárdabb, mint a többi. Visszaültem.

Emberem megkezdte a küzdelmét értem. Mintha csak valamilyen kísérteties fogadás tétje lett volna, hogy el ne bocsásson maga mellől. Szava pergett, mint a záporosó, lankadó figyelmemet újabb meg újabb fordulatokkal csigázta. Néha tettem egy-egy tétova kísérltet, hogy felálljak. Végül megadtam magam. Keresztbe vetett lábbal üldögéltem a padon. Mögülünk, a hegyek irányából, hűs, illatos léghuzat érkezett, a közelgő hajnal ígérete. Megborzongtam.

Emberem, akár egy szeizmográf, azonnal felfogta ezt a rezdülésem; talán újabb távozási kísérlet előregésének érezte. Réges-régi, budapesti históriákat ígért. Mint újságíró, vélekedett, bizonyára érdekelnek majd engem ezek a történetek. Mesélt a frankhamisításról. Elbeszélte, hogyan adták el a 46-os villamost. Egy agyafúrt fickó a Keleti pályaudvarra érkező, jómódú parasztokat szólított meg. Felült velük a 46-

os villamosra. Bérlete volt, a kalauz nagyot szalutált neki, ahogy az a régmúlt időkben szokásos volt. Kérdezgette a kalauzt a napi bevételről, a forgalomról, s a kalauz tisztességtudóan válaszolgatott. A gyanútlan vidéki számára ez a beszélgetés olyan színezetben tűnt fel, mint ha a főnök kérdezgetné az alkalmazottját. Láthatta, hogy mennyi utas száll fel, s hogy mindnyájan jegyet vesznek. A Nyugati pályaudvari végállomáson azután, némi alku és engedmény kicsikarása után, aláírta az adásvételi szerződést, és ott helyben ki is nyálazta rögtön a bankókat.

Megtudtam továbbá, hogy miképpen lopták el a Rottenbiller utcát. Hajdanában ezt az utcát — miként a többit is — faburkolat borította. Valaki lezárta az utcát, minden oldalán felállította az útjavítási jelzéseket. Embereket alkalmazott, társzekereket bérelt. Egyetlen éjszakán egyszerűen elszállította az egész utcát. Több tonna különleges faanyaghoz jutott ilyen módon.

Értesültem azután még annak a szemfüles szélhámosnak az esetéről is, aki jó hírű éttermek és cukrászdák teraszai előtt egy tengeri kígyó hosszúságú mérőszalaggal méregetni kezdte a járdát. A tulaj hamarosan figyelmessé vált az eseményre. Egy alkalmazottat szalajtott ki: tudná meg, mi készülődik itt, az ő terasza előtt. Az alkalmazott azzal a lesújtó válasszal tért vissza, hogy egy bizonyos célra használatos zöld házikót terveznek ide. A tulaj azonnal tárgyalásba bocsátkozott a méricskélő szélhámostal. Ez felmutatta neki a Főváros hivatalos papirosát. A papiros természetesen hamisítvány volt. A tulaj ezt persze nem tudhatta. Behívta a „mérnök urat” a belsőbb termekbe. Etette, itatta. Hosszabb rábeszélés után ez végre belátóbbnak mutatkozott, s némi — bár korántsem csekély — pénzösszeg fejében hajlott rá, hogy a vendégiasztó zöld házikó egy távolabbi helyen épüljön fel.

Kivirradt már. Orrunk előtt elcsörömpöltek az első villamosok. Korai járókelők bukkantak fel, sietősen, mint megannyi szemrehányás. Óbuda felől teherautók érkeztek zötykölődve, egymás mögött kettő. Emberek kuporogtak rajtuk, motyók, batyuk, néhány bútorदारab körében. Akárha költözködők lettek volna. Azok is voltak. A kocsik farában ott ültek a költöztetők is, fázósan, görnyedten, térük közt szorongatott puskákkal.

Emberem felállt. Nagyot nyújtózkodott.

— Mehetünk aludni — mondta. — Elmentek.

Felnéztem rá. Ónszínű, petyhüdt, megviselt arca idegenül hatott a reggeli fényben. Mintha csak bosszút akart volna állni rajtam az erőfeszítésért, amellyel mostanáig szóval tartott, egyszerre szűkszavúvá és ingerlékenyvé vált.

Nekivágtunk a meredeknek, hazafelé. Útközben megkérdeztem tőle, rajta van-e a kitelepítési listán.

— Mít tudom én — felelte.

— A néptől idegen elem vagy? — érdeklődtem tőle, nyájasan.

— Ezt nem én döntöm el — vont vállat. — Nagykereskedők voltunk.

Úrifiú korában szerencsére megtanították zongorázni: ennek köszönheti most a kenyerét, folytatta. Hajnalig sosem megy haza.

Tudja, hogy az a veszélyes időpont. Egy padon szokott üldögélni addig — nem feltétlenül mindig ugyanezen a padon.

Úgy találtam, ez nem megoldás. Ha meg akarják találni, bárhol megtalálják.

— Igaz — ismerte el. — De nem akarom, hogy az ágyból húzzanak ki.

— Szerintem ez már tökmindegy — vélekedtem.

— Hogy volna mindegy?! — tiltakozott. — Az a legrosszabb. Bármit, csak azt ne. Azt az egyet mindenképp el akarom kerülni.

A sarkon elbúcsúztunk egymástól. Meg kellett értenem, hogy mindnyájunk lelke rejteget bizonyos macacsságokat, amelyek el-lenállnak minden józan értelemnek.

Nekem egy darabon még tovább kellett kapaszkodnom. A nap kezdte már melengetni a hátamat. Visszaforodtam. A magaslatnak erről a pontjáról, szemközt a látóhatár fölé emelkedő nappal, az egész várost beláthattam. Mozdulatlanul álltam. Nem tudtam, mi történik velem. Mintha még sosem éltem volna meg egy tiszta, kora nyári reggelt. Mintha még sosem láttam volna ezt a kéklő várost, sosem éreztem volna sajátos illatát, sosem hallottam volna még ébredésének neszeit. Megértettem, hogy ezekben a percekben veszítem el padomat, amelyen mindmostanáig révülten, magam vesztetten kuporogtam. Valami esztelen megkönnyebbülés fogott el: mint annyian mások, szabadságot bűnöző vagyok én is. S tudtam, hogy — hosszú idő után először — ma reggel ismét betegeket jelentek.

A novella eredetileg az Élet és Irodalom 1978. március 18-ai számában jelent meg, ám az életmű-kiadásban nem szerepel.

*Később a történet (nem szó szerinti változatban) beépült

A kudarc című regénybe.

„Amikor ezt a történetet megírtam, még nem gondoltam a regényre*, illetve arra, hogy ez majdan ott is szerepet kaphat.

A Török utca és a Margit utca sarkán, a szerpentinnél volt az a bizonyos pad, egy használaton kívüli tenispálya mellett — hisz ki mert volna teniszezni az ötvenes évek Rákosi világában? Egy éjszaka, amikor mentem haza, ott találtam a padon Solymosi Lulut, aki egy kiváló jazz-zongorista volt, a Bristol bárjában játszott. A Bristol volt a Duna-parti szállodák közül az egyetlen, ami úgy-ahogy megmaradt, és szállodaként működött, míg aztán meg nem építették helyére a Fórumot. Elég sokat jártam oda, a 'Brit'-be, ahogy egymás közt hívtuk. Lulu nagydarab, kövér ember volt, magát a történetet én találtam ki, de az alapja valóságos. Mentem haza, megláttam, köszöntem neki, szevasz. Leültemtett maga mellé és elkezdett mesélni mindenféle történeteket. Egy idő után szóltam, Lulukám, most már mennem kell... Maradj még egy kicsit. És aztán kiderült, hogy nem mer hazamenni. Ott lakott a Margit utca közelében, abban az utcában, ami a Gül Baba sírjához vezet, jobbra egy mellékutcában. Aztán persze elfogták és kitelepítették, majd 56-ban disszidált, ha jól tudom. A találkozásunk egy nyári vagy őszi hajnalon történt, nem volt még hideg.” (Kertész Imre nyilatkozata)

Hajnal a mélyben

Kertész Imre: *A pad*

„Az igaz út ott vezet egy kötélén, mely nem a mélység, hanem szinte a föld fölé van kifeszítve. Mintha nem is arra volna ott, hogy járjanak rajta, inkább hogy belebotoljanak.” (Franz Kafka)

„...egyetlen identitásom van, az írásbeli identitás.”
(Kertész Imre)

1975-ben született Pécsen. Költő, kritikus. Legutóbbi írását 2010. 4. számunkban közzöltük.

Mint annyi más Kertész-mű: ez az 1978-ban született novella is ön-életrajzi elemekből építkezik. S ahogy azon esetekben: itt sem a személyes ihletettség, hanem az esztétikai fedezet a döntő. Mindez az életmű szerves egységéből is következik. Mert ha *A pad* című írás maga nem is, a benne elbeszélte történet ismerős lehet: bővebb, bonyolultabb alakváltozatban megtaláljuk *A kudarc* című regényben (ama változat szerzői olvasatát pedig a *K. dossziéban*); s a hazug létet igazoló újságírásról *Az angol lobogó* is emlékezetes szavakkal beszél: „Így tehetséges újságíróból ebben a szerkesztőségben lassanként *tehetségtelen* újságíróvá minősültem át. (...) Ezt a világot [Wagnerét — H. T.] szerettem, a másikat el kellett viselnem. Wotan érdekelt, a főszerkesztőm nem.”

Kertész Imre kedveli az alakilag egyszerű, jobbadán egyetlen szóban összpontosuló címeket. Nagyszerű jelölő a végletesen tömör, zárhangzókkal nyomatékosított „pad” is. Hogy a gogoli groteszk vagy a kafeai abszurd világába von-e egy efféle címet viselő írás, esetleg a tárgyi valóságra is kiterjesztett részvét Mándy-féle érzülete kap-e benne főszerepet: előzetesen elvileg nem gyaníthatnánk. Kertésznel azonban okkal sejthető: mindenekelőtt az egyén és a társadalom drámai szembenállása lepleződik le újra, sokadszor. Egy járulékos, de korántsem mellékes tényezővel is számolnunk érdemes: az adódó homonímia („apad”) sugalma szerint a veszteség, a fogyatkozás, az értékvesztés folyamatát írja majd le a mű. S nem is tévedünk nagyot: *A pad* a veszteglés állapotát rajzolja meg — s a vesződséges létezésről egyetemesen ad számot.

Klasszikus én-elbeszélést olvasunk. Kevés szereplővel, kimért dramaturgiával, megrázó sorsfordulattal — amit a dísztelenül pontos nyelv hitelesít. (Még regényei olvastán sem tudatosítjuk elégszer: Kertész ragyogó stilisztá — nem függetlenül attól, hogy ragyogó gondolkodó.) Ez a szabatosan tagolt, aránylag sok bekezdéssel és gondos központoszással élő szöveg áttetszően tiszta narratívát tár elénk. Bár az *in medias res* föltetés („Sokat aludtam akkoriban”) nem jelöl konkrét időt, s így a történet időtlenül általános érvényét sejteti, bizonyos utalásokból és szófordulatokból („áruhalmozók”, „elvtársam”, „ki-

telepítési lista”, „néptől idegen elem”) egyértelmű: a kommunista diktatúra legnyomasztóbb éveiben járunk, Budapesten.

A cselekmény három nagyobb egységre tagolódik. Ezt a neoklaszszikus finomsággal formálódó stílus árnyalatos módosulásai is érzékeltetik (a jellegadóan szikár beszédmodorból a zárlatban rezignált pátosz lesz). Az első szakasz az alaphelyzetet vázolja föl: a fiatal újságíró nem találja helyét az intézményesített álság közegében; s helyét nem lelvén veszíti, vesztegeti el saját énjét is. A mélyülő identitásváltást a külső nézőpont (az értekezleten részt vevő kollégáké) és az alanyi reflexiók kettőssége élesíti ki: „Különös, hogy a róla ejtett szavak némelykor mennyire megváltoztatják az embert. Azt a személyt, akiről körülöttem, a felszólalások sorrendjében beszéltek, magam is oly távolról és annyira tárgyyszerűen szemléltem, hogy némi jogos megvetésen kívül semmi egyebet sem éreztem iránta. Nem éreztem például, hogy védelmembe kéne vennem; egyáltalán, a legcsekélyebb közösséget sem voltam hajlandó elvállalni vele. S talán csak szánalomból nem emeltem ellene én magam is vádat.” A főszereplő a „főlősleges ember” huszadik századi megtestesüléseként úgy vesz részt az életben (saját élet híján: másokéban), akárha nem is léteznék: „Olykor észlelnem kellett, hogy útban vagyok. (...) Korai végnapjaimat éltem. Időközönként fel-felködlött bennem a kérdés, hogy vajon létezem-e még egyáltalán.” (Lényegesnek, mert Kertész írói alapállására visszaolvashatónak látjuk azt a körülményt, hogy az inautentikus létezés problémája az [újság]írás dilemmáival kapcsolódik össze. Másképp tekintve: a hiteles élet a hiteles írás függvénye is lesz.)

Ebben az állapotában találkozik a bárzongoristával, aki éjszánkánként egy padon ülve vészeli át azt az időszakot, amikor a kitelepítések rendszerint zajlanak. Az ellenállás e kétségbeesett formáját választó, különös alak bizonyos értelemben a főhős ellentettje, szinte álomi alakmása (lásd például: „Elmondta, hogy rossz alvó”). Mint egy törődött Mephisto (vö. „kísérteties fogadás”): nem az elbeszélő lelkét akarja megkaparintani, hanem a saját lélekjelenlétét őrizni, ameddig még lehet. Ehhez van szüksége társra, társaságra, emberi jelenlétre. A tragiko-groteszk jelenet mégis a főhős életét fordítja új irányba: „Akkoriban mindig, mindenről meg lehetett engem győzni, ha kellő türelemmel vagy eréllyel kerültem szembe. (...) Emberem megkezdte a küzdelmét értem. Mintha csak valamilyen kísérteties fogadás tétje lett volna, hogy el ne bocsásson maga mellől. Szava pergett, mint a záporosó, lankadó figyelmemet újabb meg újabb fordulatokkal csigázta. Néha tettem egy-egy tétova kísérletet, hogy felálljak. Végül megadtam magam. Keresztbe vetett lábbal üldögéltem a padon. Mögülünk, a hegyek irányából, hűs, illatos léghuzat érkezett, a közelgő hajnal ígérete. Megborzongtam.” A zenész történetekkel szórakoztatná a fiatalembert; ám jellemző mozzanat, hogy a fanyarul anekdotizáló nosztalgia is csak büntörténeteket képes elősorolni: a jelennel (amely üres és fenyegető) nem áll szemben érzelmi fogódzókat vagy erkölcsi támpontokat nyújtó múlt.

A teljes és szó szerinti lét-bizonytalanságra (kit-mikor-miért ragad el a hatalom) a hajnal világossága derít fényt: „Kivirradt már. Orrunk előtt elcsörömpöltek az első villamosok. Korai járókelők bukkanak fel, sietősen, mint megannyi szemrehányás. Óbuda felől teherautók érkeztek zötykölődve, egymás mögött kettő. Emberek kuporogtak rajtuk, motyók, batyuk, néhány bútordarab körében. Akárha költözők lettek volna. Azok is voltak. A kocsik farában ott ültek a költöztetők is, fázósan, görnyedten, térdük közt szorongatott puskákkal.” Az éjszakai beszélgetés bizarr meghittsége s a „költöződő” (kitelepítésre ítélt) emberek szívszorító látványa együtt eredményezik, hogy a főhős is új identitásba „költözik”. Az utolsó bekezdés (olvasatunkban a mű harmadik szerkezeti része) a megvilágosodás keserűségét himnikusan szép prózanyelven intonálja: „Nekem egy darabon még tovább kellett kapaszkodnom. A nap kezdte már melengetni a hátamat. Visszafordultam. A magaslatnak erről a pontjáról, szemközt a látóhatár fölé emelkedő nappal, az egész várost beláthattam. Mozdulatlanul álltam. Nem tudtam, mi történik velem. Mintha még sosem éltem volna meg egy tiszta, kora nyári reggelt. Mintha még sosem láttam volna ezt a kéklő várost, sosem éreztem volna sajátos illatát, sosem hallottam volna még ébredésének neszeit. Megértettem, hogy ezekben a percekben veszítem el padomat, amelyen mindmostanáig révültem, magam vesztetten kuporogtam. Valami esztelen megkönnyebbülés fogott el: mint annyian mások, szabadságot bűnöző vagyok én is. S tudtam, hogy — hosszú idő után először — ma reggel ismét beteget jelentek.”

A forma fegyelme a szerkezet keretes voltában is alakot ölt: az első („Sokat aludtam akkoriban”) és az utolsó mondat („S tudtam, hogy — hosszú idő után először — ma reggel ismét beteget jelentek”) hangsúlyos alanyisága a valóság *elhárításának* módozatait (alvás, betegség) megjelölve fejezi ki a környező világ elfogadhatatlanságát — s személyes úton-módon való megváltoztathatatlanságát. (A közbülső részekben a város éjszakai élete jelenik meg alternatív valóság, rejtőzködő létezés gyanánt.) Mégsem a beletörődés és kilátástalanság története ez. S itt kell visszatérnünk a címben szereplő motívumhoz: a *pad* a mű logikája szerint közös és köztes hely, a biztonság és függetlenség alkalmi záloga (egyszersmind a kiszolgáltatottság trópusa). Közönségessége avatja remek metaforává (a záró bekezdésben már nyíltan is átvitt értelemben szerepel); amint a metaforikus jelentésalkotás jegyében lényegül át a meredek út képe (az életút toposzát föl-idézőn), valamint az éjszaka és a (nyári!) hajnal motívuma (a lélek sötét éjszakájába az újjászületés ígétét hozón). E kronotopikus együttállás a műben a szakrális tér- és időszimbolika kifordításához vezet. A virradat és a fény egyfelől, a magasság és a fölemelkedés másfelől: az én magára-ébredésére mutató képzetek ugyan, de nem valóminő metafizikus boldogság távlatait nyitják meg. A pad elvesztésével párhuzamosan megtalált új életben a szabadság élménye nem a makulátlan derű másik neve. A hajnalra kelő város a mélyben — a (*de*

profundis) hazafelé tartó, de még visszatekintő főhős számára — immár végképp az idegenség világaként tárul föl.

E negatív fejlődés- vagy beavatástörténetben a „szabadságolt bü-nöző” komor önmeghatározása is azt tételezi: a kitörés — a létházugságok köréből a reménnyel nem kecsegtető igazság világába — csak belül s csak *befelé* történhet. Tanulságos és biztató mégis ez a végkifejlet, hiszen azt tanúsítja: a megélt és elbeszélt sors erősebb, érvényesebb, elevebb lehet, mint a diktatúrák fölénye vagy a psziché démonai. A valóság időről időre elporlik; a nyelv, a művészet, a tiszta gondolat nem, mert anyagtalan méltósága a pornál tartósabb matéria.

Sajátos alakulat a novella: a csekély terjedelem nagy műgondot kíván, a műfaj legsikerültebb darabjait mégsem övezte soha akkora megbecsülés, mint a regényeket s kivált a nagyregényeket. A klasszikusokat (Kosztolányitól Móriczig) és kortársainkat (Bodort, Darvasit, Krasznahorkait, Nádast) a kritikai olvasás is elsősorban nagyepikai műveikért tartja sokra. Kertész Imre életművében természetesen nyilvánvaló a regény (és az esszé!) elsőbbsége. Ám már csak ezért — a műfaji rendhagyás okán — is különös figyelmet érdemel *A pad, a belső szabadságba zárkózó* szellem nagy erejű példázata.

Egy pásztorlevél kiegészítése

TAKÁCS ZSUZSA

*„Kérdezni fognak döntésed felől,
merő figyelem lesz az égi sereg,
csupa fiúl. Hogyan — kérdezik —,
amikor alkalmad lett volna meg-
vallanod a Másikat, kivontál, szoroztál
és összeadtál, célszerűbbnek tetszett,
ha elfelejtetted egy mámoros pillanatra,
amit Könyveinkből az Idegenről,
az Üldözöttről és a Kitaszítotttról tanultál?
Késő lesz holnap. Keménységed belülről
támad. A bárki életének szentségét
kétségbevonó ítélet fejedre visszazáll.”*

Adjatok nyelvet!

Jizchak Katzenelson (1886–1944) holokauszt-éneke elé

1954-ben született Buda-
pesten. Költő, író, műfordító.

Mit tegyen a költő, ha már se otthona, se családja, se népe? Ha mindenkit és mindent elvettek tőle, épp csak az életét hagyták meg átmenetileg? Azt is csak azért, hogy társaival együtt alapot képezzen egy esetleges fogolycseréhez.

A színhely Észak-Franciaország, az ásványvizéről híres kisváros: Vittel. Közlebről az a szögesdróttal körülkerített szállodakomplexum, ahol 1943–44-ben főleg lengyel zsidókat őriznek. A tábort a Vöröskereszt felügyeli, vagyis a foglyok kapnak enni, tisztálkodhatnak, még rádiót is hallgathatnak. A foglyok jó része Varsóból jön. Különbéféle latin-amerikai országok Svájcban készült papírjait vásárolták meg jó pénzen, a Gestapo tudtával és hasznával. Ők az utolsó varsói zsidók, a bujkálókat leszámítva. De hiába a svájci konzulátusokon működő embermentők jóakarata, az internáltak zömét a hondurasi és salvadori kormány végül is nem ismeri el állampolgárának, így aztán a nácik szemében meg is szűnik hasznosságuk. 1944 tavaszán, Párizs érintésével Auschwitzban kötnek ki. Tízből kilenc azonnal megy a gázkamrába. Közöttük a költő is, aki (tanúvallomásokból tudjuk) utóbb már egyáltalán nem bánta, hogy ő is a nácik számláját fogja gyarapítani.

Addigra ugyanis már megszületett tizenöt énekből álló nagy poémája, már le is másolta több példányban, már el is ásták a tábor területén a kéziratot, egy példányt pedig már ki is csempészték belőle, egy bőrönd fogantyújába varrva. A költő pontosan tudta, hogy emberként nem élhetné túl azt, amin végigment: a lódzi bujkálást a Gestapo elől, a varsói gettó három évét, az éhínség, a tífusz és a nyomor apokaliptikus képeit, a szelekciók és deportálások közepette megvalósuló végítéletet, nagyfiát kivéve mindenkije elvesztését. Egy valamire futotta már csak erejéből: hogy tanúságot tegyen. Az alatt a háromnegyed év alatt, amit Vittelben tölthetett, írt egy drámát Hannibálról, írt egy naplót (mindkettőt héberül), és végül kirobbant belőle a vers.

A vers jiddisül íródott, ahogy a költő sok más verse a háború alatt. A varsói gettóban három nyelven írtak: lengyelül, héberül és jiddisül. A költő cionista családból származott, héber nyelvű gimnáziumban tanított harminc évig, viszont az a varsói közeg, amelyben ő mozgott, főleg jiddisül beszélt meg a soá eseményeit. Elképzelhető, hogy ha Katzenelson élete meghosszabbodik, akkor átfordul benne héberre az átélt rettenet. De erre nem volt idő. Az eseményekhez fűződő emlékek, a rájuk vonatkozó szókészlet mind-mind a jiddishez kötődött. A jiddis kötötte őt össze a halottaival. És ő (mi mást tehetett?) népsíratót írt.

Először meg kellett idéznie a halottakat, maga köré állítani őket, hogy megteremtse a beszédhelyzetet: erről az iszonyú feladatról

szól az első ének. Az alább olvasható második ének pedig a velük való szembesülésről: ez sem jelentett kisebb terhet az előbbinél. Felesége, két fia, testvére, barátai: ez veszteségnek túl sok.

Nem csoda, ha belül érzi: ez a népsiratás meghaladja a költői erejét, egyáltalán a költészetet mint olyat. De nemcsak a költői szó elégtelen arra, ami történt. Maga a hagyomány ingott meg itt az előző évek folyamán, még hozzá alapjaiban. Katzenelson harminc éven át tanította az ószövetségi prófétákat, minden szavuk a vérévé vált, de azt, ami 1939 és 1943 között történt Lengyelországban, azt, amit személyesen élt végig, nem lehetett sem ép ésszel felfogni, sem beleilleszteni a hagyományos vallásos magyarázatba. Az ószövetségi próféták ugyanis (Jóbot kivéve) nem ártatlanokra vonatkoztatták a történelmi eseményeket, hanem bűnösökre. Isten büntetett, mert az ember vétkezett. A huszadik századi pokol szenvedő átélője azonban nem tekinthetett bűnösnek egymillió elpusztított gyereket, egymillió elpusztított öreget és kétmillió elpusztított asszonyt sem. Mint ahogy a lengyel zsidó férfilakosság bűnéül sem igen lehetett más felróni, mint hogy útban voltak, hogy Lengyelországban élő zsidók voltak. Ha ezt a katasztrófát költőnk Isten beavatkozásának tulajdonította volna, azzal a Teremtőt egy sorba állította volna azokkal a cinikus gyilkosokkal, akik gigantikus pusztításukat szerették olyan színben feltüntetni, legalább maguk előtt, mint ha a kor mindenhatóiként cselekednének, ezeréves hatállyal. Ráadásul éppen a gyilkos náci propaganda volt az, amelyik már évtizedek óta azt sulykolta, hogy a zsidó nép és annak minden tagja vele születetten gonosz, bármiféle bűnre képes és aljasságok netovábbját követi el az összes nép, az egész emberiség ellen. A náci Németország Hitlert imádta istenként, Hitler pedig, illetve az ő jelszavait harsogó propagandagépezet „prófétikus” kirohanásokat intézett a zsidóság (és ha kellett, bármely más nép és kormány) ellen. Minden az ellenkezőjébe fordult: a hidegen kitervelt és megvalósított népiirtás egy „prófécia” megvalósulásának lett beállítva; a gyilkos új életről papolt, sáttánnak kikiáltva védtelen áldozatát.

Kérdés: túlharsoghatja-e a költő a prófétikus hagyomány szerint kora Asszíriáját, Németországot, túlmennydörögheti-e az utcasarkokon és a tömegkivégzéseknél üvöltő hangszórókat? Visszafordíthatja-e az idő kerekét, összeforraszthatja-e a megőrlt csontokat? Avagy várja meg (ő is) a Messiás eljövetelét? De akkor hogyan tudja meg a világ, mi történt? Hiszen a lengyel zsidóságból jóformán hírmondó sem maradt!

A gyászoló Katzenelson nem Jehezkel (Ezekiel próféta). Ő még anynyira sem tudja, föltámadnak-e a halottak, mint elődje. Ő nem szól tovább példa és jel gyanánt, miután megölték a feleségét, mint elődje. Ő nem eszköze senkinek és semminek. Őt megroppantotta a fájdalom. Egy tizen négy és egy tizenkét éves fiút veszített el: Ben Ciont és Benjamint. És egy szeretett feleséget: Hanát. Még ott van egy kamasz fiú az oldalán, a tizennyolc éves Cvi. De már az ő napjai is meg vannak számolva, a költő érzi. Erről prófétáljon? Vagy arról, hogy a facsonkból

új hajtás nő majd? Ezt már megtette helyette kétezeröttszáz éve a „retentó szavak tudósa”. Vagy kiáltsa világgá, hogy Izráel trágává lett, ahogy Jirmija (Jeremiás próféta) jósolta? Vagy (Jehezkel hangján) parázna asszonyoknak gyalázza azokat — akik már nincsenek?

Mivel a zsidó vallás tiltja az emberábrázolást, az Ószövetség alakjai a keresztény művészetből ismerősek számunkra. Egy-két kivételtől eltekintve valamennyien drapériáik fenségében vagy örvényében jelennek meg.

Katzenelson mélyebben le van sújtva és mélyebben felháborodva annál, semhogy a próféták drapériáiba akarna vagy tudna bújni. Csupasz ő, akárcsak a rokonai, mielőtt kivégezték őket. A hangja is fedetlen, a nyelve is meztelen. A Jeremiáséhoz fogható siratót hagy ránk. Semmit sem visz magával a megsemmisülésbe.

JIZCHAK
KATZENELSON

Ének a kiirtott zsidó népről

(Részlet)

Már pengetem

1

*Már pengetem... A földre ültem, úgy játszottam nekik.
Ó, népem! — énekeltem. És a bánat kis híján megevett.
Millió halott köröttem hallgatott. Ott álltak mind, mind egy izig.
A sok millió kiirtott zsidó. Irdatlan sokaság. Roppant sereg.*

2

*Roppant sereg. Végeláthatatlan. Jehezkel csontokkal teli
völgye elbújhatott volna mellette, akkora sokaság!
Ha ezt a népet látta volna, Jehezkel is a kezét tördeli,
nem adja fennhézva a hit mennydörgő bajnokát.*

3

*Hanem, mint én, fejoesztve, zavartan, tehetetlenül
szemét az égre emeli, mely íme, szürke, végtelen, sivár.
És fejét, mely könnyű lesz, alighogy ezzel szembesül,
máris leejti mélyen, a föld felé, le is horgasztva már.*

4

*Jehezkel, te, Babilon földjéről felragadott zsidó,
ki láttad néped csontjait, látomásban az elszáradtat,*

*hagytad, hogy elvigyen abba a völgybe a Fentvaló,
bábként cibáljon, tudtad-e, mikor rád tört az iszonyat,*

5

*hogy a kérdésre — hatihjeno?, életre kelnek-e még vajon
a csontok? — mi a válasz? Igen? Vagy nem? Te sem tudtad, ugye?
Hát akkor én hogy mondjam meg? Ó borzalom!
Kiirtott népemnek — csonthalma?! Nem maradt csontja se.*

6

*Semmi, amire húst lehetne rakni, és amire bőrt
lehetne húzni, és amibe lelket lehelni, semmi sem.
Figyeld, hogy néz, hogy néz a kiirtott, megölt
nép! A szemét, hogy néz! Milyen meredten, üvegesen!*

7

*Millió fej és kéz fordul feléd. Számold meg mindet. Ó, rettenet!
Arcok és ajkak! Sikoly fagyott rájuk a végső percben? Vagy ima?
Menj és érintsd meg őket! Nincs mit megérinteni — testetlenek.
Nem is volt zsidó nép soha. Az egész — merő fantazmagória.*

8

*Nem létezett soha a földön és nem is fog életre kelni, csupán
az én rögeszmém volt a zsidó nép. Csak képzelődöm, ahogy itt ülök.
Na de a szenvedések, amiken átmentek az irtóhadjárat során,
azok valóságosak voltak, iszonytatók — mind pokolibb körök.*

9

*Itt állnak körülöttem, mind engem nézve, temérdek sokan!
A hideg ráz, ahogy így néznek. Mert figyeld a szemük:
Jomek szemével néznek, Ben Cijonéval bánatosan,
a feleségem szomorú szemével néz mindegyikük.*

10

*Az öcsém, Berl nagy kék szemével, az övével — igen.
Hogy lett övök az ő szeme? Hisz itt van ő is. Ott áll a helyén.
A milliós tömegben a gyermekeit keresi, de nem
tudja, merre lehetnek... Nem mondom meg neki. Nem én!*

11

*Az én Hanámat is elhurcolták, és vele együtt a két fiunk.
Egyszerre vitték őket el, az ő sorsukról Hana tudhatott.
Csak arról nem, hogy Cvi és én, mi hol vagyunk.
Hogy mekkora csapás nekem, hogy életben vagyok.*

12

*Rám néz, akár a többiek, az egész nép, a megöltek hada.
De mintha mégse látna. Néma tekintet, mely szinte átlyukaszt.
Hana! E hallgatásnál nincs beszédesebb! Gyere, Hana,
végy észre már! Az én hangomat hallod. Én, én vagyok az!*

13

*Ben Cikli, ifjú gáonom, te már érted, hegyezd hát füled!
Az utolsó zsidó siratja népét — ezt az éneket hallhatod.
És te, Jomele? Napsugaram! Miért nem mosolyogsz, mi van veled?
Jaj, mégse mosolyogj... Megrémítene, Jom, a mosolyod.*

14

*Megrettentene. Éppúgy nem hiányzik, miként a saját
arcomról sem. Rettentő mosoly. Hallgasd inkább az éneket!
Szívemmel pengetem a hárfát! A fájdalom hadd hassa át.
Hadd fájjon még jobban a gyász, a jaj — nekünk, nekem.*

15

*Mit Jehezkel! Mit Jirmija! Pedig hívtalak benneteket!
Segítsetek, adjatok nyelvet! Jaj, enyhítsétek nagy bajom!
De meddig várjak énekemmel? És mire mennék veletek?
Ti csak prófétáltok. Engem megöl a fájdalom.*

(1943. X. 15.)

Halasi Zoltán fordítása

Észak fényei

„Ki ide belépsz, vendég vagy. Kinél?”
(R. M. Rilke)

1970-ben született Zentán. Költő, író. 1998-ban szerzett diplomát magyar szakon. Jelenleg Budapesten él. Legutóbbi írását 2009. 8. számunkban közöltük.

Azon a ködös, New York-i reggelen Hoogs egy hattyúra lett figyelmes. Kinyitotta a könyvtári könyvet, s az egyik lapon megpillantotta a hófehér madarat, amint az egy középkori kőhíd alatt tolászkodott. De akadtak a képen ennél jelentékenyebb részletek is. Egy hamvas, meztelen leány, aki szent ájtatossággal térdelt a fűben, nem messze tőle pedig — központi helyen — egy megszelídítésre váró egyszarvú. A Physiologus meghatározása alapján — Hoogs ezt így olvasta — az egyszarvú a gödölyéhez hasonlít. A feje közepén szarv található. A bevadászása úgy történik, hogy szüzet visznek elébe, aki megszojtatja, és ettől kezdve a csodálatos szépségű lény már a királyi palotába költözik.

Dijk Hoogs szeme előtt gyakran megjelent Utrecht. Beleszédült a gondolatba, hogy nemsokára láthatja, hogy az apró, csatornákon átívelő, mohás kőhidakon végre átgyalogolhat, betérhet a volt Szent Katalin-kolostor romjaitól nem messze található kitűnő képtárba, majd az őszi szélzúgásban megszemlélheti a Pieterskerkét, a valaha világjáró hajóra emlékeztető, kereszt alakú, robusztus épületegyüttes megmaradt, keleti részét.

Ez a múlhatatlan nosztalgia és sóvárgás egyre inkább gyötörni kezdte. Lesóványodott. Egész nap ücsörgött a parkban, nem értette pontosan, mi történik. Soha életében nem gondolt Hollandiára, még gyerekként sem, hiszen itt nőtt föl New Yorktól nem messze. Az 1800-as években költöztek ide ősei. De valahogy most nem értette, miért számít mindez. Úgy érezte, eljött a pillanat, amikor döntenie kell. Ősei között olyan festők is akadtak, akiknek gazdag hagyatékát múzeumok és magánképtárak őrzik. Hogy ez a kétségtelen tény nyomasztotta-e vagy sem, nem tudjuk, de minden bizonnyal ennek is része volt abban az elbizonytalanodásban, amely elfecsérelt életidejére emlékeztette.

Hoogs bizonyíthatóan rokonságban állt egy Jacob Van Meycken nevű utrechti festővel, akit már régóta tanulmányozott. És tette mindezt az Egyesült Államokban, ahol kutatásai támogatására pénzt kapott. Eleinte azt hitte, könnyű a feladat, majd néhány hét után rájött, hogy terveinek és elképzeléseinek csupán egy töredékét lesz képes megvalósítani. Mivel kevés adat állt rendelkezésére, igen nehezen haladt, papírjait, jegyzeteit sokszor csak a fiókban rejtegette. Képzletben gyakran hazaruccant Utrechtbe, de olykor Delftbe is, ahol egy kicsiny teázóból szemlélte az ég vaskos és páratlan acélszürkességét, a reggeli fényt, amiről tudta, talán a legkülönösebb, amit valaha látott.

Bach csellószvitjei egy ilyen pompás, mégis csupas� színpadra szólítanak, jegyezte meg magának Hoogs egy vasárnap délutánon,

amikor a holland konyhák mágikus kőmintázatát vizsgálgatta, elemezte egy lakberendezési szaklapban. Olyasféle színpadra, gondolta, mely mögé üres utcák, folyosók vezetnek mélyen: feltárul bennük a perspektíva minden gyönyöre és látványossága. Van a műben valami abszurdnak tűnő *hívás*: fogjam a székem, üljek a hús padló közepére, hogy aztán eme álomszerű, vermeeri sakktableburkolaton időzzek mozdulatlanul.

Dijk Hoogs az egész napot egy könyvtárban töltötte. Ha lapozás közben fontosabb mondatra vagy festményre bukkant, megállt egy pillanatra, kinézett az ablakon: mint aki egy, a város fölött elhúzó, ritka, visszaköltözni kész madárfajra figyelne.

Amikor Hoogs a könyvtárban írni kezdett, eszébe jutott az alapítvány gazdag és előkelő tulajdonosa, egy igazi amerikai nő, aki nem volt szép, sohasem voltak látomásai. Könnyen és bölcsen közlekedett. A kiegyensúlyozottság és szenvedélynélküliség eme két lábon járó asszonyi példája valósággal a földhöz szögezte. Általános és mindenki által elfogadott kellemességén és okosságán túl volt ott valami — hiba? A mosolyon túli, metsző, hideg szem hamis gyémánt?

Mint egy kínai porceláncsésze, amelynek titokban megsérült az oldala.

Alig látható hajszalér-repedés.

Hoogs otthon kinyitotta a szekrény aljában őrzött ládikát, amelyet még örökségként nagyapjától kapott. Fényképek, iratok és levelek pihentek benne. Meg néhány galambtoll. Az első megsárgult fotográfiáról egy utrechti templom hófehér és tágas belseje világított. A fénykép Jacob Van Meycken 1404-ben készült festményét ábrázolta. A hátulján kézzel írott szöveg: *Szép magánosságok lebeg hallgatásban.*

Micsoda képtelen hasonlóság, motyogta meglepetten, amikor alagsori szobájának homályos tükrében este megleste magát. Ezzel a képpel, a finomkodó beállítással már találkozott valahol, valamely festőművész tanulmányozása közben. Talán a függöny mellett guguló 16. századi hangszerkészítő tanonc portréja ez? Aki — maga a remény — a képből kifelé, a nézőre bámul. Gyermeteg lény egybenőtt azzal a félig kész hegedűvel, ami ott hever előtte a földön. Érzékeny hangszer. Ujjával mintha azt mutatná, mondaná: ez az enyém — az én testem és lelkem.

Másnap összepakolt, és végleg elutazott. Haza, ahogy ő nevezte.

Az őszi, sűrű köd, a gomolygás, a mellkasra nehezedő nyomás szokatlan volt számára, mégis azon a napon — amikor életében először lépett holland földre — boldognak érezte magát.

Hoogs régi vekkere — amihez családi örökségként jutott — váratlanul abbahagyta a ketyegést, megállt, berozsdásodott, hiába ke-negette a kölcsönkért, Izlandról származó halolajjal. De a gyöngyházfényű városkában talált egy órajavítót.

Harmadnap — mikor sikerült kinyomoznia, mikor és hol kerül sor Utrechtben kedvenc zenekarának koncertjére — megkereste a helyet, jegyet váltott, de előtte még beült a szűk kis teázóba. Minden Hoogs

kedve szerint alakult: egy régi angol zeneszerző, William Lawes *Consorts Sets in Four parts* című műve szerepelt a műsorban. Hoogs egy váratlan mozdulattal fölhörpintette utolsó korty teáját, s az asztal fölött már hallotta is átsuhanni a hágai gambások ködfátyolos muzsikáját.

Éjjel csak alig aludt. Beleásta magát Jacob Van Meycken életének és műveinek tanulmányozásába.

A következő napon kiballagott a festményen szereplő kőhíd mellé, amelyen 1410 nyarán oly gyakran sétált át Jacob Van Meycken is. Azután kiült a kávéház teraszára, rendelt egy zöldteát, és csak bámulta a szemben horgonyzó hatalmas katedrális. „A szépség labirintusa isten ajándéka, és én eltévedtem benne” — írta föl noteszének egyik gyűrött lapjára Hoogs, majd fizetett a szeplős pincérlánynak.

Már délután volt, amikor fürödni indult. Kezét a falon függő tükör felé nyújtotta, majd izzadt tenyerével végigtapogatta borostás arcának homályos mását. Odakünn, a mohás kőhíd fölött — amely összekötötte a sétányt és az ódon polgárházakat — átrepült egy hattyú. Suhogó szárnya egygé vált a hirtelen föltámadó, fényes széllel. Ismeretlen borzongás futott végig Dijk Hoogs meztelen testén.

Ekkor döbönt rá, hogy életének talán legkülönösebb pillanata ez. Letörölte a ködös ablakot. A saját szemével látta azt, amit korábban Jacob Van Meycken is.

De hol kezdődik a saját történetünk? És hol végződik?

Az egyszarvú és a szűz

A festő némán ült a karosszékben, unottan nézte a munkáját, s várta, hogy történjék valami.

A kislány épp akkor lépett ki a Szent Katalin-kolostorból, amikor a borostás arcú Jacob Van Meycken már lemondott arról az esélyéről, hogy még azon az estén befejezi a képet. Világítóbb és fényesebb színeket akart, amilyent még talán ő maga sem látott, de ennek a lehetőségére az est közeledtével végleg elúszni látszott. Karba tett kézzel ült, mint aki már régen abbahagyta e nehéz mesterség gyakorlását, s utoljára ülne befejezhetetlen, szél tépte művével az ég alatt. De tette ezt oly véghetetlen nyugalommal, mint aki tudja: a csendes várakozás — amelynek valamiképpen az Úr is részese — csak méltó előjáték.

A templom gótikus ablaka felől hideg szellő érkezett, majd apácák surrantak ki a hátsó ajtón. Kopott faasztalokat hordtak a kert napsütötte, titkos rózsalugasai közé.

Csámcsogva falatoztak az asztal közepére helyezett tálból. Ütemesen fölزابálva, szétrágva a csendélet válogatott gyümölcsseit.

Megszenvedni az almát, a bort, a tál oldaláról lecsüngő langusztarák ollóit és piros bajszát, a dermedt golyóbisszemeket, az asztalra helyezett birs illatát, amely valahonnan az idő túloldaláról érkezik.

Valami történt?

Van Meycken tiltakozni szeretett volna, de az okokat, amelyekre hivatkozhatna, nem találta elégségesnek. A nap utolsó sugarai mélyen behatoltak pupillája mögé. Mire újra visszanyerte a látását, már ott ült előtte a felékesített egyszarvú, és tőle balra az ifjú, szep-lőtelen leány. Az apácák elfehéredve ugrottak föl a magokkal teleköpködött asztal mellől.

Szólhattak volna, de nem szóltak.

Mosolyoghattak volna, de nem mosolyogtak.

Imádkozhattak volna, de nem imádkoztak.

Üveghangokat véltek hallani, amelyek a lény hófehér alakja felől érkeztek, de mégis a messzi távolból!

Egy pillanat volt az egész, mégis Jacob Van Meycken élete itt nagy fordulatot vett. Aminek 1410 augusztusában szemtanúja volt, azt soha többé nem tudta elfelejteni, majd két nappal később — az Úr engedelmes szolgájaként — megfestette, amit látott. A harmadik napon hóna alatt a festménnyel megjelent a kolostorban, hogy Isten házának ajándékozza azt.

A kislány azonban nem ment haza, nem is tűnt el, csak ült a híd mellett, fejét sebhelyes térdére fektette. Hagyta, hogy mossa, fürdesse a koraesti, meleg eső. De soha senki nem hallotta őt beszélni.

A látomás után hazafelé igyekezett Van Meycken, amikor hirtelen megtorpant. Mintha szívelégtelenség gyötörné: lélegzése akadozott, ólomnehéznek és kibírhatatlannak érezte testét. Arra gondolt, hogy egész eddigi életét eltékozolta. Száz meg száz festménybe ölte, színekbe, tárgyakba, emberekbe. És most mégis rettenetes hiányérzete támadt. Bámulta a sárban gubbasztó lánykát, aki roppant egyszerűségében is többnek, tökéletesebbnek bizonyult a művészet kiokoskodott szépségideáljainál. Sokáig nem mozdult. Nem volt miért. Ó, szívfacsaró, gyönyörű reménytelenség, mely mégis a megváltás titkos magját hordozza méhében!

A festő hazafelé igyekezett, ismerősök, jómódú és kellemes polgárok siettek az alkonyattól elnehezült, csinos kis utcán. Hajbókolva köszöntek neki, vagy csak tekintetét keresték. Rokonok, ismerősök, aztán tanítványok is akadtak köztük, akik kíváncsi pillantásokat vetettek szeretett mesterük megtört alakjára.

Van Meycken szorosán a fal mellett haladt. Szerencsére, a megérkező sötétben már senki nem ismerte föl, nem hangzott felé köszönés.

A szakadó esőben, az utcasarkon egy farkaskutya feküdt. Mél-tóságteljes, fekete szeme egészséges fölénnyel csillogott.

A lányka rezzenetlen arccal bámult maga elé. Mutatóujját bele-mélyesztette a sárba.

Jacob Van Meycken 1410 őszen a korabeli beszámolók szerint örök-re elhagyta szülőházát, a messzi Itáliába távozott. Többé nem festett

egyetlen képet sem. Azt mesélik, ha olykor felöntött a garatra, mellkasa remegni kezdett, látomásai támadtak. Kiült a tenger elé, s olyan nyelven kezdett beszélni, amit még az ott tanuló északi diákok sem értettek. Senki sem értette. De látták szent halandzsájának színeit, amely olyan volt, mintha egyszerre lenne hajnal és alkony, majd mint-ha egy lányka lépkedett volna a tenger hullámtalan, kék selyemposztója fölött.

GYÖRFFY ÁKOS

Tengeröböl

1.

*Csak ha a sziget elhagyatott partjait
nézte, akkor érzett nyugalmat. Talán mert
tudta, sosem jut el oda.*

2.

*Tengericsillagok a napon. Nem vitték el
őket, talán megfélelkeztek róluk, nem tudom.
Ott heverték a sziklafal párkányán.*

*Az egyik olyan erősen kapaszkodott
még a kőbe, hogy alig tudtam lefeszégetni róla.
Meggerevedett karjai őrizték a kő görbületét.
Kirajzolódott bennük a kín geometriája.*

3.

*A város, a tenger. Drótketrecbe zárt kutya,
a hátán friss sebek. Harangoznak, halrajok imája
a nyílt vízen.*

sem ölniük, sem meghalniuk

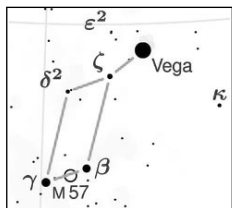
DOBAI LILI

A lecsapó sas

'gondod van minden utamra'¹

Költő, író. Legutóbbi írását 2005. 5. számunkban közzöltük.

¹Zsolt 138

Hogy a lecsapó sas és a lant között összefüggés van, soha nem tudta volna meg, ha nem vállalja el azt a kutatómunkát, amihez eredetileg semmi kedve nem volt. Inkább csak fenntartásai, mivel úgy gondolta, hogy nem érintik azok a problémák, amelyeket a kutatás során meg kell oldania. Időközben persze kiderült, hogy koránt sincs így, és egyre több nyom vezetett ahhoz, ami nagyon is foglalkoztatta. Így aztán lassan már hálás is tudott lenni azoknak a száznak, amelyek akkoriban belevitték ebbe a vállalkozásba. Ráadásul közben az események fordulatot is vettek: a téma egyre jobban érdekelte, miközben átalakulni látszottak a személyes összefüggések. Illetve, radikálisan átfordulni. A lecsapó sashoz hasonlóan váratlanul, hirtelen, majdnem elsöprőn, szinte felfoghatatlanul. Hasonlóan az északi égbolton ragyogó Vegához, a Lant csillagkép legfényesebbikéhez. Bár, ahogy a csillagászok jól tudják, ez a ragyogás nagyon is megtévesztő, hiszen hőmérséklete és abszolút fényessége között nincs egyenes arányosság, ahogy ez a legtöbb csillagnál megfigyelhető, hiszen ötven százalékkal fényesebbnek látszik, mint ami hőmérsékletének megfelelően. Talán mégsem véletlen, hogy az arab kutatók Leccsapó sasnak nevezik az európaiak Lant csillagképét? A kitárt szárnyú sas és a lant formája között lenne hasonlóság? Talán összefüggés? Netán a madár és a zene hirtelen csapdába ejtő mozzanatában?

Ahogy mindennapjainkban is az a csodálatos, amiképpen a nem gondoltra és nem remélre rányílik a valóság? Amiként valamilyen megfejtethetetlen összehangolódás vagy átláthatatlan kapcsolódás folytán illesztéket találnak a szilánkos darabok? Próbálta megtalálni és összerakni ezeket a szilánkokat. Történetének szilánkjait, ami most már nem csak a sajátja volt, hanem egyre inkább összekeveredni látszott valaki más szilánkjaival is. Mindenképpen össze kellett illeszteni őket, hogy ne vágyanak, hogy semmit ne hasítsanak fájdalmassá. Talán az első szilánkdarabokat a lantos festményeken kellett megtalálnia. A kutatásnak ugyanis azt a részterületét kapta, hogy az adott korszak festményein látható lantok alapján foglalja össze a hangszer szimbolikáját. Először teljesen triviálisnak és egyszerűnek tűnt, könnyen átláthatónak, letudhatónak. És aztán — ahogy lenni szokott — mégsem. Felfoghatatlan gyorsasággal közeledett a leadási határidő, és nem tudta hogyan kezd-

²Vö. például Carlo Crivelli: *Angyali üdvözlés Szent Emíliusszal* című festményen (1486, tempera, olaj, vászon), ahol egyébként a perspektívajátékot előtérbe helyező képből 'lóg ki' a tök.

³Evaristo Baschenis (1617–1677) vö.

<http://www.klassiskgitar.net/1600-1650-17.htm/#>

⁴Jan Lievens (1607–1674):

Csendélet könyvekkel vagy *Vanitas csendélet*, olaj, fa, 91x120 cm, cca. 1627–1628, Rijksmuseum, Amsterdam; elképzelhető,

hogy a festményen egy Den Uyl nevezetű festő is rajta hagyta keze nyomát, az edényen meg- vagy visszacsillanó bagolyforma (uyl – 'bagoly') utalhat

jelölt kézjegyére.

⁵Ifj. Hans Holbein:

A követek, 1533, olaj, fa, 206–210 cm, National Gallery, London (vö. John North: *A követek titka*.

Holbein és a reneszánsz világa. Typotex, Budapest, 2005; Orosz István:

A követek titka. Tanulmány Holbein festményéről és John North e témájú

könyvéről. Új Művészet, 2005. július)

⁶Vö. például Hans Memling: *Zenélő angyalok*, 1480, Koninhljik Museum, Antwerpen és Bartolomeo Veneto: *Lanton játsszó hölgy*, 1520, olaj, vászon,

65x50 cm, Pinacoteca di Bresa, Milano

jen hozzá az összefoglalóhoz. Annyi mindent tudott már, ami túl sok lett volna a közléshez, mégis túl kevés a megértéshez.

Számtalan festményen nyer ábrázolást ez a különös formájú — hol körtéhez, hol (a korszakban Krisztus feltámadásának jelképeként ismert²) tökhöz hasonlított — húros hangszer, és számos értelmezést, sokszor rejtett üzenetet fűztek hozzá, szinte már valamiféle lant-teóriára is lehetett gyanakodni. Korábban Boschnál a lant — a dudával együtt — bujaságot jelentett. A lefordított lant vanitas utalást rejt, ahogy ezt megfigyelhetjük egy pompás hangszercsendélet-sorozat festő kis mesternél³ vagy egy, Rembrandt árnyékából az utóbbi időkben felfedezett valódi mesternél, Jan Lievensnél.⁴ A szakadt húrú lant például Holbein ismert festményén, a *Követeken*⁵ kiegészül a halál- és elmúlás-jelentéssel, nem beszélve a bal oldali követ lába közé festett lantokról, ami a porhüvelyre utal. A reneszánszban egészen ártatlanul indul a lantosok — elsősorban nők és angyalok⁶ — megjelenítése, majd fokozatosan 'kicsúszik' kezükből hangszerük, és lekerül a földre, először rendezett megjelenítésben,⁷ majd szinte a kép szélére, aljára hajítottan.⁸

Észrevehetően lehet ebben valami tágabbra, a művészetben túlra mutató utalás, a jelentések pedig érzékelhetően bővülnek, majd összekeverednek újabb és újabb jelentésrétegekkel, ahogy az egyik caravaggista, Giovanni Serodine képén, *A tudomány allegóriáján*,⁹ amelyet valahogy durvának — már-már majdnem megalázónak — érzett. Az önkínzó nő alakja, amely egyik interpretálója szerint „kételyt ébreszt bármiféle kompatibilitás lehetőségéről a szférák harmóniájának mitológiája és a kopernikuszi új kozmológia között”,¹⁰ teljesen megrázta, de nem amiatt, mert az érzékit hátborzongatóan állítja középpontba, hanem mert valami nagyon intimitás-ellenes volt abban, ahogy a félmeztelen, félig fekvő, fájdalmas arcú nőalak — mint múzsa — meztelen melléből jobbjaival tejet próbál fejni egy lantra, kinyújtott baljában pedig — a ptolemaioszi rendszert jelképező — armilláriumot igyekszik megtartani. A festmény már első látásra nagyon megdöbbenetette, hiába ismerte fel benne a tudomány és a művészetek konfrontációját, erősebbnek és kiábrándítóbbnak érezte a kiszolgáltatottság és az indiszkréció jeleit.

Egyre inkább látta, hogy a kutatás csak abbahagyható, de nem befejezhető, így meg kellett volna próbálnia valamiképpen megszerezni azt, amit tudott, és amiről úgy gondolta, hogy a többiek számára is összefüggésekhez vezethet. Mindeközben zavarta, hogy szétszóródní látszott a kutatócsapat, hogy a határidők eltűntek vagy elhomályosultak, hogy nem tudott szót váltani a megbízóval. Egyre ritkábban jött egy-egy üzenet olyan kérdést feltéve, amire már könnyedén, szinte azonnal tudott válaszolni. Ő azonban beszélni szeretett volna mindarról, amire még ezen felül rátalált, kérdezni akart, és választ várt volna attól, aki kérte és kérdezte őt, és akinek érzékelhető létezéséről is szeretett volna tudni. Ezzel a kívánságával azonban mintha falba ütközött volna.

⁷Vö. például Vermeer: *A koncert*, 1664–1667, olaj, vászon, Isabella Gardner Museum, Boston (illetve jelenlegi helye ismeretlen, mivel ellopott-ként van nyilvántartva)

⁸Vö. például Rembrandt: *A koncert* (más címen *A zene allegóriája*), 1626, olaj, fa, 63,5x48 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, ahol a lant az énekesnő lába előtt hever lehajított kották között.

⁹Giovann Serodine: *Allegoria della scienza*, cca. 1630, Pinoteca Ambrosiana, Milano

¹⁰In: *A barokk*. Corvina, Budapest, 1987.

¹¹Caravaggio (Michelangelo Merisi): ez a festménye más címen is ismert, mint például *Amor omnia vincit* vagy *Földi szerelem* vagy *A győzedelmes Cupido*, olaj, vászon, 1598–1599 vagy 1601–1602, 156x113 cm, Gemäldegalerie, Berlin (vö. Vergilius: *X. ecloga* 69. sor „*Omnia vincit amor et nos cedamus amori*”).

¹²Derek Jarman: *Caravaggio*, 1986. Caravaggio (Nigel Terry), Lena (Tilda Swinton) and Ranuccio (Sean Bean)

¹³Zsolt 138

¹⁴love/hate, joy/sorrow, wonder/desire

Már a miértén kezdett gondolkodni, amikor kezébe akadt egyik kollégájának Caravaggio-tanulmánya, és ez megmentette attól, hogy azzal foglalkozzon, ami nem rá tartozik. Végre nem csak látni, hanem meglátni is képes volt *A diadalmas Ámorról*,¹¹ és — a chiaroscuro nagyszerű alkalmazását tanulmányozva — észrevette, hogy a kép bal oldalán egy lant hever, úgy, mintha Ámor éppen az imént rúgta volna félre. Az élet sötétjéből előlépett megvilágított főalak már-már kajánságot súroló mosolya külön tanulmányt érdemelne. Jarman talán ebből a kikezddhetetlen, megközelíthetetlen mosolyból bonthatta ki filmjének vad és kegyetlen kezdő jelenetében a fiatal fiú alakját és félelmetesen kísérteties játszadozását-játszmáját. És persze ott van a film hármasképe: a festmény a kegyetlen Ámorról, Caravaggio, a kíméletlenül figyelő festő és a magát kellett modell.¹² És ahogy a legtöbb festményen, a leolvasható pontosságú nyitott kotta is megjelenik, majdhogynem megszólaltatásra készen. Felfokozott érzékisége azonban tagadhatatlanul erősebb, mint a legtöbb lantot ábrázoló festményen.

Affekciók doktrínája

‘hova rejtőzzem színed előtt?’¹³

Ezt nem hagyhatná ki összefoglalójából, és azt sem, hogy a lantot a reneszánszban a szerelem hangszereként tartották számon, de a barokkban a csábítás hangszerévé és jelképévé alakul. Ennek a váltásnak a nyomait vélte felfedezni a festmények időrendi követésekor: ahogy a szelíd lantos arcok kacér mosolyú figurákká alakulnak, ahogy a földön heverő hangszerek a rendezett szcénát a rendtelenség nyugtalanságává alakítják. Egyre inkább sejtette, hogy mi miatt kellett elvállalnia a kutatást, és hogy miért nem hagyta még abba. Ha már lecsapott a sas, végezzen is áldozatával. Alaposan. Teljesen. Nem lehet véletlen, hogy az affekciók, vágyak, szenvedélyek, érzelmek felfokozott intenzitással kerültek ebben a korban nemcsak a festői ábrázolás, de az elmélet és a zenei kifejezés középpontjába is; a filozófiában pedig hangsúlyozott figyelmet kap. Tanulmányokat olvasott arról, hogy a zenére is kidolgozták az affekciók tanát, ami akkor nyilván átítatta a korszellemet, így a festők is ismerhették. A zenei doktrína az elmentéses érzelmeket a szeretetet és a gyűlölet, az öröm és a részvét, a csodálkozás és a vágy párosaiban állította fel,¹⁴ és ezek alapján törekedett a legmegfelelőbb kifejezőerő megjelenítésére. Úgy döntött, hogy Purcelltól kezdve Rameau-n át Monteverdiig keresztül-kasul hallgatja a barokk operákat, mert úgy érezte, ez is közelebb viszi ahhoz, amit meg kell tudnia. És persze időt akart nyerni addig, amíg belefog a megírásba. Így azonban még inkább körbeszótták a kutatás szálai. Néha felvillant benne, hogy egyszer majd valamikor, valahogy ki is kellene találnia belőlük. Egyelőre azonban még hagyta magát, mert kíváncsisága és vakmerősége nagyobb volt óvatossá-

¹⁵Vö. például
[http://emc.elte.hu/~pinter/
assets/pdf/affektus.pdf](http://emc.elte.hu/~pinter/assets/pdf/affektus.pdf)

¹⁶René Descartes: *A lélek szenvedélyei* (*Les passions de l'âme*, 1649).
Ictus Bt., Budapest, 1994.,
CCXI. cikkely, 168.,
Dékány András fordítása.

¹⁷René Descartes: i. m.
XLVI. cikkely

¹⁸René Descartes: i. m.
XCIV. cikkely

¹⁹Benedictus de Spinoza:
Etika (1655). Osiris,
Budapest, 1977.
Szemere Samu fordítását
átdolgozta Boros Gábor.

²⁰Benedictus de Spinoza:
Etika, i. m. 29. tétel, 62.
„Minden, ami van, Istenben
van (a 15 tétel szerint):
Isten pedig nem mondható
esetleges dolognak.”

²¹Benedictus de Spinoza:
Etika, 11. főtétele, 339.

²²Misztérium a szerelem,
/ S a test a könyv, mely
róla szól.” John Donne:
Önkívület (*Extasy*),
Vas István fordítása.

²³Zsolt 138

gánál. Belevetette magát a vonzalmak és szenvedélyek elméletébe. Illetve az affekciók, passiók, apátiák, perturbációk és emóciók birodalmába, mivelhogy a terminológiai megkülönböztetések és tisztázások ebben a korszakban is okoztak teoretikus problémákat.¹⁵ Nem igazán akart belebonyolódni elméleti kérdésekbe, egyszerűen csak élvezni szeretne volna a különböző gondolatokat, megközelítéseket, és persze azt, ahogy mások is próbálnak — kétségbeesésüket leplezve és egyben leplezve — saját problémáikra a gondolkodás segítségével megoldást találni. Lenyűgözőnek találta azokat a szellemi erőfeszítéseket, amellyel a korszak filozófusai kísérletet tettek a test szenvedélyeinek a szellem akaratával és a lélek erejével történő egyensúlyba hozására. Rácsodálkozott arra, hogy Descartes — egészen platonista módon — hisz abban, hogy „a szenvedélyek természetük-nél fogva mind jók, csak rossz használatukat vagy túlzásaikat kell kerülnünk”,¹⁶ és ahogy nem csak a filozófus, de a matematikus, a fizikus, sőt az anatómus lendületével és a válaszadás lehetőségének teljes reményével fog annak átgondolásába: „Mi az az ok, amely megakadályozza, hogy a lélek teljesen rendelkezhessek szenvedélyeivel.”¹⁷ Elbajlódik vagy negyven szenvedéllyel és a mindennapi tapasztalatot totálisan a teória szintjére emeli; nem pirul olyan kérdéseket sem feltenni, mint: „Hogyan keltik fel e szenvedélyeket olyan jók és rosszak, melyek csak a teste tartoznak: és miben áll a csiklandozás és a fájdalom.”¹⁸ Miközben jól szórakozott, a gondolkodás leckéjét is megkapta. Mindennek élményközpontúságban és olvasóbarátságban párja volt Spinoza,¹⁹ akinél az öröm, a szomorúság és a kívánság alapaffekciók, és az a szándéka, hogy minden esetlegességet kiküszöböljön. Axiomatikus megfogalmazásai és rendszerezése pedig szinte csak szoros olvasást engedtek meg.²⁰

Minderről élete kontingenciái jutottak eszébe, és hogy azokra is ráférne legalább néha a kiküszöbölés. Lehet, hogy arra kellene feloldást és feloldódást találnia, hogy ne fusson el saját életének szenvedélyei elől? De ezt nem nagyon merete továbbgondolni, mert nem igazán szeretne a zsákutcákat. A legfontosabbnak mégis az látszott, hogy összefüggést találjon a lantot ábrázoló festmények, a filozófusok hipotézisei, a nyitott kották, a leolvashatóság és a kívül-belül összehangoltan élhető élet között. Hiszen „a lelket nem a fegyver győzi le, hanem szeretet és nemeslelkűség”.²¹ Vagy a lanton megszólaltatott muzsika. Vagy a szenvedélyek, vágyak, vonzalmak. Vagy a lemondás.

„Test a könyv, mely róla szól”²²

‘ismerd meg minden ösvényemet’²³

Ennél a pontnál már majdnem biztos volt abban, hogy azért a mondatért kellett elkezdenie és emiatt nem képes még mindig befejezni. Rájött, hogy miközben azt gondolta, az ő közreműködésére van

szükség, neki volt szüksége arra, hogy végigmenjen a megismerésnek ezen a szakaszán, egészen addig, míg észre nem veszi, hogy vezetve van, hogy rá kell találnia valamire, és ezt nem teheti meg helyette senki. Aztán hirtelen, mintha a heurisztikus felismerés villant volna fel benne. Valami összeállt. De kimondani azt, hogy mi is ez valójában, nem tartotta elképzelhetőnek. Nem értette: miért nem vette már észre korábban? Hiszen ott volt mindig is közvetlenül előtte. Állandóan belebotlott, de valójában nem látta, nem észlelte, nem fogta föl. De most egyszerre mintha meghívást kapott volna, hogy vegye már észre a játékot, hogy miről szól, hogy milyen szabályok és szabálytalanságok irányítják, vagy éppenséggel hagyják szabadon: „...*hogyan szenvedélyeink ne öljenek meg bennünket, és ne is haljanak meg...*”²⁴ Így hát megtalálta anélkül, hogy ezt kereste volna. A kutatás újabb köre kezdődött, de mintha spirálként szippantotta volna magába, egyre beljebb és egyre szűkebb térbe, lehatároltabb, ugyanakkor szélesebb lehetőségekbe. Mintha mindennapi élete is erre fűződött volna fel. Keresni, megtalálni, elengedni. Fájni. Sz szenvedni. Belehalni. Újrakezdeni. Meg lehetne-e úszni ezt a körforgást, vagy lehetne tanulni valamit az affekciók doktrínájából? Hiszen semmi nem kívülről jön, hanem belülről indul minden.

Szólhat bármilyen lant bármilyen hangolással, bármilyen perspektívából. Lehet reneszánsz lant, barokk, legyen bár holdgitár, szamiszen vagy úd.²⁵ Szólhat, ha nem veszi észre se saját, se mások affekcióit, vonzalmait, szenvedélyeit, szenvedéseit. Talán az odafigyelésen múlik. A ráfigyelésen. Hiszen mindent ismert már korábban is, csak most történt meg, hogy ráismert. Mint amikor egy arcot végre fel tudunk idézni, pedig egészen addig nem sikerült, holott annyiszor láttuk már. Ezt a mondatot is, és amit jelenthet, ismerte régről, de mégsem volt meg benne. Kitérőldött emlékezetéből. Az idézet pontos helye is csak halványan rémlett fel, csupán az olvasás körülményeire emlékezett, arra, amikor először akadt rá a szövegre a tornácon olvasva, ahová behajlott egy orgonabokor és egy barackfa ága, és ahonnan érezni lehetett a folyó illatát. Arra sem emlékezett, hogy nem az anyanyelvén olvasta, hanem 'idegen' nyelven. Ezt annyira nem hitte el, hogy heteket töltött azzal, hogy műfordítására bukkanjon, de nem talált rá. Így aztán emlékeit háttérbe szorítva sikerült hinnie a tényeknek. Valahogy az is jólesett neki, amikor realizálta, hogy John Donne, a költő jóval korábban az affekciók elmélete és doktrínája előtt leírta ezt a mondatot. Nem mintha versenyzettni akarta volna a költészetet és a filozófiát, de mégis... csak...

Miután mindezzel találkozott, és mindezt átgondolta, kedve lett volna ahhoz, hogy megírja végre az összefoglalót, vállalva azt is, hogy nem jutott eredményre, vagy legalábbis nem arra az eredményre jutott, amit egy kutatástól várni szoktak. Amint belekezdett volna, fel erősödött benne az érzés, hogy nem kíváncsi rá az, akinek igazán-diból szánta volna, akihez érdemes lett volna szólni. Talán tévedett. Talán nem ő a valódi címzett. Talán mindez valami déliláb, fata mor-

²⁴ „that our affections kill not us, nor dye”, in John Donne: *The Litanie*, XXVII. vers, 1609.

²⁵ Holdgitár: japán rövidnyakú lant; szamiszen: japán hosszúnyakú lant; úd: arab lant

²⁶Vö. például a korszak híres lantjátékosa, John Dowland (1562–1526) lanttal kísért dalai ('air'); *In the darkness let me dwell* című dala meghallgatható Edward Martin and William Bastien *Virtues and Vices* című albumán: <http://magnatune.com/artists/albums/martin-virtues>

gana. Már abban is elbizonytalanodott, hogy volt-e valaha ez a megbízás, és ha igen, valóban ez volt-e, vagy csak félreértett valamit. Bár-hogy is volt, nem bánta, sem azt, hogy félreértette, sem azt, hogy értelmetlennek tűnt fel, sem azt, hogy se vége, se hossza. Neki számított, még akkor is, ha a világon senki másnak nem, és ha megoszthatatlan volt, akkor is. A vonzalom, a szenvedély, a szenvedés, a felismerés, a tékozlás, az elvesztés, az újra megtalálás.

A lantot egyébként is nehéz behangolni. A lecsapó sást sem lehet megállítani. Talán a perspektíva-pontokat kell átállítani. És akkor a horizont is másként alakul. Az is lehet, hogy mindezt csak képzelte, és csapdába esett, a közelség és a távolság csapdájába, valamibe, ami messziről fényesebbnek látszott, ahogy a Vega fénye is, vagy túl szépnek, mint a lant rozettája. Közélről pedig vakít vagy fáj, mint a lanttal kísért dallamok.²⁶

Végül persze nem írt meg semmit, nem készült el semmivel. Nem jutott eredményre. De ennek már örülni is tudott. „A léleknek egyébként lehetnek külön örömei; de ami a testtel közös örömeiket illeti, azok egészen a szenvedélyektől függnek, úgyhogy azok az emberek ízlelhetik meg a legnagyobb édességet ebben az életben, akikre a leginkább hatnak. Igaz, hogy a legtöbb keserűséget is ők találják benne...”²⁷ Ebben maradt. Önmagával is, és — kimondatlanul — övele is. Valószínűleg elfogadta, hogy a szenvedélyes kétismeretlenesekre nincsen megoldás.

²⁷René Descartes: i. m. CCXII. cikkely 170–171.

Jan Lievens: *Csendélet könyvekkel* vagy *Vanitas csendélet* (cca. 1627–1628, Rijksmuseum, Amsterdam)

A három legfurcsább szó

WISŁAWA SZYMBORSKA

1923-ban született lengyel költőnő és irodalomkritikus, 1996-ban irodalmi Nobel-díjat kapott. A versek forrása: Wisława Szymborska: *Chwila (A pillanat)*. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2002.

*Ha mondom, Jövő,
első szótagja már Múlt.*

*Ha mondom, Csend,
megsemmisítem.*

*Ha mondom, Semmi,
valamit teremtek, aminek nem ad helyt semmi Nemlét.*

Egy szó a lélekről

*Van lelke az embernek.
Senkinek nincs szakadatlan
és mindörökké.*

*Napra nap,
évre év
eltelhet nélküle.*

*Olykor csak elfészkelődik
a gyermekkor rengéseiben, félelmeiben
hosszabb időre.*

*Ritkán segítkezik
fáradtságos tetteink idején:
bútormozgatáskor,
bőröndcipeléskor,
vagy ha szűk cipőben kutyagolunk.*

*Kérdőívek kitöltésekor,
húsvagdaláskor
többnyire szabadnapos.*

*Ezer beszélgetésünk közül
egyetlenegyre ha ellátogat,
és arra sem okvetlen —
szeret hallgatni.*

*Ha sajdul a testi fájdalom,
titokban lelécel.*

*Finnyás:
nem szívesen lát minket tömegben, —
fölényünk kicsikarása, érdekeink lármája
undorítja.*

*Öröm és bánat
az ő szemében nem más-más érzés.
Csak a kettőben együtt
van jelen.*

*Számíthatunk rá,
ha hosszasan habozunk
és mindenre kíváncsiak vagyunk.*

*Az anyagi világból
az ingaórát és a tükröt
kedveli: ők serénykednek akkor
is, ha senki nem nézi őket.*

*Nem mondja, honnan ered,
s hogy majd hová ködlik el,
de vár, vár minden ilyen kérdést.*

*Úgy tűnik,
nekünk órá,
neki miránk —
szükségünk van egymásra.*

Adalékok a statisztikához

Száz emberre jut

*aki mindent jobban tud
— ötvenkettő;*

*aki minden lépésnél szorong
— csaknem az egész maradék;*

segítőkész,
ha nem tart sokáig
— pompás, negyvenkilenc;

aki folyton jó,
mert más nem is lehet
— négy, talán ha öt;

aki irigység nélkül csodál
— tizennyolc;

aki folyton retteg
valakitől vagy valamitől
— hetvenhét;

aki képes boldog lenni
— jó húsz, legfeljebb;

aki egyedül gyámoltalan,
de csordában bestia
— bizony, több mint a fele;

aki kegyetlen,
ha a körülmények kényszerítik
— ezt legjobb nem tudni,
még úgy sem, átabotában;

aki a kár után okos
— nem sokkal több,
mint aki a kár előtt okos.

aki semmit nem szűr ki az életből, csak dolgokat
— negyven,
bár csalatkoznék, szíves-örömet;

aki meghajlik, aki szenved,
egy csepp világ nélkül a sötétben
— nyolcvanhárom,
előbb vagy utóbb;

aki szájalomra méltó
— kilencvenkilenc;

aki halandó
— százból száz.
Ez a szám egyelőre nem módosul.

Báthori Csaba
fordításai

Mennek

1967-ben született Budapestén. Költő, író. Szakközépiskolában érettségizett. Gyűjteménykezelő a váci múzeumban. Legutóbbi írását 2009. 1. számunkban közzöltük.

Az egy szem kis templom harangja kondul, mégis, mintha mindennütt harangoznának, az alvégen, a felvégen, a párálló, zöld hegyek közt s a borús égben odafönn, száll a hang, ébreszti, hívja a híveket, „gyertek, siessetek, fényes ünnepnap a mai, kaput behajtsatok, szívet kinyissatok, gyertek, gyertek!”, mennek is, ki lassan, ráérősen, mint az örökké mosolygó Magdó néni a kisunokájával, ki pedig loholva, borotvahabbal a fülén, ahogy Péter s a szemközti szomszéd, Sándor, hajnal óta fészül, csutakolják, díszítik a lovakat, mégsem tudtak teljesen elkészülni velük, magukkal is alig, volt emiatt némi indulat, szitokszó az udvarban, Viola néni, Péter nagyanyja kénytelen volt rendre utasítani őket, „hogyan beszétek ti — mondta —, nem szégyellitek magatokat?!”, persze csak legyintettek, „ne aggógyon, édesmama — válaszolta az unokája —, inkább varrja föl a gatyámat!”, föl lett varrva, az feszül most Péteren, szűk, fehér gatyá, hozzá fekete surranó, fényes, mint a jégpálya, fölül habos, fehér ing és setét mellény, az ing hosszú, combközépig ér, gyönyörű varrású öv fogja át, Sándor ugyanígy fest, csak ő surranó helyett csatos félcipőt visel és a kurta karimájú kalapja mellé színesebb bokréta virágot tűzött, szaladnak, cipőtálpuk csattog a kátyús aszfaltúton, intenek Viola néninek, Sándor cifrát mond, mikor beletrappol egy pocsolóba, eléri Gáborék hosszú házát, Gábor türelmetlenül várja őket a kapuban, „gyertek már — mondja —, mingyárt indulunk, s még nincsen föl-kötözve a lovak farka!”, az istállóból nyereség hallik, visszaveri a meredek hegyoldal, égig érnek a hegyek, a fenyőfák csúcsa a felhők hasát csiklandozza, lent, a völgyben pedig patak robog, hozza az áldást a havasról, s viszi magával a kémények pipafüstjét, kluttyog, örvénylik, forr a víz, Gábor öregapja szerint: „mondikál”, gyakran leballag vén Gábor a patakhoz, a kerítésen, a kerten és a csatakos kaszálón túlra, lába alatt a kiskutya, elüldögél a parton, nézi, hallgatja a habokat, mosolyogja a kis szerkezetet: az imamalmot, amit egy különös utazó hagyott maga után, hogy forogjon az itteniekért... és az ottaniakért... egyetlen éjszakát töltött a faluban, a pajtában aludt, keveset beszélt, csak vén Gábor bírt belenézni a mindent látó szemébe, de neki sem volt könnyű, nehéz időkről beszélt az utazó, küzdelemről, ami láthatatlanul folyik az *igazakért*, s amit az ősök, az Örök folytatnak elsősorban, imára buzdított és figyelemre, összhang megteremtésére, személyes áldozatra, aztán reggelre eltűnt, senki sem látta, csak a szerkezet maradt utána, apró, örökké forgó imamalom a patakon, amihez némely öregasszonyok időnként lejárnak virággal és olvasóval, azok az öregasszonyok iparkodnak most a főutcán, a sárgaműanyag-hullámpala tetejű bolt előtt, az egy szem harangozó kis templom felé, négyen, egymásba karolva, így mennek majd végig az úton, a Szent Hegyig, és így is érkeznek meg, mert

így kell, így mentek az anyák, nagyanyák, ükanyák s az ő anyjaik, nagyanyjaik és ükanyjaik... Piroska, Virág, Erzsi és Mária néni, fekete lakkcipőben, fekete kosztümben, harisnyában és kendőben, hal-kan beszélgetnek, összedugják a fejüket, de jobbra hallgatnak, csak lépnek egymásba karolva, zsebkendőt szorongatva, lobogó szemmel, a harangszó irányába, mindjárt kezdődik a Szent Mise, László tiszteletes csipkés ruháját meglebbenti a gyantaszagú szél, ahogy a sekrestyéből kilép, hol eltűnik, hol eltűnik a napkorong, száguldanak a felhők, könnyű, látomászerű jelenség a tiszteletes, férfi létere menyasszonyra emlékeztet, keze imára kulcsolva, szeme félig csukva, de azért észreveszi a villanásig feltűnő nagy, fehér kuvaszt a templomkert fái közt, elmosolyodik, „hűség” — gondolja, s már lép is az orgonazúgásba, a tömjénszagú márványhidegségbe, indul a szószék felé, végezni a szent munkát, hirdetni az Örömhírt, elmondani a fürtökben csüngő híveknek, hogy van remény, van igazság, csak óhajtani kell... odakint, a kerítés mentén, ahol a tengernyi gyülekezet elapad, sugdolóznak a fenyők, ők is hallgatják az Igét, veszik az adást a tűleveleikkel, hajlongva csókolgatják az egy szem kis templom tetejét, amelyre nemrégiben került fel az utolsó cserép, hála az öreg tiszteletesnek, Isten nyugosztalja, elvégezte a dolgát, hiába fenyegették, zaklatták, áll a templom, a régi, lerombolt helyén, ráhajolnak a fenyők, érintik, ahol tudják, a fehér mellényű fenyvesrigó legnagyobb rémületére, aggasztják a heves mozdulatok, kiabálva röpdös a lengő fészkek körül, észre sem veszi a kuvaszt a fa alatt, a kút mellett összegyűlt pocsoljából iszik, aztán leül az eb, néz be a templomba, a ragyogásba, hallgatja az orgona és énekszót, nem liheg, nem mozdul, arca komoly, gyönyörű állat, hatalmas és erős, a napokban tűnt fel a környéken, nem hívták rá a sintért, inkább etették, befogadták az emberek, mert láthatóan békés, okos jószág, és amellet különös tiszteletet ébreszt, közelsége megnyugtató, mintha védőszellem volna állat képében, a gyerekek Vitéznek nevezték el, játszani nem mernek vele, mint a többi kutyával, nem csüngenek rajta, fülét nem rángatják, érzik, ennek nem szabad, nem olyan, viszont hangosan köszönnek, ha szembejön, úgy, mint vén Gábornak, és este, ha lefeküsznek, sokáig gondolnak rá, álmodnak is vele, Vitéz most távozni készül, úgy tűnik, azért, mert a népek megindultak kifelé a templomból, és nem óhajt útjukba kerülni, nesztelenül lép, ahonnan jött, ahol László tiszteletes megpillantotta, a templomkert felé tart, eltűnik a nagy, fehér alak a bokrokkal benőtt ösvényen, robbannak az esőcseppek az összezáródó ágakon, mégis odaszáll megpihenni egy veréb, borzolja a tollát, csipog, fejét billegeti, az embereket figyel, ahogy zászlóval, énekszóval vonulnak kifelé a templomból, „Szentséges Szűz Mária, szép liliomszál” — visszhangozzák a hegyek, mikor a menet ráfordul az országútra, a lovasok vezetik a sort, Péter, Sándor, Gábor s még néhány fiatal férfi, egyenesen ülnek a nyeregben, nagyon is, mosolyogja őket Piroska néni, „nédd csak, Virág, milyen fene nyalkák ezek!”, nevetnek, Erzsi és

Mária néni is, előttük a papocska lépdél, ez az első útja a Szent Hegyre, vidám, veres arcú fiatalember, egyelőre nem tűnik túl elmélyültnek, bokáig érő fehér ruhája jelmezként fest rajta, de majd belekomolyodik, mindenesetre a dolgát tudja a papocska, barackot nyom Zolika fejére, aki a kiserősítőt cipeli mellette, aztán Virág néni kezébe adja a mikrofont, „Zúg az erdő, zúg a levele, Mária öröme” — mondja, Virág néni bólint, már kezdi is, hangja tiszta és erős, mint a pataké a völgyben, semmi cifraság, Leventének, ki a fővárosból érkezett s nem sokkal Virág néni mögött lépdél, elakad a lélegzete, mintha villám érné a hang hallatán, pontosan így énekelt a nagyanya is, az alföldi házikóban, a kiskonyhán, a lócán ülve, miközben olajkályha dohogott, s a gyöngye fényű lámpás burája mögött őszi légy próbálkozott az életben maradással, takarja Levente a könnyét, lehajtja a fejét, a lábakat nézi, ahogy az aszfaltúton lépdelnek előtte, fényes-fekete vásári lakkcipő, kínai szandál és edzőcipő, márkás túrabakancs, barna dorkó egy kislyányon, hosszú hajú, tízéves forma gyermek, szó nélkül megy, fogja a nagyanya kezét, mozdulatai türelemről, alázatról, „felnőtségről” árulkodnak, úgy tűnik, a világ végére is elmenne, nem úgy, mint a kisfiú odébb, ő már most unja az egészet, nyafog, enni-inni kér, az apja nyakába kérezkedik, az anyja combjára csap dühében, aki éppen telefonál, a nagyfi hívta a fővárosból, aggódik a gyerekért, „remélem, rendesen felöltöztetted!” — így a távoli hang, közben cseng a „külvü”, a búcsús csengettyű, „Üdvözlégy, Mária...” — mormogja Erzsi néni, amire a többiek, a dorkócipős kislány is, Magdó néni tündérszép unokája, ráfelelnek, és a második kápolna és krisztuskereszt előtt hajolnak meg elől a zászlók, és párállanak a hegyek körben, fenségesek, mint a Himalája, Levente pedig aggodalmas gondolatokat forgat magában, hallván a telefonbeszélgetést s a tegnap esti havasi pálinkázásról zajló diskurzust maga előtt, de főleg látván az öregasszonyok közelébe mindenáron férkőzni igyekvő, ezzel az ősi sorokat szétziláló turista-zarándokokat, nehezen lesz úrrá Levente az aggodalmán, imádkozik, úgy csillapodik, de a bajt továbbra is érzi, égeti a felismerés, hogy nem teljes az összhang, az egység, hogy Erzsi néni, Virág néni és a többiek akadályozva vannak feladatuk elvégzésében, Weöres Sándor mondata merül fel Leventében: „Az öröklét nem az időben rejlik, hanem az összhang állapotában”, és megérti, hogy a romlás oka az összhang hiánya, nem pedig a külső nyomás, a politikai áruháza vagy a szegénység... „Nem vagyunk árvák, van Édesanyánk, ki a magas mennyekből gondot visel ránk...” — tör fel a dal vén Gábor torkából, mintha a szikla szólalna meg az oldalban vagy a patak robaja hallatszana idáig, a létezés fájdalma és a megszabadulás ígéretének öröme egyszerre remeg vén Gábor hangjában, Zolika kezében, a kiserősítőben... egyenletesen, igen gyors tempóban halad a menet, itt-ott szétnyílik, ha lehulló virágdísz vagy egyéb akadály marad hátra a lovak után, aztán záródik megint, és hömpölyög előre, neki a meredek szerpentinnek, két oldalt házak maradnak el,

az ablakokban és kapukban emberek, többnyire öregek, akik már nem tudnak csatlakozni a menethez, halkan köszönnek, szemüket törlik, tudják, hogy a zarándokok ezentúl az ő keresztjüket is cipelik a magukéval együtt, hogy az Anya elejibe lerakják a Szent Hegyen... Vitéz jelenik meg, Magdó néni kisunokája mellé lép, megőrül a lányka, halkan köszönti az ebet, a roppant mancsok hamar fölveszik a barna dorkócipők ritmusát, kopognak a karmok az aszfalton, annál is nagyobbnak tűnik Vitéz, mint amekkora, tekintélyes jelenlétével fékezi az előző és száguldva szembejövő gépjárműveket, rápillant a kamionsofőrre, aki az ablakon kihajolva hadonászik és idegen nyelven karattyol, tetovált tarkójú, tömpe orrú férfi, napszemüveg, trikó, haja hátrafésülve, fél órája jól ráijesztett egy Marutis nőre, méternyire közelítette meg a lejtőn, percekig gurult mögötte, Vitéz pillantásától most elapad a szava, mintha oroszlán szemébe nézne vagy haragos angyaléba, arcára fagy a vigyor a sofőrnek, kapkodva vált, prüszög a Scania, füstölve lódul, Vitéz kis ideig morogja, aztán kocog tovább, nem tágt a kislyánytól, frissen meszelt kilométerkő marad el mögöttük az útszélen, tövében fekete bogár, csápját mozgatja tétován, az út másik oldalára igyekezne, ahonnan a szagot érzi, meglódul végre, fut a cipők közt, Levente visszarántja a lábát, „vigyázz, hékás!”, suttogja, néz utána, ahogy a fagymenta gödröket cikázva kerülgeti, s végül a gazba veti magát, aztán a hegyeket figyeli megint Levente, mintha a hegyek is mennének velük, s a hegy földjében alvó katonák, akiket ott, az irtás környékén, a Szent Mihály magaslat karámjainál lőttek halomba hatvan éve, a csipkés felhők alatt, mint a kereszt, úgy zuhantak az illatos, havasi gyepre, vén Gábor mesélte, látta, azóta, ha erre jár, keresztet vet mindig, most is, megy a menet, nagyon meglódult, aki nem bírja a tempót, lemarad, Ágnes például, aki az előző faluban csatlakozott, gyalogolt kicsit az asszonyok közelében, nyájasan szemlélődött, filmezte a búcsújárást, ahogy tavaly a naptáncot a pikuni rezervátumban s tavalyelőtt az ungodot az Ayers Rock barlangjában, kocsival követte idáig a férje, most egymás mellett ülnek a kitárt ajtajú terepjáróban, kávéznak termoszból és integetnek, egyben akadályozzák a menetet... és lemaradnak a havasi pálinkázók is a márkás túrabakancsban, a válukra terített nemzetiszín lobogóban, „szép volt, jó volt, elég volt...”, málhásszekér viszi őket a következő faluig, csomaghegy tetején simogatják a bajuszt, sört szopogatnak, lemarad, aki lemarad, megy, aki megy, az asszonyok énekelnek, a nép követi őket, egyre rekedtebb a torok, sajtóbb a láb, de így jó, „fáraccságtól erősödik a bucsus”, szokta mondani vén Gábor, Levente is biceg, törli a szemüvegét, a lensén túl szürke város, papírmásé hagymakupolás templom, vakít a friss bádóg, a temetési menet jut Levente eszébe, amellyel pár napja találkozott a határnál, az idegen, szakállas pap a fekete, bokáig érő reverendában, a gyászoló parasztkok élén, kezében imakönyvvel, szívében sötétséggel, ahogy a szembejövő magyarokra pillantott... „tudhatná az a pap, hogy a Boldogasszonyhoz igyekvőn nem fog az

ilyen tekintet” — gondolja Levente, miközben a füstölő kémény-óriást figyelí és a putrisort a szeméttelap mentén, a zöld domboldalban, szurtos, rongyos emberek bámulják a menetet, az asszonyok csípőjén gyerek, szamaraskocsi bakján öreg cigány lógatja az orrát, ölében ostor, megemeli a kalapot, elmarad a városka, a benzinkút, a bank, a tanásháza az idegen zászlókkal, árad a menet, mint a folyók mostanság, aki marad, marad, aki megy, megy, „Nagyasszonyunk, hazánk reménye” — erősíti fel az éneket az ipari park alumínium-hodálya, farkaskutya szalad ki, Vitéz rendre utasítja, „nézd csak, ott mennek a magyarok! — mondja egy vékony asszony a még vékonyabb urának egy tömbház ablakában — ugye, tudod, hova mennek? — az ember bólínt — a csillagokba, Juon... ahonnan valók... — az embernek kikerekedik a szeme — így mondta az utazó, aki azt a forgó micsodát fabrikálta a patakra apuka méhese közelében... és azt is mondta, hogy ez csak féligazság... mert valójában jönnek... vagy pontosan, az ő szavaival: »ide mennek« — az ember szeme még jobban kikerekedik — csak majd nem látszanak... nem látjuk őket... és ők sem látnak minket és a pusztulást... csak a szűz hegyeket látják... mint azelőtt... olyan elbírhatatlan tiszta tekintete volt az utazónak... emlékszel?”

DANYI ZOLTÁN

Háborús versek

A vállak és homlokok

*A vállak és homlokok, a térdek
és cipők nyomai ott vannak még
a macskaköveken, a csatornanyílás
rácsozatán és az útpadka sarkán,
ahová zuhantak éppen, és ahol sokáig
csak heverték, egyre hűvösebben,
míg a páncélosok körül nem zárták
a piacteret, és miután a háztetőket
megtisztították az orvlövészeketől,
a testeket is eltakarították persze,
így már csak lenyomataik és foltjaik
maradtak az utca kövezetén, mint
gyűrt ágyakon a sírig feledhetetlen
ölekezések emléke.*

Nem azért történt

*Nem azért történt, hogy megértsük,
hanem csak, hogy elviseljük. — Meddig
mosni, áztatni, öblíteni, míg előjön
a kék, tisztán, meddig hagyni, hogy
áradjon, folyjon, dőljön belőle a fekete,
a szívszorító, hogy végül mégse óhajts
mást, csak a kéket, fekete nélkül; vagy
ha mégis, legfeljebb ahogy a hatalmas
alkonyi hullámok lassan emelkedő hátán
a közelgő sötétség, lehetőséget és rejtélyt
hordozva, de már veszély, fenyegetés
nélkül. — Nem azért, hogy megértsük,
hanem hogy elviseljük: mindezt lehet,
és nincs bosszú az elkövetőkre, nincs
bűnhődés, mert ki határozná, és vajon
ki mondhatná meg.*

És ahogy haladunk

*És ahogy haladunk tovább,
összefolynak a kontúrok, a ráncok,
egymás tükrébe nézünk, és nem látunk
mást, csak a láthatatlant.*

*A harctereken kinőtt a fű — a csaták után
ócska fosztogatások következtek,
szájbalövés egy házimozirendszer
miatt, hazavinni a gyerekeknek.*

A téli hadjárat

*A téli hadjárat után alig maradt más,
mint a dombok, lábnyomokkal a fűben,
és a felásott, majd újra visszatemetett
föld, néhány ezer testtel gazdagabban.*

*De a fák lombja, a korona sehol: szét-
szakadt törzsek szegeznek szuronyaikat
az égnek.*

FINTA GÁBOR —
SZÉNÁSI ZOLTÁN

Pomogáts Bélával

(II. rész)

Az egyetem elvégzése után az akkor nemrég alapított Irodalomtudományi Intézetben kezdett dolgozni, majd 1964-ben került vissza ismét a kutatóintézetbe, amikor megindultak az irodalomtörténeti szintézis, közismert nevén a Spenót, munkálatai. Milyen szellemiség uralkodott az Irodalomtudományi Intézetben?

1962-től már jelentek meg írásaim szakfolyóiratokban, az Irodalomtörténetben, az Irodalomtörténeti Közleményekben, és kapcsolatban voltam újra az Intézettel is. Voltak barátaim, akik igyekeztek engem visszahozni: Bodnár György, Czine Mihály, Rába György és mások. Végül erre úgy adódott lehetőség, hogy akkor készült az irodalomtörténeti kézikönyv (népszerű nevén a *Spenót*) hatodik kötete, tehát a két háború közötti irodalommal foglalkozó kötet. Ebben volt egy fejezet a népi írók költészetéről, Erdélyi József, Sinka István, Gulyás Pál és mások munkásságáról. Ezt a pártközpont egyik munkatársa írta, de nem tudta rendesen megcsinálni. Szabolcsi Miklós, aki akkor az Intézet gyakorlati vezetője volt — Sőtér volt az igazgató, Szabolcsi ügyvezető igazgatóként működött —, üzent nekem, hogy most megmutathatom, tudok-e valamit. Kaptam rá négy hetet, belevetettem magam ebbe a munkába, és megírtam ezt a fejezetet, meg is jelent a *Spenót*ban. Ennek volt a következménye az, hogy 1965 novemberétől újra az Intézetnek voltam a segédmunkatársa. Ahogy mondtam, barátaim voltak ott, akik mindent megtettek azért, hogy jól érezzem magam. Egyébként is az Intézet légköre egy akkori, vagy akár mai magyarországi munkahelyhez képest is elsőrendű volt, baráti légkör uralkodott. Csupa olyan ember dolgozott ott, akik már régről ismerték egymást: Bodnár György volt a közvetlen főnököm, az osztály vezetője; Béládi Miklós volt ott és Rába György; a XIX. századi osztályon Fekete Sándor, aki Petőfivel foglalkozott, és 1956 után szintén le volt csukva; az elméleti osztály vezetője Nyíró Lajos volt, aki egyben párttitkárként is működött, de mondhatom, hogy ilyen jó párttitkárt még elképzelni is nehéz, egy teljesen liberális, demokratikus szellemű ember volt. Utánam egy-két évvel került oda Kenyeres Zoltán, Rónay László, Tverdota György, Erdődy Edit, Ferenczi László, Pór Péter és mások. Nagyon jó baráti közösség alakult ki, nem csak kollégák voltunk, jó barátok is, összejártunk, rendeztünk közösen szilveszteri bulikat. Pór Péteréssel még nyaralni is elmentünk. Szóval nagyon kellemes légköre volt az Intézetnek, egyáltalán nem volt semmiféle hivatalos pártjellege. Emlékszem, egyszer Szabolcsi Miklós tartott valami bevezetőt egy intézeti plenáris értekezleten, és kiszaladt a száján az a mondat, hogy: „a marxizmus, amit én ebben a körben csak félve merek kiejteni”. Ez jelezte azt, hogy milyen szabad világ volt ott. Hentente kétszer kellett bemenni, általában szerdán voltak az osztályértekezletek, hétfőn az ember a könyvtárban dolgozott. Egyébként a folyosón éltünk, Fekete Sándornak jelent meg egy könyve ezekről a

folyosói szimpóziumokról, ott mindig szabad beszéd folyt. Vásárhe-lyi Miklós került később az Intézetbe, a Nagy Imre-kör egyik jeles tagja. Minden feszélyezettség nélkül beszélünk és barátkoztunk.

Persze voltak az Intézetben olyanok is, akik nyilván jelentéseket adtak arról, hogy mi történik, de ez minket nem nagyon érdekelt. Azóta kaptam kézhez belügyi anyagokat, amikben le van írva, hogy miket mondtam itt meg ott, de ennek akkor nem volt olyan nagyon nagy jelentősége. Emlékszem, hogy kijárt az Intézetbe egy belügyi muki, akit „Mélynövéssű”-nek tiszteltünk, mert körülbelül 140 centis volt, és mindig a párttitkárral konzultált. Egyszer Béládinak, aki pártvezetőségi tag volt, kellett ezzel az emberrel beszélgetnie. Véletlenül rájuk nyitottam az ajtót, Béládi egy kicsit zavarba jött, és azt mondta: „Bemutatom magának Pomogáts Bélát.” Mire a pasasnak elhúzódott a szája: „Ismerjük mi a Pomogáts elvtársat nagyon is jól.” Ez elég vérfagyasztóan hangzott. Szóval ettől eltekintve az ember jól érezhette magát, nagyon há-lás vagyok azért, hogy azokat az éveket, amelyeket mások iskolában vagy egyetemi katedrán sok szorongás és gyötrődés közepette töltöt-tek el, a béke szigetén élhettem meg. Életem során kétszer is élvezhet-tem azt, hogy a béke szigetén élhetek: a piarista gimnáziumban, ahol a Rákosi-korszaknak a legszörnyűbb éveit vészeltem át, másodszor az Intézetben, ahol a Kádár-korszakot éltem túl. Őszintén mondhatom, hogy ezért az a négy-öt év, ami az életemből börtön, letartóztatás meg ül-dőztetés miatt kiesett, nem is volt nagy ár. Mondhatom, hogy megér-te, mert utánuk valóban békés világ következett. Egy ideig persze nem kaptam útlevelet, időnként éreztem, hogy figyelnek, de nekem ötven-hatban nem volt olyan nagyon nagy szerepem, ami miatt mondjuk be-csukhattak volna, kifejezetten csak azért vittek el, hogy beszervezzenek, és mondjuk azt végül is idővel tudomásul vették, hogy ez nem sikerült. A hatvanas évek második felétől, vagy inkább a hetvenes évektől már elég nyugodtan dolgozhattam. A könyvtárban töltöttem az életemet, nagyon sok mindent megcsináltam, sok olyan tanulmányom is szüle-tett, amelyek akkor nem is jelenhettek meg kötetben, később viszont már igen. Az, hogy látszólag ilyen termékenynek bizonyultam nyolcvankilenc után is — most tartok a kilencvenkettedik önálló könyvemnél —, nagy-részt annak volt köszönhető, hogy akkoriban sokat dolgozhattam. A rend-szerváltozás után részben lefoglalt a közélet, de volt annyi tartalékom, hogy a tevékenységem folyamatos lehetett.

Ön mára példátlanul gazdag irodalomtör-ténészi életművet tud-hat magáénak. Hová esnek a hangsúlyok e közel száz kötetet kite-vő életművön belül?

A kilencvenkét saját művem mellett van még hetvenegy, amelyek saj-tó alá rendezések, antológia- és szöveggyűjtemény-szerkesztések. Az első hangsúly kétségtelenül az erdélyi irodalomra esik. Ennek is meg-van a története: 1956 szeptemberében be kellett jelentenünk a Tanul-mányi Osztályon, hogy miről fogjuk írni a szakdolgozatunkat. Akkor „nagy nemzeti föllendülés” volt érzékelhető. Jó barátom volt Gömöri György, akivel arra jutottunk, hogy írjunk erdélyi írókról. Ő Dsida Jenő választotta, én Kuncz Aladárt. Ennek több oka volt: egyrészt szerettem *A fekete kolostort*, amit még diákkoromban olvastam. Kuncz Aladár azon

a klinikán halt meg 1931-ben, ahol anyám orvosként dolgozott, de akkor én még persze nem éltem. Tetszett a könyv, és tetszett, amit Kuncz Aladár az erdélyi irodalom megalapozásáért tett, mint az Ellenzék és az Erdélyi Helikon szerkesztője. Ezek inspiráltak arra, hogy őt válasszam. Megírtam a szakdolgozatomat, Gömöri is elkezdte a magáét, majd a forradalom után elment Angliába. Amikor az Intézetbe visszakerültem 1965 végén, be kellett jelentenem, hogy dolgozom valami nagyobb irodalomtörténeti munkán. Megvolt a szakdolgozatom Kuncz Aladár-ról, körülbelül nyolcvan-kilencven lapon, azt jelentettem be, továbbírtam, és valóban ez lett az első könyvem. 1968 augusztusában jelent meg az *Irodalomtörténeti füzetek* című sorozatban, nem minden ellenállás nélkül, mert körülbelül másfél évig várakozott. Az Akadémiai Kiadóhoz kellett beadni, a sorozatot Bodnár György szerkesztette, Czine Mihály volt a lektora. Ők mind a ketten azon voltak, hogy a könyv minél előbb megjelenjen, de voltak vele problémák, volt, aki azt mondta, hogy ez nacionalista jellegű dolog, nem helyes, ha egy ilyen könyv megjelenik. Végül is 1968-ban volt egy kis enyhülés a Csehszlovákia megszállása előtti időszakban, s akkor a könyv megjelenhetett. Ezután kaptam egy egyhónapos akadémiai ösztöndíjat Erdélybe, akkor jártam életemben először ott. A könyvet már előzőleg elküldtem barátaimon keresztül több embernek, idősebbeknek is, például Molter Károlynak, Kós Károlynak, Szemlér Ferencnek. Amikor 1969 januárjában bejártam fél Erdélyt, mindenhol úgy fogadtak, mint régi jó ismerőst. Ennek az volt a magyarázata, hogy az Erdélyi Helikonnak az öröksége akkor Romániában még nem volt elfogadott, csak a kommunista örökséggel foglalkoztak. A Kuncz Aladár munkásságát bemutató könyvem gát-törőnek számított, megnyitotta előttem az ajtókat, nagyon sok barátot szereztem akkor. Később, 1975-ben egyszer a Magyar Televízió elírányított Erdélybe egy forgatócsoportot, hogy erdélyi írókkal készítsenek interjúkat. Engem kértek fel az interjúk elkészítésére, arra gondolva, hogy én elég jól ismerem az erdélyi irodalmat. Amikor Kós Károlyhoz megérkezett a csapat, az öreg azt mondta, hogy csak velem hajlandó beszélni, mással nem, azaz volt valami hitelem az erdélyi íróknál. A munkám első nagy súlypontja az erdélyi irodalom. Azóta több mint húsz könyvem jelent meg erről, most írom *Az erdélyi irodalom történetét*. Az első és a második kötet már megjelent, az utóbbi éppen karácsony után egy csíkszeredai kiadónál, s dolgozom a harmadikon, remélhetőleg a nyárra ez is készen lesz. Novemberben rendezik az *Erdélyi Magyar Könyvnapot*, s ott mind a három kötetnek jelen kell lennie. Az első kötet 1918-tól 1944-ig, a másik 1944-től 1968-ig dolgozza fel az erdélyi magyar irodalom történetét, a harmadik 1968-tól a jelenig, főleg 1989-ig, mert az 1989 utáni két évtized már élő irodalom, erről történetet sokkal kevésbé lehet írni, inkább csak összefoglalást. Ez lesz életem főműve, ilyen terjedelmes könyvet még nem írtam.

A másik érdeklődési területemet megint a sors hozta magával. Az akadémiai kézikönyvben véletlenül én lettem a népi írókról szóló fejezetnek a szerzője, s mint említettem korábban, ez volt az ára annak,

hogy visszakerüljek az Intézetbe. Attól kezdve sokat írtam a népi írókról, főleg Illyés Gyuláról, a kandidátusi disszertációm is a népi líráról szólt. A harmadik nagy kör a Nyugat: ennek íróiról is sokat írtam, több könyvem jelent meg róluk. A negyedik pedig a nyugati magyar irodalom. Kapcsolatba kerültem a Magyar Műhely című folyóiratnak a szerkesztőivel, többször részt vettem nyugati irodalmi összejöveteleken, főleg a rendszerváltozás után. A nyugati magyar irodalom történetéről Rónay Lászlóval és Béládi Mikóssal együtt írtunk egy könyvet, ez szintén front-áttörés-jellegű munka volt. Emellett megjelent könyvem az avantgárdról, a vajdasági és a szlovákiai magyar irodalomról is, és még sok mindenről, hisz egy hosszú élet azt hozza magával, hogy az ember sok mindenrel foglalkozik, így születnek tanulmányok és könyvek. Lényegében tehát ezek azok a körök, amiket bejártam.

Őn a Vigiliának adott 1982-es interjújában a következőképpen foglalta össze irodalomtörténeti hivatásának lényegét: „Meggyőződésem (...), hogy az irodalomtörténet-írásnak a hagyomány egészét kell birtokba és gondozásába vennie.” A Szegedy-Maszák Mihály által főszerkesztett, s 2007-ben megjelent háromkötetes A magyar irodalom története, s az Irodalomtudományi Intézetben folyó irodalomtörténeti kézikönyv munkálatainak tükrében hogyan látja ma egy „egyetemes” magyar irodalom értékrendje szerint megalakotódó összefoglaló vagy szintézis lehetőségét?

Valóban, nekem az a meggyőződés, hogy minden értéket figyelembe kell venni, s irodalomtörténészként is erre törekedtem, hiszen például az avantgárd és a népi irodalom nem áll egészen közel egymáshoz. Mindig értetlenül álltam azok előtt a törekvések előtt, amelyek a hagyománynak csak egy szeletét hajlandók tudomásul venni, s a többit kirekesztik. Emlékszem, még diákkoromban Sík Sándortól hallottam azt a mondatot — amit ő több helyen meg is írt —, hogy a katolikus kötőszó az „és”. Arról van szó, hogy egy összegző szemléletnek, egy minden értéket figyelemre méltató szemléletnek kell érvényesülnie. Jó lélekkel és kedvvel vállaltam ezt a két betűben összefoglalt „síksándori” programot. Elkieserít, hogy a magyar irodalomtörténet-írásnak voltak olyan korszakai, amikor a hagyományból vagy az élő irodalomból bizonyos területeket szándékosan figyelmen kívül hagytak, vagy egyenesen kirekesztettek, ha nem éppen üldöztek. A két háború között így járt a Nyugat, mivel nem került a hivatalos kánonba, 1945 után, s különösen a Rákosi-korszakban így járt szinte az egész magyar irodalom. Volt egy kegyelmi korszak, ez szerintem a hetvenes évek közepétől a kilencvenes évek közepéig tartott, amikor tulajdonképpen minden nagy érték elfogadottá vált. Nem utasították el Kassákot azért, mert avantgárdista, Illyés Gyulát, mert népi, Németh Lászlót, mert „harmadik utas”, József Attilát, mert szocialista, és Rónay Györgyöt, mert katolikus. Tehát ebben a két évtizedben létezett egy értékegyeztető program. Úgy látom, hogy a kilencvenes évek közepe óta megint szétesett az irodalmi kultúra, ennek igazán szomorú és groteszk példái vannak. Szegedy-Maszák Mihályt nem szeretném bírálni, mert nagyra becsülöm, de azt, hogy az általa szerkesztett irodalomtörténetből Dsida Jenőnek még a neve is hiányzik, egészen elképesztő dolognak tartom. Annak idején az Írószövetségben volt erről vita, engem kértek fel, hogy az erdélyi irodalom vonatkozásában próbáljam megítélni a könyv teljesítményét. Összeszámloltam, ha én egy százas listát állítok össze az erdélyi irodalom legjobb neveiből 1918-tól kezdve máig, erről a listáról körülbelül hetven név hiányzik. Még rosszabbul járt a felvidéki irodalom, ahol

Fábry Zoltánon kívül senkinek a neve nem fordul elő, a vajdasági magyar irodalomból pedig senki nem került be. Nagyon szerencsétlen dolog ez, hiteltelenné válik a szakma, mert egy irodalomtörténet nem röpirat vagy publicisztika, ahol valakinek el kell köteleznie magát egy áramlat, egy gondolatkör, egy politikai vélemény mellett. Ez mégis csak tudomány, nem lehet figyelmen kívül hagyni a korábbi értékeket. Nagy botrányok voltak ennek a könyvnek a következményei. Mindazonáltal az a véleményem, hogy ezt a könyvet, amit én szerencsétlenségnek tartok, nem úgy kellene kezelni, hogy kiállunk egy hordóra és elkezdünk kiáltozni, inkább írni kell egy másikat, egy hitelesebbet. Ez lehetne az Irodalomtudományi Intézetben készülő új irodalomtörténet. Annak idején megállapodtam Szörényi Lászlóval, az Intézet igazgatójával, hogy az erdélyi irodalom történetét én fogom megírni. Van bennem némi kételkedés ezekkel az úgynevezett kézikönyvekkel szemben, de azt, amit a *Spenót* teljesített, nem hiszem, hogy reprodukálni lehet. Nekem a legrokonszenvesebb az lenne, ha egyszemélyes irodalomtörténetek készülnének, mint Szerb Antalé, bár őt nem lehet megközelíteni. Ha már a Szegedy-Maszák-féle könyv ellensúlyaként vagy kiegyenlítéséként létre kell hozni egy kollektív munkát, akkor az lenne a jó, ha ez a munka nem valami különleges nézőpontnak az érvényesítésére törekedne. Nem arra kellene fordítani a figyelmet, hogy valami egészen meglepő dolog jöjjön létre, mert az egészen meglepő, hogy Illyés Gyula neve alig fordul elő, Dsida Jenőnek pedig a neve sem szerepel. Kiegyensúlyozott, tárgyilagos, a maga irodalomképében is tárgyyszerű irodalomtörténetet kell megalkotni.

Ön a rendszerváltozást követően több fontos közéleti szerepet is betöltött, s egy időre a politikához is közel került.

1989 után teljesen átalakult az életem, azelőtt politikával soha nem foglalkoztam, jóllehet mindig is érdekelt, s a barátaim is hasonló érdeklődésűek voltak, de nem vettünk részt semmiféle politikai tevékenységben, sem legálisban, sem tiltottban. A nyolcvanas évek közepétől viszont az ember belekeveredett mindenfélébe. Az Írószövetségben kezdődött, ahol a különféle vitákban, konferenciákon vállaltam szerepet. Például 1986-ban Lezsák Sándor rendezett egy folytatásos konferenciát, ennek az *Írószövetség története* volt a címe, de az egésznek az volt a mögöttes gondolata, hogy valamilyen módon 1956-ról is lehessen beszélni. Az első beszélgetés az 1945 és 1949 közötti korszakról szólt, a második az 1949 és 1956 közöttiről, a harmadik pedig 1956-ról. Itt voltam én felkérve, hogy tartsak egy előadást, amelynek az volt a címe, hogy *Ellenforradalmárok voltak-e az írók?* Rengeteg idézetet hoztam fel arra, hogy természetesen szó sem volt ellenforradalomról. Ezen a vitán részt vett Berecz János, aki akkor a Népszabadságnak a főszerkesztője volt, és vele vitába keveredtünk. Berecz eljutott odáig, hogy azt mondta: „Jó, én elismerem, hogy az írók nem voltak ellenforradalmárok, de ti meg ismerjétek el, hogy az, ami történt, ellenforradalom volt.” Mire a mellettem ülő Karinthy Cini felkiáltott: „Szóval a forradalmárok csináltak egy ellenforradalmat!” Körülbelül ebben a hangnemben folyt le ez a vita. Ekkor kezdtem a politikába és általában a

közéletbe belekeveredni. Később Lezsák meghívott Lakitelekre, az első „lakiteleki találkozóra” 1987-ben. A megalakuló MDF képviselőnek akart jelölni, szerencsére a feleségemnek volt annyi esze, hogy ettől eltanácsolt, így lett Csapody Miklós ebben a kerületben képviselő.

Több olyan emberrel is volt közeli kapcsolatom, akiknek 1989 után meghatározó szerepük lett. Egyfelől Antall Józsefet ismertem gyerekkorom óta, az ő nagyapja meg az én nagyapám együtt jártak Vácra a Piarista Gimnáziumba, az anyám és az ő anyja jó barátnők, az apám és az ő apja jó barátok voltak. Antall is be szeretett volna édesgetni a politikába, de akkor már ettől elment a kedvem. Ennek ellenére jóban voltam azzal a körrel, ami ő körülötte alakult ki: Tar Pállal, Osváth Györggyel és másokkal. Őket mind ismertem a gimnáziumból. Jóban voltam Csoóriékkal, minthogy többször is írtam a népi írókról, és eljártam a kávéházi asztaltársaságukba. Für Lajos, Csoóri, Kiss Ferenc, Bíró Zoltán volt többek között ennek a társaságnak a tagja. De jóban voltam azokkal is, akik később az SZDSZ-t alapították. Azokkal az ötvenhatosokkal, akik Nagy Imre köréhez tartoztak: Donáth Ferencsel, Vásárhelyi Miklóssal, Széll Jenővel, Hegedűs B. Andrással, Józsa Péterrel, Eörsi Istvánnal és másokkal. Közöttük ismerkedtem meg Bibó Istvánnal is. Tehát három ágazata is volt az akkori politikai közéletnek, amellyel kapcsolatba kerültem. Ez összefüggött azzal, amit korábban mondtam: hogy az irodalomban sem akartam választani a különböző irodalmi hitfelekezetek között. Így itt is, mind a három politikai áramlattal és csoporttal tudtam tisztességes kapcsolatot találni: nem akartam politikus lenni, a közéletbe viszont belekeveredtem.

Még 1981-ben Lőrincze Lajos meghívott az Anyanyelvi Konferencia pécsi kongresszusára előadónak, attól kezdve velük is kapcsolatban voltam. 1992-ben, amikor Lőrincze tanár úr már súlyos beteg volt, s lemondott, az esztergomi kongresszuson engem választottak meg az utódjának, s azóta már négyszer újraválasztottak. 1995-ben megválasztottak az Írószövetség elnökének, két cikluson keresztül voltam itt is elnök. 2002-ben felkértek az Illyés Közalapítvány elnökének, amíg létezett a Közalapítvány, tehát 2007 tavaszáig én voltam az elnöke. A forradalom ötvenedik évfordulójának megünneplésére létrehoztak egy emlékbizottságot, ennek Kosáry Domonkos volt az elnöke, Boross Péter, Király Béla, Mészáros Márta voltak többek között a tagjai és ebbe engem is felkértek. A dolog humora, hogy én voltam ott a legfiatalabb, ezért mindig készenlétben kellett lennem. Volt például egy megbeszélés a külügyminisztériumban, amivel kapcsolatban Király Béla azt mondta: „Fiam, én ugyan vezérezredez vagyok, de te húsz évvel fiatalabb vagy, mint én, tehát te fogsz elmenni.” Ezekben a bizottságokban mind tevékenykednem kellett, s akkor még nem is említettem a TIB-et, a Történelmi Igazságtételi Bizottságot, ahol alapító tag voltam. Ezt még 1988-ban hoztuk létre Hegedűs B. Andrással, Litván Györggyel, Vásárhelyi Miklóssal, Erdélyi Tiborral és másokkal. Egykori börtönviseltekből állt ez a Bizottság, harminchatan alapítottuk meg, még olyan színészek voltak ott, mint Mensáros László és Darvas

Iván. Mi kezdeményeztük és részben mi rendeztük Nagy Imre és társai újratemetését. A Corvin-téren volt a TIB központja, a Népművelési Intézetben, Vitányi Iván volt az igazgatója, s ő adott nekünk két szobát, ott kellett a Nagy Imre-temetést előkészítenünk. Mi állítottuk össze, hogy ki kap hivatalos meghívót annak alapján, hogy volt-e az illetőnek valami köze a forradalomhoz, például le volt-e csukva. Vannak humoros emlékeim is ezzel kapcsolatban. Egyszer, amikor én voltam ügyeletben, megjelent nálam egy idős hölgy, ő is kérte a hivatalos meghívót. Megkérdeztem: „Asszonyom, milyen jogosultságot tud ön felmutatni?” Mire azt mondja: „Kérem, engem a forradalom után felakasztottak, és a napokban támadtam föl.” Azonnal átadtam a meghívót. Ezek a feladatok elég sok energiát, időt elvittek az életemből, időnként el is tűnődtem, hogy érdemes volt-e ezeket végigcsinálni, vagy írtam volna inkább helyettük könyveket.

Irodalomtörténészként és a kérdésben sokat tevékenykedő közszereplőként hogyan látja ma a határon túli és a nyugati magyar irodalmak, valamint a magyarországi irodalom, irodalmi élet viszonyát?

Kezdjük a könnyebbik részével: nyugati magyar irodalom ma már nincs. Aki ott számított, az vagy meghalt, vagy hazajött, a folyóiratok (az Új Látóhatár, az Irodalmi Újság, a Katolikus Szemle és így tovább) is megszűntek. Így a nyugati magyar irodalom mint intézmény megszűnt, amit különben sajnállok, mert a nyugati magyar szellemi életnek, mint demokratikus kontrollnak, lehetne szerepe a jelen körülmények között is. Határon túli magyar irodalmak vannak természetesen, kiépült intézményrendszerrel. Úgy látom, s ez meggyőződésem, hogy ezeket nem szabad különválasztani a magyarországi irodalomtól. Olyan irodalomképpen gondolkodom, ami nem területek, hanem szellemi áramlatok, irodalmi irányzatok szerint osztályozza a történeti anyagot. Egyetlen terület van, ahol a regionális szempontnak lehet jelentősége: ez az intézményrendszer. Úgy képzelem el a 20. századi magyar irodalom történetének a megírását, hogy ennek a feldolgozásnak van egy olyan nagyobb fejezete, amely az intézményrendszerrel, az irodalmi élettel, az irodalompolitikai, történelmi meghatározottsággal foglalkozik. Itt természetesen más helyet követel meg az erdélyi irodalom, mint a felvidéki, a vajdasági vagy a magyarországi, azért mert más a történelmi helyzetük, más körülmények között működnek. Az írói életművek, és különösen a művek világában viszont nem lenne szabad ezt az osztályozást alkalmazni. A 20. századi magyar irodalom ugyanis lényegileg egyetlen „nemzeti irodalmat” alkotott. Világos volt ez már akkor is, midőn Erdélyben például nem lehetett tudni a Magyarországon élő költőről. A szellemi ozmózis rejtett törvényei szerint ugyanis a különféle jelenségek mindig összefüggtek egymással. Például az, ahová nálunk Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor és mások érkeztek, nagyon rokonítható azzal, amit Erdélyben Kányádi, Szilágyi Domokos és mások műveltek. Akkor is, ha nem nagyon ismerték egymást. Emlékszem, Hervay Gizella, aki szegény öngyilkos lett, Szilágyi Domokosnak volt az első felesége, nagyon tehetséges költőnő, mondta el egyszer nekem, hogy valamikor 1957 vagy 1958 körül kölcsönkaptak

egy akkortájt megjelent Nagy László-kötetet, s ez annyira megragadta őket, hogy éjt nappallá téve ketten, Szilágyi Domokossal lemásolták a kötetet. Sokat tanultak belőle, mert arra jöttek rá, hogy Nagy László költészete ugyanolyan irányokba mozog, mint amerre ők akarnának tájékozódni. Nem tudom, hogy hol van ez a kódex, az irodalmi múzeumban kellene elhelyezni fő helyen, minthogy azt bizonyítja, hogy a magyar irodalom egységes szellemi entitás. Tehát nem helyeslem, hogy külön skatulyákban helyezik el országok szerint a magyar irodalmat, és ez természetesen vonatkozik a nyugati magyar irodalomra is. Az intézményrendszereket meg lehet különböztetni egymástól, ezeknek megvannak a maguk történelmi keretei és feltételei, de az irodalmi értékeket nem lehet egymástól elválasztani.

Ön több tanulmányban is foglalkozott a 20. századi magyar katolikus, vagy általában a keresztény szellemiségű irodalom történetével, s jelenleg is a Vigilia szerkesztőbizottságának a tagja. Hogyan látja az idén 75 éves Vigilia szerepét a hazai katolikus irodalom történetének alakulásában? Mi a jelentősége Ön szerint a lapnak a 20. századi magyar irodalom történetében?

A Vigiliának abban van nagy jelentősége, hogy hosszú idő után először próbálta szinkronba hozni a katolikus (kibővíttem: a keresztény) gondolkodást és kultúrát a korszerű európai törekvésekkel. Egészen addig a katolikus (a keresztény) irodalom jórészt a papköltők irodalma volt, s ezek nem voltak mindig igazán színvonalasak. A Vigilia teremtette meg azt a szellemi légkört, amelyben a keresztény irodalom szinkronba került a nyugat-európai keresztény irodalmi törekvésekkel. Ennek óriási jelentősége van. Sajnos a keresztény modernizációnak a jelentőségét mint szellemi tényezőt jobban érzékeltük húsz évvel ezelőtt. Most úgy látom, hogy a magyar katolikus életben van egyfajta visszahátrálás a két háború közti kor szellemi viszonyai közé. Visszatérve a kérdésre: a Vigiliában mindenképpen egy 20. századi katolikus modernizáció lehetőségét látom, amire több törekvés is volt korábban (például a Korunk Szava, az Új Kor, a Jelenkor című folyóiratok). Hála Sík Sándornak, Mihelics Vidnek, Possonyi Lászlónak, Rónay Györgynek, Pilinszky Jánosnak, Rónay Lászlónak, Jelenits Istvánnak és most Lukács Lászlónak, ez a modern katolikus szellemiség folyamatosan megmaradt a Vigiliában. A Vigiliának volt egy korszaka, amikor Rónay György szerkesztette a lapot, már az ötvenes-hatvanas években, akkor „a” magyar irodalom a Vigiliában jelent meg. Ha összehasonlítjuk az akkori Csillagnak vagy a korai Kortársnak az éves tartalomjegyzékét a Vigiliáéval, óriási a különbség: Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza, Mátyás Iván, Mészöly Miklós és sorolhatnám a neveket, tehát irodalmunk színe-java a Vigiliában jelent meg. Akkoriban rossz papírra, kis terjedelemben nyomták a lapot, mégis a Vigilia képviselte a magyar irodalom javát, szemben azokkal az elegáns folyóiratokkal, melyekben többnyire gyenge dolgokat lehetett látni. Ez kötött és köt engem a Vigiliához. Diákkoromban ismertem meg a lapot a piaristáknál, attól kezdve olvastam is, még apám fizetett elő nekem rá akkor, amikor elvégeztem az egyetemem. Sokkal többet forgattam, mint a Csillagot vagy később a Kortársat, s régóta, legalább negyven éve szerzője is vagyok. Ezért is örülök, hogy nemrégiben magam is ünnepelhettem a hetvenötödik születésnapot.

Adj nekünk kicsiny hitet

TOMÁŠ HALÍK

1948-ban született Prágában. Teológus, a cseh katolikus egyház jelentős személyisége, aki felnőttkorában tért meg. 1978 őszén Aufderbeck erfurti püspök titokban szentelte pappá. A prágai Keresztény Akadémia elnöke, a Károly Egyetem tanára. – A fordítás a Kairosz Kiadónál idén megjelenő *A gyónató éje* című kötet egyik esszéje. (Tomáš Halík: *Noc zpovědnika*. Nakladatelství Lidové noviny, Prága, 2005, 28–46.)

¹Lk 17,5–6 (A ford.)

„Nem azért jöttél, hogy kapj, hanem hogy sokat adj” — szólta az öreg, tapasztalt szerzetes a szerzetesjelöltnek, aki felkereste a kolostorban. Tegnap jutottak eszembe ezek a szavak, mikor egy év múltán újra léptem e remetelak küszöbét. Ugyanez a gondolatom támadt ma, amikor a reggeli evangélium fölött elmélkedtem, amelyben tanítványai arra kérik Jézust: „Növelj bennünk a hitet!”, Jézus pedig így felel: „Ha csak akkora hitetek lesz is, mint a mustármag...”¹

Elmélkedés közben egyszer csak e szöveg a szokásostól egészen eltérő megvilágításba került. Nem azt akarja-e mondani *nekünk* Krisztus e szavakkal, hogy: „Miért kérték tőlem *sok* hitet? Lehet, hogy ‘túl nagy’ a hitetek. Csak ha *kisebbé* válik, amikor parányi lesz, mint egy mustármag, akkor hozza meg gyümölcsét és mutatja meg erejét.”

Az apró, parányi hit nem feltétlenül a kishitűség bűnének a gyümölcse. A „kis hitben” néha több élet és igazság rejtőzhet, mint a „nagyban”. Nem érvényes-e a vallásra is az, amit Jézus a magvetőről szóló példabeszédében mondott, amelyben a mag, amely változatlan marad, haszontalanná válik, de ha *elhal*, bő termést hoz? Nem szükséges-e, hogy a hit az ember életében és a történelem folyamán bizonyos korokban elhaljon, radikálisan csökkenjen — és egyúttal ez a kor nem kegyelmi idő-e, *kairosz*, ha a helyzetet az Evangélium paradox logikájának szellemében látjuk, amikor a kicsi a nagy fölé kerekedik, a veszteség és egyszerűsödés nyereség, és saját magunk le kicsinyítése nyitottságot jelent az isteni mű növekedése iránt.

Lehetséges, hogy éppen fordítva vannak a dolgok, sok szokványos „vallási ügyről” gondoltuk, hogy „isteni”, miközben emberi, túlságosan is emberi volt — és csak azután jut bennük szóhoz az, ami valóban isteni, miután radikális csökkenésen mentek keresztül.

A gondolat, amely sejtés formájában éveken át érlelődött bennem, olyan hirtelen szökött szárba, hogy már nem tudtam többé elfojtani.

S mert nemcsak az egyházi teret belakó keresztények járnak az eszemben, hanem folyamatosan az egyházon kívüli keresőkre is gondolok, arra jutottam, hogy nekik is — főleg nekik — nem tartozunk-e „kis hittel”, hogy végre kő helyett kenyeret adhassunk nekik? Nem éppen ők hivatottak-e arra — éppen azért, mert sok minden idegen számukra, amihez mi már túlságosan hozzászoktunk —, hogy leginkább megértsék a „kicsiny hitet”?

²Gyakran gondolkodom itt Ernst Jünger *Erdei séta* (*Der Waldgang*, 1951) című filozófiai esszéjére, amelyben a szerző számára az erdőt járó ember az „automatizmus” korában a szabadsághoz való eredeti kapcsolat megtestesítője; annak idején inspirálólag hatott rám a könyvnek egy lelkészről szóló része, ahol az üldözöttség és a lelki elszivatagosság idején csupán az „erdei létmód” az egyetlen, amelyből erőt tud meríteni, és amellyel oltani tudja az autentikus élet után vágyó emberek szomját.

Nem, igazán nem holmi egyszerűsített, „emberközeli”, olcsó és igénytelen álkereszténységről, nem holmi romantikus vagy fundamentalista „kezdetekhez való visszatérésről” beszélek — sokkal inkább mindennek az ellenkezőjéről!

Meggyőződésem, hogy a válságok tüzeiben edzett, a „túlságos emberközelségtől” megszabadított hit ellenállóbb lesz a vallási egyszerűsítésekkel, a vulgarizálással és az olcsó behízvelésekkel szemben.

A szóban forgó *kis hit* ellentéte ugyanis a túlságosan könnyelmű „bizonyosságokat” és ideológiai konstrukciókat halmozó *olcsó hit*, amely végül azt eredményezi, hogy a sok fától nem látjuk a hit *erdejét*, annak mélységét és titkát.

Nos, magányos erdei elmélkedéseim közben meghihletett az erdő képe, mint a vallás titkának találó metaforája — meghihletett renetegségével, mélységével és a benne tenyésző életformák lenyűgöző sokféleségével, meghihletett ez a többrétegű ökoszisztéma, a természet mindezülig befejezetlen szimfóniája, ez a spontán térelosztás, amely olyannyira különbözik az emberi lakóhelyek tervszerűségétől és megszerkesztettségétől, az utcáktól és parkoktól, meghihletett az erdő, amelyben újra meg újra eltévedhetünk, de egyszersmind váratlanul más-más arculatára és ajándékaira bukkanhatunk.²

A *kis hit* nem „könnyű hit”. A hit értelmezésének ezen az útján a legbuzdítóbbnak számomra a karmelita misztika bizonyult, kezdve Keresztes Szent Jánossal, aki azt tanította, hogy el kell jutnunk emberi „lelkünk érzéki természetének”,³ értelmünknek, emlékezőképességünknek és akaratunknak a határára, és csak ott, ahol úgy érezzük, zsákutcába kerültünk, ott születik meg bennünk az igaz hit, szeretet és remény, és folytatva Lisieux-i Szent Teréz „kis útjával”, amelyet halálának sötét óráiban pillantott meg.

A kérdés a következőképpen hangzik: Nem kell-e hitünknek is — hasonlóképp Urunkhoz — sokat *szenvednie, keresztre feszítettetnie és meghalnia* — hogy aztán „föltámadhasson halottaiból”?

Mitől szenved a hit, hogyan feszítettetik keresztre? Nem a keresztények üldözésére gondolok. A hit korai formájában (Ricoeur szerint „kezdeti naivitásában”) — abban a formájában, amelynek egyszer el kell enyésznie — főleg az „élet sokféleségétől” szenved. Keresztje a valóság mély ellentmondásossága, a paradoxonok, amelyek az élet hoz, és amelyek kívül esnek az egyszerű tanítások, tiltások és parancsok rendszerén — ez az a szikla, amelyen a hit korai formájában gyakran hajótörést szenved. De az ilyen hajótörésnek nem lehet-e azonos értelme és eredménye, mint amikor föltörjük a dió héját — hogy ezáltal eljussunk a magvához?

Sok ember „egyszerű hite” — és az ebből eredő „egyszerű erkölcsse” — akkor kerül komoly válságba, amikor az illető szembesül azzal,

³Takács Zsuzsa fordítása
(A ford.)

amivel előbb vagy utóbb mindenki találkozik, hogy bizonyos élethelyzetek, amelyek gyakran emberi kapcsolatokkal állnak összefüggésben, bonyolultakká válnak, hogy a lehetséges megoldások közül nem képesek egy olyat sem kiválasztani, amellyel ne járna jó néhány „de”. Mindez „megrendíti a hitet”, a kétely hullámaint kelti — éppen azt eredményezi, amellyel ez a típusú hit nem képes megbirkózni.

Számos hívő kételyeinek váratlan feltornyosulása láttán *visszahátrál* kezdeti hitének áhított fedezékébe — vagy *saját hitének „gyermeki stádiumába”, vagy az egyház múltjába, az egyházi élet valamely korszakának utánzásába.*

Az ilyen emberek azután gyakran keresnek menedéket a vallás szektás formájában. Különböző csoportok olyan közeget kínálnak nekik, ahol időnként „kiimádkozhatják”, azaz kikiabálhatják, kisérik és kitapsolhatják magukból szorongásaikat, kipróbálhatják a lélektani visszafejlődést a „gügyögés” (a „nyelveken szólás”) fázisába, miközben a hasonló irányultságú, időnként még nagyobb problémával rendelkező emberek társasága elringatja, elcsitítja őket. Ugyanakkor más környezetet kínálnak az *egyháztörténet* legkülönbözőbb skanzenjei — megpróbálják szimulálni elmúlt századok „egyszerű népi vallásosságát” vagy a „modernitással meg nem fertőzött” teológia, liturgia és spiritualitás világát.

Mindazonáltal a hitre is érvényes a mondás, miszerint az ember „nem léphet kétszer ugyanabba a folyóba”. Az idő előrehaladtával többnyire megmutatkozik, hogy csupán romantikus játékról volt szó, kísérletről, hogy ezek az emberek belépjenek egy olyan világba, amely már nem létezik. Az illuzórikus vallásosságban való megtelepedési kísérleteket állandó, görcsös tettetés kíséri saját maguk és mások előtt. A felnőtt hívőnek az igyekezete, hogy visszajusson hitének gyerekszobájába, vagy az újonnan megtérő hívő kezdeti lelkesedése éppolyan értelmetlen és hiábavaló, mint az az időutazási kísérlet, hogy visszatérjünk a modernizmus előtti vallásosság világába. Az így fölépített skanzen ugyanis *nem* a hagyományos népi vallásosság élő faluja, és *nem* középkori kolostor, hanem valójában romantikus képzetünk kancsal mása arról, milyen is volt, amikor a világ és az egyház „még rendben voltak”, nem egyéb, mint a múlt fájdalmasan mulatságos karikatúrája.

A „fundamentalizmus” a hit betegsége, amely a múlt árnyaival próbálja meg elsáncolni magát az élet aggasztó bonyolultsága elől. A vele gyakran együtt járó fanatizmus pedig csak haragos reakció az ezt követő frusztrációra, a keserű (be nem ismert) felismerésre, hogy ez zsákutca. A vallási gyűlölet gyakran a másokkal, a „kintiekkel” szemben érzett rejtett irigység eredménye — irigységé, amely olyan emberek megkeseredett szívéből fakad, akik nem képesek beismerni a saját lelki otthonukkal szembeni mélyszéles elégedetlenség érzését. Nincs erejük sem ahhoz, hogy megváltoztassák, sem ahhoz, hogy elhagyják ezt a lakhelyet — ezért kétségbeesetten és görcsösen ra-

gaszkodnak hozzá, és minden olyan dolgot megpróbálnak eltüntetni a színről, amely a lehetséges alternatívákra emlékeztetné őket. Saját megoldatlan és be nem ismert kétségeiket másokra vetítik ki — és másokban harcolnak velük.

A hit számos formája, amely „nagynak” és „szilárdnak” látszik, valójában csak elnehezedett, megkövült, felduzzasztott forma, nem több, mint nagy és kemény *páncél*, amely mögött kilátástalanságból fakadó szorongás rejtőzik.

Mindezzel szemben a hitnek az a formája, amely anélkül, hogy visszarettent volna, megedződött a válság tűzében, nagy valószínűséggel sok mindent elveszít, amivel azelőtt azonosult, vagy amit megszokott. Mindazonáltal az csak a felszín volt, amely megperzselődött a tűzben. A hit új érettsége főként arról ismerszik meg, hogy nem „vértetben” áll ki — sokkal inkább ahhoz a „pőre hithez” hasonlít, amelyet a misztikusok emlegetnek; ez a hit többé nem támadó és nem arrogáns, sőt nem is türelmetlen a másokkal való kapcsolatában. Igen, a „nagy” és „erős” hittel szemben kicsinynek, észrevétlennek fog tűnni — mint a mustármag, mintha *semmi* lenne.

Azonban éppen így működik Isten a világunkban, mondja Eckhart mester: Isten „*semmi*” a létezők világában, mert Isten nem létező a létezők között.⁴ Majd Eckhart így folytatja: neked is „*semmivé*” kell válnod, ha találkozni akarsz vele. Ha „*valamivé*” akarsz válni (*valamit* jelenteni, *valamit* birtokolni, *valamit* tudni — röviden: egyes létező dolgokhoz, a világ dolgaihoz kötődni), akkor nem vagy elég szabad a Vele való találkozáshoz.

⁴Eckhart szerint Istennek nem úgy van léte, mint a teremtett létezőknek, hanem Ő maga a lét, és minden létező Istenben létezik. (A ford.)

Lehet, hogy a mi hitünket is betemette sok minden, „*valami*” természetű dolog — személyes elképzeléseink, vágyaink, kívánságaink, túlságosan is emberi elvárásaink, fogalmaink és elméleteink, meséink és mítoszaink világa, az „*olcsó hit*”. Lehet, hogy még ennyivel sem elégszünk meg, és még többet akarunk kapni: *több* hitet, több bizonyosságot és biztosítékot az élet bonyolultsága ellen!

⁵Mk 11,22 (A ford.)

Krisztus azonban így szól: „Legyen hitetek Istenben!”⁵ Ne az „emberben”, amely hit elveszhet korunk ideológiáinak és világnézeteinek labirintusában. *Isteni* — ez azt jelenti: észrevétlen, kicsiny, szinte észrevehetetlen e világ számára!

Isten, akit világunkban a Keresztfeszített és Feltámadott képvisel, a paradoxonok Istene: ami az embereknél bölcsesség, az nála balgaság, ami az embereknél örültség és botrány, az nála bölcsesség, ami az embereknél gyengeség, az nála erő, ami az embereknél nagy, az nála kicsiny — és ami kicsiny, az Ő szemében nagy.⁶

⁶1Kor 1,19–30;
2Kor 11,9–10 stb.

Képesek vagyunk-e felismerni a szélviharban, mely hitünkéből oly sokat elvitt és elvisz — akár az ateista kritika támadásaira gondolunk, akár saját kétségeink viharáról és hitünk belső válságáról

vagy korunknak a hit számára kedvezőtlen légköréről van szó —, hogy az nem egyéb, mint a Szentlélek felszabadító fuvallata, hasonlóan az izraelitákhoz, akik prófétáiknak köszönhetően vereségeikben felismerték az értékes isteni pedagógiát és ellenségükben, Nabukadonozorban „Isten szolgáját”?

Ha az ember — vagy „Isten népe” — nem képes megválni valamitől, ami megbéklyózza és akadályozza haladását a további úton, akkor az Úr időnként kénytelen a megszabadítás olyan módszereit alkalmazni, amelyek valóban nem fájdalommentesek. A „*zugrunde gehen*” — mint azt Nietzsche-től tudjuk — nemcsak hajótörést és pusztulást jelent, hanem szó szerint „az alapokig való leásást”, a magig való eljutást is.

Ezért első meditációmat ezzel az imával zárom: „Uram, ha vallássosságunkra /hívó ember voltunkra túlságosan ránehezültek volna bizonyosságaink, végy el e 'nagy hitünkéből'; vedd el hitünkéből a 'túlságosan emberit' és adj helyette 'hitet Istenben'. Adj nekünk, akaratod szerint, inkább *kis hitet*, kicsinyt, mint a mustármag — tele a *Te* erőddel.”

Kiss Szemán Katalin fordítása

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

<i>Jean-Louis Chrétien: A felejtethetlen és a nem remélt</i>	2.500,-
<i>Lukács László: Az Ige asztalánál</i>	2.900,-
<i>Walter Kasper – Daniel Deckers: A hit szívverése</i>	3.200,-
<i>Kertész Imre: A megfogalmazás kalandja</i>	1.400,-
<i>Thomas Merton: Párbeszéd a Csönddel. Imák és rajzok</i>	2.900,-
<i>Teréz Anya: Jöjj, légy a világosságom!</i>	3.200,-
<i>Rupert Berger: Lelkipásztori liturgikus lexikon</i>	4.300,-
<i>J. B. Metz: Memoria passionis</i>	2.700,-
<i>E. Kübler-Ross – D. Kessler: Élet-leckék</i>	2.600,-
Megszenteltség az egyházi mozgalmakban és a megszentelt élet új formáiban	1.500,-
Felkészítés a házasságra és családi életre	1.300,-

A kiadványok megvásárolhatók vagy megrendelhetők a Vigília Kiadóhivatalban:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu

AZ ELMARADT MEGNYITÓ

1970-ben a váci Vak Bottyán Múzeum kiállítást rendezett Szigethy István képeiből. A művész 1968-ban hunyt el, már nem értesülhetett prágai és stuttgarti tárlatainak sikeréről. A váci bemutatót Vágó Zsuzsa rendezte, megnyitására Rónay Györgyöt kérte föl, aki eleget tett — volna — a kérésnek. Nem sokkal a megnyitó tervezett

időpontja előtt a rendező az alábbi expressz-ajánlott levelet kapta a Múzeum igazgatójától. A levélben közöltek (is) hiteles jellemzői a korszak szellemiségének és kirekesztő magatartásának.

A levél közléséért Bíró Friderikának, Vágó Zsuzsa lányának mondunk köszönetet.

(A szerk.)

Vak Bottyán Múzeum

V Á C

Múzeum u 4 Tel: 64

S z á m : 289/1970.

Tárgy : Megnyitó személy változása.

V á g ó Z s u z s a n n a
művészettörténész.

A váci városi pártbizottság nem járul hozzá ahhoz, hogy Rónai György nyissa meg a kiállítást. Szíveskedjék olyan megnyitó személyről gondoskodni, akit a váci pártbizottság el tud fogadni.

Rónai nevét a váci meghívóról töröltük, amennyiben a plakátokon és egyébütt nem lehet törölni, úgy szíveskedjék átragasztani.

Csak azt a példányt szabad kiragasztani, illetve szétküldeni, amelyiken a név át van ragasztva, illetve másik név van rajta. Ez minden nyomtatványra vonatkozik.

Vác. 1970 augusztus hó 14.-én.

Székely Miklós
muzeumigazgató.

EGY MONDAT A LÉTEZÉSRŐL

Krasznahorkai László: *Az utolsó farkas*

„A szívójság többet ér,
ezerszer többet ér,
mint az igazság.”
(Joseph Joubert)

„A történetés a burok:
Isten benne ül.”
(Nádas Péter)

Díszkiadásban megjelentetni egyetlen elbeszélést: ez a kiadói gesztus azonmód nagy nyomatékot ad Krasznahorkai László legújabb művének. *Az utolsó farkas* nyelvi vonatkozásban is különleges alkotás: egyetlen mondat alkotja. Az író jellegzetes, hosszúmondatos írásmódja ezzel mintha a végpontját érte volna el. Mindenesetre, ahogy korábban, ezúttal is kettős hatást eredményez e retorika: egyszerre magasrendűen artistikus és megejtően élőbeszédszerű (előbbi a kritikusok véleménye, utóbbi inkább a szerző magyarázata szokott lenni).

A cselekmény — legalábbis az események felszíne — könnyűszerrel összefoglalható. Egy, a katedrát odahagyott s lektorként egyik napról a másikra élő filozófiaprofeszor váratlan felkérését kap: magánalapítvány hívja meg a spanyolországi Extremadura tartományba, hogy ott vendégeskedvén írásműben örökítse meg a környék fejlődésének mozzanatait. Jó szándékú, kulturált PR-feladat, mondatnánk. A professzor, bár félreértésnek véli a megbízást, végül elutazik, s kelletlen tanácsstalansággal igyekszik nem okozni csalódást vendéglátóinak. Kétségbeesésében egy előzetesen olvasott cikket említ, amelyben arról tudósítottak, hogy a „Duero folyótól délre 1983-ban meghalt az utolsó farkas is” (20.). (Utóbb kiderül: 1985 a pontosabb évszám.) Az úgy szereplőit — a sófőr és a tolmácsnő társaságában — fölkatatván kerül egyre közelebb a szóbeszéd mögötti igazsághoz: hogy több utolsó farkas is volt, s hogy az állatok eltűnése is bonyolultabb úton-módon zajlott, mint előzetesen sejtette.

A történetet a narráció többszörös közvetettsége adja elő: a vadőr, José Miguel szavait tolmácsnő fordítja a főhősnek, aki azután a berlini magyar csaposnak számol be minderről — amiről a jelöletlen helyzetű elbeszélő számol be nekünk. Nyelvek (nyelvi világok) közötti átveddéseket is jelent mindez: spanyol, angol, német és magyar szavak sorát kell elképzelnünk a magyar (elsőként Spanyolországban, kétnyelvű ki-

adásban megjelent!) szöveg mögé. (Ide tartozik, hogy a fikció belső logikája szerint voltaképpen vendégszöveg, hiszen egy újságcikkből származó kifejezés a kötet és az elbeszélés címe.)

Szerkezetileg arra érdemes felfigyelnünk, hogy az elbeszélést alkotó körmondat valóságosan is körbe ér: a meghívó levelet Berlinben, egy bárban szorongatja a kezében meglepetten — s a spanyolországi kalandot is majd itt, a vigasztalan nagyvárosi milióben, a „bádogszürke” ég alatt idézi fel a főszereplő. Dramaturgiai szempontból a mű utolsó harmada képez önálló kompozíciós egységet: itt lép színre s idéz múltat a vadőr. A végnek a címben is megelőlegezett alakzatával („utolsó”) szegül azonban szembe az a körülmény, hogy a Miguel által elmondottakból épp a zárszót nem ismerhetjük meg (ahogy utólag a csapos sem). Szó szerint nyitott mű jön így létre, a be nem záruló kör káprázatos narratív modellje: „hogy magyarázza el ebben a Spar-schweinban, ebben a kongó, hideg, üres térben, hogy noha azt az ennyi meg ennyi eurót azóta sem kereste meg, Extremadurát a maga kongó, hideg, üres szívébe zárta, és azóta megváltoztatva a végét, és éppen ott, a végénél, napról napra folyton újraírja a fejében José Miguel történetét” (69.).

Krasznahorkai pályája jelentős módosulásokat mutat — ha a lényegi tartalmakat, a létezés alapkérdései felé forduló írói magatartást változatlanak látjuk is. Az első pályaszakaszból a makacs következetességgel megteremtett prózavilág mély depresszivitása keltett csaknem osztatlan kritikái és olvasói elismerést. Az utóbbi években a szépség létmódja s az egyetemes művelődéstörténet már-már önérdekű metafizikája adta a fő beszéd tárgyat. Hiteles pátosszal, finom humorral s szinte ismeretterjesztői szabatosság-gal. Jelen munka elsősorban a természeti és az emberi létezés szembeállításával teremt drámai feszültséget: „tudja, ez az egész, az Extremadura kívül van a világon, még odakívül, extre, érti? ezért volt minden olyan csodálatos a természettől az emberekig, és senki nem tud a veszélyről, amit a világ fenyegető közelsége jelent” (33.) — próbálja megértetni a főhős az alkalmi hallgatósággal, mivel is járhat a nyomor, a szegénység, a kilátástalanság fölszámolására tett szokványos civilizációs kísérlet (autópályák, üzletek kiépítése a gazdasági felvirágoztatás reményében). A cím eredetileg (az újságcikkben) ökológiai metafora; ám az elbeszélés világában az emberi létezésre, a jóság kultúrájára (és a kultúra jóságosságára) is érthető. A történet formális lezáratlansága, illet-

ve a farkastörténetek több irányban futó igazságai ennyiben a reménység fenntartását szolgálják.

A „hiábavalóság és megvetés” (5., 8., 10.) létállapottá merevedett közérzete kezdetben Thomas Bernhard rögeszmésen monologizáló hőseihez teszi hasonlatossá a valamikori filozófust. A gondolkodás végét, a nyelv kudarcát nem megélt, hanem *kispekulált* látásmód jelenti be (amely bejelentés hitelét éppen a monológ — és az elbeszélés — nyelvi-gondolati igényessége függeszti fel!): „a tehetetlenség rettenetes súlya telepedett rá, hisz nincs miről [gondolkodni], a gondolkodásnak vége, mert vagy az a helyzet áll elő, hogy gondolkodás előtti tartalmakhoz nyúl vissza, és az kifejezhetetlen, vagy gondolkodás utáni tartalmakra mutat rá, de akkor is néma kell legyen, szükségyszerűen, a nyelv ugyanis már nem alkalmas rá, hogy rögzíthetetlen tartalmaknak formául szolgáljon, nem szolgál többé, mert körbeért, bejárt minden elképzelhető tartományt, és elért oda, ahonnan indult, de végtelenül romlott alakban ért oda vissza” (17–18.). Az egyre mélyülő identitásválság és a végletes létpesszimizmus egymást fölerősítő, egymásból következő mentális tényezők ekkor: „mióta abbahagyta a gondolkodást, és emiatt megpillantotta a dolgokat, megértette, hogy mindaz, amit mi a létből érzékelünk, nem más, mint a hiábavalóság felfoghatatlan terjedelmű emlékműve, mely az idők végezetéig ismétli önmagát (...) mintha egy homályos, démoni szándék dolgozna itt (...) egy kárhozat tehát, egy megvetés műve a világ” (23–24.).

Ezt az állapotot lényegíti át, ezt a szellemi és egzisztenciális alapállást fordítja ki sarkaiból a „farkaskaland”, amelybe látszólag véletlenek összjátéka veti a főhóst. (Olvasattól, olvasótól függ: szép esetlegességet vagy kegyelmi indokot tapintunk-e a történetek fordulatai mögött.) A természet és a civilizáció, a farkas és az ember viszonyában az önzetlen tisztaság és a kapzsi önzés, a törvényteremtő méltóság és a szellemtelen törvénytörés ellentéte jelenik meg. A vadőr szavaival (aki bizonyos értelemben a mű középonti alakja): „ez úgy van a farkasoknál, hogy ha egy terület az övék, akkor az örökké az marad, egy területnek ha ők az urai, és ez jelenthet akár ötven hektárt is, akkor ők onnan nem is mehetnek el, ez a törvény, ők, a farkasok így gondolják, vagyis ennek szellemében élnek (...) büszkeségből nem mentek el innen, mert a farkas nagyon büszke állat” (54–55.); „az állatok szeretete az egyetlen szeretet, amelyben az ember sohasem

csalódik” (57.). A filozofikusan megokolt depresszió végül a „nyugtalanság” (részvét? együttérzés? megrendülés? szeretet?) titokzatos érzellete vesz erőt: „az üvegen át az utcát pásztázta, és ugyanazt a nyugtalanságot érezte, mint akkor, ott, a helyszínen, és egészen megrémült, amikor rájött, hogy ez a nyugtalanság nyilvánvalóan erősebb benne, mint az üresség, amelyből a lény állt, amelyen nyugodott és nyugszik ez a lény, mondta most ki hangosan is, s mutatott megint magára” (66.).

A nem-emberi létezésre kiterjesztett figyelmesség — sőt, *kompassió* — régóta hangsúlyos motívuma Krasznahorkai László írásművészetének. Hadd utaljunk csak legutóbbi kötete, a *Seiobo járt odalent* (2008) első és utolsó írására (*Kamovadás; Üvöltés a föld alatt*). Most még egyértelműbbnek tűnik fel a témaválasztás értelme: *Az utolsó farkas* szépségét abban látjuk, hogy a mű állatok történetén keresztül beszél a jóságról, a kiszolgáltatottságról, a szeretetről. Alakilag tehát a tanító célzatú fabula legmeghatározóbb változatának, az állatmesének a műfajjegyeit veszi fel, lényegileg azonban *ontológiai elbeszélésként* teljeseedik ki, a didaktikus erélyt az esztétikum összetettséggel pótolva. Az ontológiai jelleget úgy értjük: a létezés teljességéről állít valamit a mű. Parabolikus alaktannal, erkölcsbölcseleti érvénnyel.

Igen fontos, hogy éppen farkasról, farkasok-ról esik szó. Ez a lény hagyományosan — a keresztény művelődéstörténetben mindenképpen — a furfangos gonoszság toposza, a sátáni erők megtestesítője. Krasznahorkai azonban, miközben a kegyelem-központú keresztény világlátástól nem is oly idegen eltökéltséggel szövi a történetet, e tradíció egy másik, rejtett ágához kapcsolódik: Assisi Szent Ferenc gubbioi legendájának s Pilinszky János *Fabulájának* farkasát idézi föl bennünk. Ekképp válik az ő műve is — bár komorabb tónusokkal s bonyolultabb jelentéssel — a könyörületes igazságosság példázatává, a gondolatn győzedelmeskedő jóság és az igazságnál erősebb irgalom többrétégű tanmeséjévé.

Ha „utolsó” farkas volt is, *legutolsó* nincsen. Legalábbis addig, amíg van erőnk és hitünk — nem az álmosan értetlen pultos, hanem a *saját akarata ellenére* jobb belátásra tért főhős példáját követve — José Miguel nyitva hagyott történetét tovább gondolni, írni és *óvni*. (*Magvető*, Budapest, 2009)

HALMAI TAMÁS

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

IDŐUTAZÁS

Életem döbbenetes óráit szerezte Tóth Istvánné, Stégner Éva *A kakucsi Liebner család* című összeállításával, amelyben emlékezéseket és dokumentumokat gyűjtött egybe a Liebnerokról. Én is az ő leszármazottjuk vagyok, édesapám korán elhunyt édesanyja Liebner Róza a gazdag földbirtokos Liebner József lánya volt. Döbbenet nézem a családfát, a „nábobnak” (*A nábob halála* címmel írt róla apám regényt) tíz (!) gyereke született, de egymás után haltak meg. Csak Sándort ismertem, és Jánosról hallottam sokat, fényes papi karrier várt rá, de fiatalon, harminchét évesen, 1925-ben elhunyt. Apám édesanyját még fiatalabban, harmincévesen vitte el a tüdőbaj. A nábob 1925-ben halt meg, s az addig kemény kézzel őrzött vagyon nagy része köddé vált Monte Carlóban. Apámnak adósságokkal, jelzáloggal terhelt öröksége tatárszentgyörgyi kétszáz holdja maradt, végrehajtóval súlyosbíva. Nagyot sóhajtott, midőn államosították. Tatárszentgyörgyön gyerekfejjel, Kakucson felnőttként jártam feleségemmel, s még találkozhattam olyanokkal, akik ismerték a családot, vagy a faluból jártak föl a kastélyba a két gyerek (György és testvére, a nyolcévesen elhunyt Tibor) gondozására. Őket a kastély emeleti szárnyában tartották, a Liebnerék a „lenti” részben éltek, ahová a gyerekek csak akkor mehettek le, amikor vendégek érkeztek. Ilyenkor matróruhában ténferegtek, s vágyakozva szemlélték a teli talakat. (Ők minden este tejbegrízt vacsoráztak.)

Liebner József volt a kakucsi katolikus egyházközség világi elnöke, s nagy érdemei voltak a Szent Kereszt templom felépítésében. A templom 1928-ban készült el, a nyolcvanadik évfordulóra fényképekkel illusztrált *Emlékkönyvet* adott ki a kakucsi egyházközség. Bevezetőjében Beer Miklós, váci püspök a következőt írja: „Biztos vagyok abban, hogy minden olvasó talál ebben az *Emlékkönyvben* neki szóló személyes üzenetet, a megvalósult célok adta bátorítást.” Az egyik üzenet az, hogy aldozatosan, összefogással, megértéssel és szeretettel az első pillanatban elérhetetlennek látszó célok is megvalósíthatók. Ezen eszmények jegyében működött és szerveződött újra a KALASZ és a KALOT helyi szervezete. 1946-ban Kálvin János a KALOT ifjúsági elnöke versben fogalmazta meg célkitűzésüket. Nem a líra remeke, de gondolatai máig sem veszítettek időszerűségükből. „*KALOT országunk olyan intézménye, / Mely a széthúzásnak*

teljes ellensége, / Célja a kultúránk, hazánk emelése, / Nem az örökös egymás elvesztése. // Országunk KALOT legényei / Nemzetünk erős reményei. / Újjáépítés szorgos munkásai, / Isten és haza élő törvényei. // Ami szép, jó és hasznos, azt mi / Meglátjuk és megtanuljuk ott. / Végre tudja meg mindenki, hogy / Mit képvisel s mi az a KALOT!” Míg némi elnézéssel e sorokat olvastam, arra gondoltam, vajon ma a különféle ifjúsági szervezeteket, mozgalmakat ugyancsak nemes célok hevítik?...

Elhivatott plébánosok és káplánjaik tetterre kész civilek, kiváló tanítónők támogatásával teremtettek igazi hitéletet. A fényképek sokat elárulnak. Karácsonyi koncert, 2004-ben. Tekintélyes létszámú kórust vezényel Nits Márta karnagy. Ministránsok 1951-ből. Mekkora állhatatosságról árulkodik a számuk! Elsőáldozók csoportja 1982-ben, majd egy másik képen 2007-ben. Egy budapesti templomnak is díszére válnék a számuk. Zarándokok csoportképei — Passió-énekklés 2006-ban. Taizéi találkozóra érkezettek vendég látása 2001. december 8-tól, összesen 97 vendég töltötte napjait kakucsi családoknál és az iskolában. A templom külső és belső renoválása. A templomtető megújításai; az önkormányzat 1 millió 200 ezer, az egyházközség 3 millió 487 ezer forinttal járult hozzá az Egyházmegyei Hatóság által kiutalt 1 millióhoz.

A plébánosok közül Vincze Dezső esperes 2000-ben Kakucs posztumusz díszpolgára lett, ugyanez a posztumusz kitüntetés Bartl József atyának, s még négyen kaphatták meg egyebek mellett a helyi egyházban és -ért végzett tevékenységük elismeréséül. S ha elmegyünk édesapám sírjához a Farkasréti temetőbe, azon is márványtábla hirdeti, hogy ő ugyancsak Kakucs posztumusz díszpolgára.

Édesapját Szalay Károlynak hívták. Nem ismerte, mert amikor kiderült, hogy elcsábította Liebner Rózát, a nábob agyon akarta löni, de megkegyelmezett neki azzal a feltétellel, hogy eltűnik az országból. Így aztán Szalay Károly Franciaországba távozott, s követte a családja is (ugyanis családos ember volt a jószágigazgató). Nem véletlenül írta édesapám *Ballada régi dolgokról* című versében: „*Ki volt az apám, nem tudom, / hol van a sírja, nem tudom, / ámbar az is lehet, hogy él, / némely ember szép kort megér. // Mindenesetre elhagyott / még mint idéltlen magzatot, / édesanyám meg hordozott, / a kedves, és csak hallgatott. // S hogy nem fért már szívébe több / kín, a kastélyból megszökött, / de visszavitték, s zár mögött / tartották, mint egy bűnözőt.”*

Öccsének már Rónay György volt az édesapja, s őt is nevére vette. De a családban neki sem volt maradása, lenézték, idegennek tekintették.

Rózsi halála után Pesten élt, ismét megnősült, az iskolai szünetekben apám két hetet tölthetett nálunk, a többi Kakucsra élte végig.

Részletesen foglalkozik a Liebneerekről szóló könyv Sándorral, aki apja halála után elherdálta a birtokot. Elképesztő összeget vett ki a Magyar Angol Bankból, majd eljátszotta, eltékozolta az örökségét. Mikszáth Kálmán tollára illő dzsentri allűrjeivel sikerült tönkre tenni magát is. Maga a történet, a megesett, elzárt lányanyával, a puskával fenyegetődző családfővel, a fattyúnak nézett fiúval ugyancsak félelmes epikus anyag, egyes elemei nemcsak *A nábob halálában*, hanem a *Képek és képzelgésekben* is olvashatók. Amikor apám a fiatalságáról mesélt, néha hitetlenkedtem, ilyen nincs, gondoltam. Igaz volt. Mint ahogy az is, hogy otthonát a gödöllői premonstreiéknél találta meg, jó néhány tanárát, elsősorban Hermann Egyedet, az egyháztörténet és Bacsó Vili bácsit, a matematikust.

Sándor még megmaradt birtokát 1929-ben a Nemzeti Bank zárgondnokság alá vette, s részes művelésre adta ki kakucsi földművelőknek. A befolyó jövedelem egy része a banké lett, amely gondoskodott Sándor és édesanyja ellátásáról. 1942-ben, anyja halálát követően Sándor Pestre került. Hogy miből élt, rejtély. Recski fogoly lett ő is, kiszabadulása után néhány hetet nálunk töltött, aztán eltűnt. Nem emlékszem halála évére, alighanem a Nyíró Gyula kórházba mentünk szerény holmijáért, egy kopott kofferért, amelyben néhány használati tárgya volt. Hihetetlen figura, elképesztő sors. Csodáltam apámat, hogy egyetlen szó nélkül befogadta, s lehetetlen kívánságait teljesítette. (Csak márkás cigarettát szívott, ez maradt a hajdani urizálásból.) Életútjának mozaikjait, mint a Liebneerek gazdálkodásáról írtakat is adatközlők emlékeiből bravúrosan rakta össze a könyv szerkesztője.

És mi lett a kastély sorsa, amelyben a nábob életében olykor díszes vendégsereg gyűlt össze? Ez is korjellemző történet: „Mikor a szovjet csapatok bejöttek Kakucsra, egyes emberek megrohanták szerzőmökkel a kastélyt, és amit csak értek, törtek-zúztak. Megbontották a tetőszerkezetet, elvagdosták a tartógerendákat, kiszedték az ajtókat, ablakokat, felszaggatták a parkettát, amit tüzelésre használtak fel. Ez az állapot oda vezetett, hogy hivatalosan intézkedni kellett: vagy leállítják a tőrést, zúzást, és valamire felhasználják az épületeket, vagy kiadják mestereknek lebontásra az épületeket feléből, a többi kiszedett anyagot a község új építői között arányosan elosztják.” Némi huzavona után a kastélyt (melyet az orosz katonaság istállónak használt) lebontották, eltűnt a föld színéről. Így múlt el a világ dicsősége...

Mi maradt meg? Liebner József emlékezetét megőrzi a magyar méhészet története, amelynek egyik dokumentumát tartalmazza a kötet. És meg-

maradnak a régi Kakucsról azok az emlékek, amelyeket Rónay György írt le a *Júdás könyve* utószavában. És sokáig illatoznak majd a kakucsi rózsák, amelyekről verset írt: „*Se ház, se kert, se kriptá: / mindent elfűjt a szél. De gyökerek élnek s visszakötnek / a szüületlen születés tápláló mély földjébe, oda, honét / a holtak termékeny porából egyvéru gyökerekkel / nőttünk és virágzunk, kakucsi rózsák.*”

Annnyal kell kiegészíteni a verset, hogy a kriptát új helyen helyreállították. 1999-ben exhumálták a régi családi sírbolt romjaiban nyugvókat, majd Opóczki György mester fölépítette az új síremléket a Stégner Éva által készített rajz alapján (a művelthez ő szerzett támogatást), Balogh János kovácsmester pedig egyedi vasláncokat tervezett, ezek felkerültek a síremlék oszlopára. A két burkoló márványlap egyikén a Liebner-család itt nyugvó halottainak nevei olvashatók, a másikon a *Kakucsi rózsákból* vett idézet. Mindenszentek ünnepén szentelte föl Orosz János püspöki tanácsos, plébános. Tíz évvel később, 2009 májusában a Liebner történelmi emlékparkban Kapás Attila felszentelte a család emlékét hirdető kopjafát, amelyet Horváth István ötlete nyomán Varga László fafaragó művész kivitelezett. Az emlékparkot az Újhartyánból Kakucsra vezető út mentén alakították ki.

Itt akár be is fejezhetném e számomra felfedezést és csodás órákat szerző könyvek ismeretét, újból megtoldva szerzőik, mindenképp Stégner Éva dicséretét, de Újhartyánról is két könyv adott sok ismeretet. Az egyik, Kőkényesi Imre alapos munkája, 1980-ban jelent meg. A másik az *Újhartyáni képeskönyv*, Varga László szerkesztésében. A polgármester, Manger Henrik azt írja bevezetőjében: az emberek egyhamar emlékké válnak, az emlékek pedig elhalványulnak. Ám a képek segítenek életre kelteni a múltat, s szembesítenek a kis és nagy történelemmel. A képek jóvoltából megelevenedik a múlt, városi ember lévén számomra felfedezést jelentettek a mezőgazdaságról és a tanyasi életéről összegyűjtött képek, a határban dolgozókról, a cséplésről, régi szüretelésről...

Katonák haptákban, karddal az oldalukon. Huszáregyenruhában és gyalogos ancugban. Gépen ülve az orosz fronton és hadifogságban. Kitelepített családok. „Malenkij robotra” vittek. Aztán boldog családok, baráti együttlétek. Menyasszonyi ruhaköltemények, komolyan szemlélődő fekete ruhás bajszos fiatal emberek. Fűvőszenekek, muzsikások a kocsmá udvarán. A Fradi-öregfiúkkal játszó veterán Újhartyániak.

És végül színesben a mai Újhartyán; fentről és lentről. Nepomuki Szent János szobra, a katolikus templom, a német nemzetiségi iskola, és az időutazás végén a temető.

RÓNAY LÁSZLÓ

ANGYALOSI GERGELY: A MINTA FORDUL EGYET

Műfaji meghatározás szerint a kötet esszéket, tanulmányokat és kritikákat tartalmaz, amelyeket Angyalosi 2004-ben megjelent *Romtalánítás* című könyve óta írt. Válogatás öt év írásából, melyeket a szerző három tematikai fejezetbe sorolt. Legterjedelmesebb a középső, kritikákat tartalmazó tömb, amelyet *A modernség dilemmái* című, irodalomtörténeti jellegű rész előz meg, illetve az *Irodalom és/vagy filozófia* című, ennek megfelelő tematikájú blokk követ. Abban *A Hét* első évtizedétől Juhász Ferencnek az ötvenes évek első felében írt lírájáig ívelő félévszázad irodalmából egy Krúdy-regény (*Aranyidő*), egy kevésbé ismert Mikszáth-novella (*A magyar konyha*) elemzése mellett Móricz *Életem regényéről* és novellisztikájáról, egy Ady- és egy Kosztolányi-vers összevetéséről (*Kocsi-út az éjszakában*, illetve *Kétségbeesés*), József Attila Babits-képéről, Ignotus 1926–1927-ben publikált Neovojtináiról, valamint a *Nyugat* politikai jellegű írásairól és a mindössze két számot megélt *Szellem* című filozófiai folyóiratról olvashatunk. Ebben viszont a filozófia és az irodalom találkozási pontjain időző szövegek találhatók. Köztük Henry James *A minta a szőnyegen* (a *Holmi* 2004. 9. számában levő fordítás címe: *A szőnyeg mintája*) című, az irodalom „titkát” fűrésző talányos novellájának elemzése, amelytől — némi csavarintással — a kötet a címét kapta. És amely, ha nem tévedek, Angyalosi irodalomhoz való viszonyának lehet a kulcsa. Mert, hogy kötete előszavának utolsó sorait idézzük: a cím „arra kíván utalni, hogy az irodalom kritikái, elméleti vagy éppen filozófiai megközelítéseinek (többes szám!) is mindig van egy vagy több meghatározó mintája”. Ez a válogatás egy a lehető minták, szőnyegarabeszek közül, amelyet Angyalosi Gergely, irodalmunk utóbbi évtizedeinek, amint kötetei tanúsítják, értő, szakmailag kiválóan felkészült tudósa, kritikusa rajzol meg.

Érdeklődésemet, a kötet recenzense és gyakorló kritikusként, elsősorban az a huszonegynéhány kritika keltette fel, amelyek *A kritikus hátralép* című tömbben kaptak helyet. S nem is azért, mert érdekelt, mit írt Angyalosi azokról a könyvekről, melyeket olvastam, bár ez sem mellékes, kívált, ha olyan jó szemű kritikus ír róluk, hanem írásaiban olyan kérdésekkel is szembesül(het) az olvasó és a kritikustárs egyaránt, amelyek vissza-visszatérnek minden irodalom iránt érdeklődő és irodalommal foglalkozó gondolataiban. Ilyen többek között a kritika és az irodalomtörténet kapcsolatának kérdése. Lehet-e úgy tekinteni a kritikára, mint élő irodalomtörténetre? Ha az irodalom-

történet, mint „minden értékelő gesztus” szükségyszerűen a „jelenben gyökerezik, vagyis az irodalomtörténetész szemléletmódja történetileg meghatározott”, akkor — anélkül, hogy ezt elvitatnánk — ennek a fordítottja is igaz: a kritika olyan irodalomtörténeti gesztus, amely változó tényezőként épül be egy nagyobb rendszerbe? Mert ha igen, akkor az irodalomtörténet talán mégsem annyira *démódé*, ahogy manapság hirdetik, hanem élő organizmus, amely épp a kritikától kap(hat)ja az őt életben tartó impulzusokat. Dérczy Péter kritikakötetéről írva említi Angyalosi, miszerint manapság népszerűvé vált az álláspont és gyakorlat, amely az irodalomtörténeti leírását paradigmaváltáshoz köti, mert ezt „kimutatni” „sokkal hálásabb (...), mint a nagyon eltérő beszédmódok türelmes feltérképezése”. S innen már csak egy lépés választ el bennünket attól a manapság szintén aktuális dilemmától, hogy mi fontosabb: a mű vagy a szabály. Vajon az elméletet kell ráhúzni a műre, vagy a mű intonálja az elméleti hivatkozásokat? Annak ellenére, hogy ez a dilemma az egész kötetten végigvonul, hol kimondva, hol latensen, Angyalosi egyértelműen *A egészről a részig* című Ady–Kosztolányi-versösszevetés kezdetén vall róla, midőn megjegyzi, hogy „egy elvont fogalmi — ha úgy tetszik, filozófiai — probléma megjelenésmódját” fogja tanulmányozni. A szándék megnevezése után azonban azonnal siet megjegyezni: „Általában nem kedvelem ezt a módszert”, mert „valamely bizonyos értelemben a műveken kívül is megfogalmazható problémából kiindulni meglehetősen brutális dolog”. Akárcsak az, amikor a kritikus a mű elé áll.

Angyalosi, ezzel szemben, ahogy a kötet kritikafejezetének címe is jelzi, inkább „hátralép”. Jelen van, ezt nyíltan vállalja, de úgy, hogy mindig a műből indul ki, arról ír, ami számára lényeges, sőt, ami provokálja. Hogyan történik Tandorinál a költő „egyik leggyakrabban alkalmazott poétikai fogása, a variációs lehetőségek kihasználása”. Mi által jön létre a Bertók László-i vers egysége? Hogy működik Tózsér Árpád posztmodernsége? Hogy épül be Tar Sándor novelláiba az író valóságismerete? Milyen válogatási szempontokat lehet elfogadni olyan monumentális vállalkozás esetében, mint a négy kötetes magyar esszéantológia? Hogy lehet jelen a politika az irodalomban, amely „akarva-akaratlanul polemizál ugyan, ám mégis inkább hatyúként érdekes; mint ahogy a görény (=politika) sem feltétlenül bűdös”. De a hatyúnyakú görény monstrum, ahogy számos példát idézve kifejti Sári B. László számomra felfedezést jelentő könyve kapcsán. Ahogy számomra ez a kötet felfedezés, remélni szeretném, hogy mások számára Harkai Vass Éva Újvidéken megjelent tanulmánykötetéről (*Rések és korosztályok*) írt

elemző kritika jelent figyelmet ébresztő újdonságot. Ez azért is óhatatlanul fontos lenne, mert a magyarországi kritika alig tanúsít érdeklődést a vajdasági könyvek iránt, amelyek ily módon még a szakma számára is sajnálatosan ismeretlenek maradnak. Angyalosi Gergely példaértékű gesztust tett. (*Kijárat Kiadó, Budapest, 2009*)

GEROLD LÁSZLÓ

KEMÉNY ISTVÁN: KEDVES ISMERETLEN

Az irodalomtörténet és -elmélet nem ad, mert nem adhat felelet arra a kérdésre: mikor érkezhett el az idő a közelmúlt történéseinek megírására. Kétségünk sem lehet, hogy egyfajta távlat szükségese a feladat megvalósításához, ám hogy ez egy-két-három évtized, vagy annál is több, arra autentikus válasz nem adható. Kézenfekvő lenne Tolsztoj *Háború és béke*jével előhozakodni, ami jó példának látszik első megközelítésben, mégis könnyen arra a végkövetkeztetésre juthatunk, hogy a 19. század nagy regénye és annak keletkezéstörténete a 21. századból nézve nem feltétlenül bír bizonyítóerővel. Tolsztoj hozzávetőleg fél-évszázad távolából írta meg a napóleoni háborúk Oroszországot érintő időszakát. Olyan korszak krónikása volt, amely számára — születési idejénél fogva — mindenestül múlt és történelem volt. Pontosabban olyan múlt, ami történelemmé vált.

Ez a klasszikusnak számító megközelítés csak arra szolgál, hogy láthassuk, mennyire különböző módon fordulhat a közelmúlt történéseihez az író, így az a Kemény István, akinek 2009-ben jelent meg *Kedves Ismeretlen* című regénye. A komoly visszhangot kiváltó próza nem azzal az egyértelműséggel beszél a múltról, hogy feltétlen konszenzus alakulhatna ki abban a kérdésben: mindaz történelemnek számít-e, amit a regény elbeszél. Az 1970-es és 80-as évek Magyarországon játszódó mű írójának személyes érintettsége érdekes kérdéseket vet fel: historizálódott-e annyira a múlt, hogy az történelminek nevezhető? Legfőként ebben látom Kemény István regényének több mint ellentmondásos kritikai fogadtatását. (Illetve másban is, de arról később.) Az értelmzők nem méltányolták kellően azt az írói bátorságot, hogy az alkotó abba a Kádár-korba helyezi történetét, és azt a világot tárja elénk aprólékos ecsetvonásokkal — ugyanakkor széles társadalmi tablót festve —, aminek megörökítése jobbára hiányzik a kortárs magyar prózából.

Nem szeretnék belebonyolódni az elmúlt évtizedek hazai történelmi regényeinek tárgyalásába, de sarkosítva mégis úgy áll a helyzet, hogy ezek a

regmúltra fókuszálnak. Mészöly Miklós: *Setting ezredes tiündöklése*, Spiró György: *Ikszek, Jövevény*. De ugyanez igaz a kilencvenes évek alkotóira is, legyen elég csak Darvasi László *Könnymutatványosok legendája*, Márton László: *Jacob Wunschwitz igaz története*, Láng Zsolt: *Bestiarium Transylvaniae* és Szilágyi István *Hollóidő* című műveire utalnok. Esterházy Péter *Harmonia caelestise* és Kukorelly Endre *Romja* már sokkal közelebb esik a *Kedves Ismeretlen* regényidejéhez, ám az előbbi szándékoltan töredezetten mutatja ezt a világot, ellentétben Kemény István nagyepikai körkép jellegével, míg Kukorelly prózájából (szándékoltan) a regényszerűség hiányzik.

Történelmi regénynek olvastam a *Kedves Ismeretlen*et, leginkább azért, mert olyan erőteljes, nagy igényű írói ambíció érzékeltem a korábrázolásában, ami félretolta az olyan kisszerű mérlegelést, amely a távlat meglétének valódiságát kérdőjelezte volna meg. Nem hallgathatom el, hogy az utóbbi évek egyik legolvasmányosabb hazai regényének tartom Kemény Istvánét, ami annak ellenére nem roppan össze saját súlya alatt, hogy közel ötszáz oldalon át követhetjük meseszövegét. Krizsán Tamás világra eszmélésének története a regény, aki nevéhez méltó szelíd kétkedéssel éli át saját felnőtté válásának valamennyi állomását. Olyan viszonyok között kénytelen élni, amelyben semmi nem az, aminek látszik. Se a család, se a munkahely, se a szerelem, se a barátság, se a karrier, se a rosszakarók. Azonban ebből a kiismerhetetlenségből hiányzik a világ labirintusszerűsége és a lét tragikuma. Sokkal inkább valamiféle köztességérzés az övé, amely az „ez nem valóság, de nem is álom” felismeréséig viszi el a főhőst. Ilyen formán nem juthat olyan valós, kézzelfogható tudáshoz, ami navigálhatóvá tenné az életét.

Nem tizenhét év történetét meséli el a *Kedves Ismeretlen*, noha tény, hogy a próza időbeli kerete 1969-től és 1986-ig jelölhető ki. Az írói módszer éppen abban ragadható meg, hogy valójában négy nap eseményeit — egyet-egyét 1969-ből, 1970-ből, 1980-ból és 1986-ból — emel ki, és ezeket mutatja be. Mindezt (egy odavetett mondatból a regény 89. oldalán tudjuk meg) az elbeszélő 2008-ban örökíti meg, ami tovább árnyalja a történelemre reflektáló regényekkel szemben támasztott távlatosság követelményét. Az ilyen típusú történetmondás hiteltességét erősíti, hogy magáról az elbeszélőről alig tudunk meg valamit, ami ebben a vonatkozásban nem hiba, nem hiány. Ellenkezőleg.

Kemény István pontosan tudja, hogy a korábrázolás nem lehetséges olyan, ezt az időszakot más-más módon reprezentáló figurák nélkül, milyen regénye jóságos Olbach bácsija és gonoszt megtestesítő Patai Pétere. Előbbi az Állami Korvin Könyvtár igazgatója, utóbbi a he-

lyettese. Olbach bácsi a nagy művel, a *Kelet hajnalával* robbant be a tudományos életbe, míg Patainak nincs semmilyen publikációja. Az előbbi a régi, utóbbi az új világ embere, mindkettőt partvonalra állították. Olbach bácsinak a tudományos karrier helyett kell szellemi hajótöröttként vegetálnia a könyvtárban, Patait a politikai hatalomból hajították ki. Ha tetszik: ők ketten együtt a Kádár-kor. Együtt él bennük a régi és az új világ, az eredeti terveiket feladó ember, aki túlélésért nem csupán kompromisszumot köt, de alsóbb szinten még regény reprezentálhat is. Van, aki alászáll, van, aki aláhull, de mindkettő kibekkel. Láttunk ilyet sokat.

Nem egy regény fogja pótolni azt az úrt, amit a rendszerváltást megelőző három évtizedről az irodalom elmondhat. Ezért nincs igazuk a *Kedves Ismeretlentől* fanyalgóknak. (Magvető, Budapest, 2009)

BOD PÉTER

BODNÁR DÁNIEL: KÁINTÓL KRISZTUSIG

„Boldog, aki olvassa...” (Jel 1,3) — volt nem oly rég a Biblia évének mottója, s Bodnár Dániel *Káintól Krisztusig* című könyve ezt a gondolatot tartja szem előtt és viszi tovább.

A Biblia az emberiség történetének több ezer éves kulturális öröksége, a könyvek könyve keletkezésétől kezdve napjainkig érezteti hatását. Mivel a mindenkori emberről (is) szól, így a művészetek, az irodalom állandó ösztönző forrásává vált, tekintélye, befolyása felmérhetetlen. Természetesen minden, direkt vagy indirekt módon belőle merítő alkotó egyedileg, saját felfogása szerint nyúl a szentírási szövegekhez, értelmezi azokat, de a Biblia örökös inspiráló ereje hívó és nem hívó számára is kétségtelen és kikerülhetetlen.

Bodnár Dániel könyvében a megannyi bibliai témájú alkotás közül csak a 20. században készült irodalmi alkotásokra fókuszál, harminc, főként európai regényt mutat be. A könyvek között egyaránt találunk neves vagy kevésbé ismert szerzőket (például Stefan Heym, Lanzo del Vasto, Jan Dobraczynski), múlt századi és kortárs alkotókat (például Torgny Lindgren, Georg K. Volk), külföldieket és magyarokat (például Márai Sándor, Kodolányi János), férfiakat és nőket (Maria Valtorta, Anna von Krane). Az elemezett művek típusuk szerint is sokfélék, van közöttük — többek között — klasszikus történelmi regény (Robert Graves: *Jézus király*), posztmodern ál-történelmi regény (José Saramago: *Jézus evangéliuma*), regényeposz (Thomas Mann: *József és testvérei*), esszéregény (François Mauriac: *Jézus élete*), parabolaregény (Mészöly Miklós:

Saulus), passióregény (Nikosz Kazantzakis: *Akinek meg kell halnia*), pikareszk regény (Pasquale Festa Campanile: *A lator*), misztikus-realista regény (Lorenzo Mack: *Jób és a patkányok*), mágikus-realista regény (Mihail Bulgakov: *Mester és Margarita*) stb. A kötetben elemzett művekben az a közös, hogy bennük valamely bibliai szereplő alakja, élete, tettei jelennek meg. A szerző életük időrendjében sorakoztatja fel a személyeket, az Ószövetségből Káintól és Ábeltől elindulva még Ábrahámot, Józsefet, Mózeset, Dávidot, Batsebát, Jeremiást és Jóbót szerepelteti, az Újszövetségből Szent József, Szűz Mária, Iskarióti Júdás, Poncius Pilátus, Barabás, a jobb lator, Mária Magdolna, Nikodémus és Szent Pál jelenik meg. A Jézus Krisztus alakját és tanítását középpontba állító regények közül érthető módon többet is bemutat (a már említetteken kívül Nikosz Kazantzakis: *Jézus Krisztus utolsó megkísértése*, Norman Mailer: *A fiú evangéliuma*, illetve Farkas László: *Messiás*).

Bodnár Dániel munkája elején a kiválasztott szereplők jellemrajzának felvázolása mellett a regények általános Isten- és ördöggképét is összegzi. Az egyes tanulmányokban a szereplők biblikus alapú bemutatása, egy értelmező mottó után foglalkozik a regény szerzőjével, tömören összefoglalja a regények cselekményét, elemzi a műveket, rávilágít a lényegi mondanivalóra, s teszi érthetővé és befogadhatóvá azokat. Fő feladatának a regények értelmezését tekinti, hogy a bibliai szereplők, témák sokszínű feldolgozásának bemutatásával a mindenkori és titokzatos isteni jelenlétet bizonyítsa. Bár a harminc regény minőségében is sokféle, mégis tanulsággal, értékes mondanivalóval mindegyik szolgálhat. Az evidens gondolatok mellett az új meglátások a regények el- vagy újraolvasására, továbbgondolásra készítheti a biblikus, de pusztán irodalmi érdeklődésű olvasókat is. (Kairosz Kiadó, Budapest, 2009)

ZARÁND KINGA

NAGYPÁL SZABOLCS (SZERK.): AZ OKUMENIKUS ÉS VALLASKÖZI PARBESZÉD ÚTJA Hivatalos egyházi megnyilatkozások

Globalizálódó világunk egyik kényszerű/értelemszerű velejárója a vallások és kultúrák sokrétűbb találkozása, illetve egyazon földrajzi térségen belüli hosszabb távú együttélése. Napjainkban, az információáradat, a nagyfokú mobilitás és az összetett függésrendszerek korában, gyakorlatilag lehetetlen az elszigetelődés. Csupán kisebb társadalmi csoportok (többnyire vallási közösségek) tudatos és önkéntes gettóba zárkózása elképzelhető, akik energiájuk jelentős részét kény-

telenek önmaguk makulátlan (vagy annak képzelt) megőrzésére fordítani.

A találkozások és (a megkerülhetetlen) együtt-, vagy pontosabban egymás-mellett-élések, mindezekelőtt egy szekularizált, plurális és vallási szempontból többé-kevésbé semleges európai politikai és társadalmi mezőben — esetenként a másik/másság nagymértékű nem-ismeretével társulva — jelentős kihívást jelentenek a különböző felek számára. Egyrészt konfliktusokat eredményeznek, másrészt azonban tudatosítják az egymásra utaltságot (abban az országban, ahol meghatározott államvallás és erkölcsi rend uralja a terepet, ilyen problémák nem merülnek fel). Ennek függvényében talán jobban érthető mind az ökumenikus (1895-től), mind pedig a vallásközi (1979-től) párbeszéd intézményes kibontakozása. Ez ugyanis egy döntően európai jelenség, és főképpen a kereszténységet jellemző intellektuális erőfeszítés. Mindez nagyszerűen kiviláglik az itt ismertetésre kerülő kötetből is, amely lényegében véve az elmúlt évtizedekben keletkezett fontosabb hivatalos egyházi szövegek magyarra fordított gyűjteménye.

A kötetet a szerkesztő tömör és tartalmas, három részre osztott, tanulmánya („Az ökumenikus és a vallásközi párbeszéd módszertana”, 9–21.) vezeti be. Az első részben Nagypál Szabolcs az ökumenikus párbeszédéről ír. Kifejti a jelenlegi helyzetet, a fajtáit (kétoldalú, többoldalú, vízszintes, függőleges, szeretetközpontú, igazságközpontú), illetve az akadályokat és a veszélyeket (relativizmus, engedékenységek, hajthatatlanság, kizárólagosságtudat, önazonossághoz való ragaszkodás, süketek párbeszéde, párhuzamos monológok, hitvédelem).

A második rész, hasonló felépítésben, a vallásközi párbeszéd jelenlegi helyzetét, korlátait (fundamentalizmus, szinkretizmus, prozelitizmus), célrendszerét (önmagamért, hogy elmélyüljek a saját hagyományomban; a másik emberért, hogy misszionáljak; a párbeszédért és Istenért, amely segíti a lelki ajándékok cseréjét, illetve a hitben és az igazságban való gazdagodást), szintjeit (egymás mellett élés, együttélés, együttműködés, teológiai eszmecsere, lelkeségi tapasztalatok kölcsönös megosztása) és erkölcs-tanát (felkészülés, részvétel, befogadás) taglalja.

A harmadik rész valójában a kötet keletkezési indítékát és körülményeit (kultúrákközi ifjúsági vezetőképzés) vázolja. Dicséretes célkitűzése a magyar nyelv ápolása, illetve a magyar vallási, bölcséleti és teológiai szaknyelv megtisztítása és megújítása.

A bevezető struktúrája magában a három részre tagoló forrásgyűjteményben is fellelhető. Az ökumenikus párbeszéd (1967-es és 2004-es) dokumentumait a vallásközi párbeszéd

irányelveit (1979) és azok felülvizsgálatát (2004), illetve a párbeszéd lelkeségét (1999) tartalmazó dokumentumok követik. A gyűjtemény harmadik részében pedig az ökumenikus képzést elősegítő iránymutatások (1995 és 2005: „Az Egyház természete és küldetése. Állomás egy közös nyilatkozat felé vezető úton”) kaptak helyet.

Pluralista — ugyanakkor pedig vallásilag műveletlen és az ezotériára rendkívül fogékony — magyar társadalmunkban a Nagypál Szabolcs szerkesztette forráskiadás nem csupán kiváló oktatási segédanyagként tekinthető, hanem jó szívvel ajánlható az érdeklődő, spirituális és intellektuális téren igényesebb (még olvasó) nagyközönség figyelmébe is. (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek, 1; *L'Harmattan – Békés Gellért Ökumenikus Intézet*, Budapest – Pannonhalma, 2009)

JAKAB ATTILA

REJTŐZKÖDŐ BETON — A TEMPLOMÉPÍTÉSZETBEN

A téma aktualitását adja, hogy a beton alkalmazását külföldön, az elmúlt néhány évben új-fajta plasztikusság jellemzi, s ennek jelei éppen a liturgikus építészetben erőteljesek. Hiszen itt a létrejött tér a megérkezés tere. A klasszikus szobrászathoz hasonlóan statikus, az időből kiragadott, megkülönböztetett pillanat mozdulatlan-ságát árasztó hely. A felület, a tömeg állandó szemlélődés tárgya.

A beton anyagszerű formálásának Magyarországon egyelőre nincs jele. Ennek okai egyrészt az anyag minőségi kivitelezésével szemben egykor fennálló akadályok, másrészt a sok esetben csalódást okozó betontemplomok miatt kialakult ellenérzések. Itthon még alig épült templom, mely a betont anyagi mivoltában, látványában felvállalta volna, s nem csupán esetleges formai és szerkezeti bravúrok megoldásához használt segédanyagként kezelte.

Magyarországon a vasbeton legkorábbi alkalmazásától kezdve vannak példák szakrális épületekre. Ekkor, a két világháború közti időszakban Budapesten több templom is épült az akkor szokatlan szerkezettel (pasaréti Páduai Szent Antal plébánia – 1933, Városmajori Jézus Szíve plébánia – 1934, s a befejezetlen Magyar Szentföld templom – 1940-től). Mindegyiket a magyarországi modern mozgalom jeles alakjai jegyezték (sorrendben: Rimanóczy Gyula, Arkay Bertalan, Molnár Farkas). Számukra a vasbeton elsősorban új kifejezési lehetőségeket biztosított. A teret új módokon formálni képes szerkezetek váltak általa lehetségessé. Az anyag önmagában

való szépsége, a készítésének módozataival való játékoság háttérbe szorultak, hiszen legtöbb esetben a betonfelület védelme miatt kénytelenek voltak ezeket bevakolni.

A fordulat éve utáni időszak első jelentős (vasbeton) temploma csak 1966-ra készül el, állami beruházásban, Hollóházán, miután egy meglévő imatermetet a porcelángyár bővítése miatt lebontottak. A tervező, Csaba László később több más templomot is tervezett (például Hodászon, Nyírderszen), vállalva az akkoriban ezzel járó mellőzöttséget. Munkája az érett modernizmus időszakában világszerte jelentkező új-expresszionista alkotásokkal rokon (Breuer Marcel: St John's Abbey Church, Felix Candela: Csodatévő Szűz temploma, Mexikóváros), itthon szinte egyedülként. Azzal a különbséggel, hogy a betont itt sem volt lehetőség teljes anyagszerűségében megmutatni, az említett amerikai példákkal ellentétben, hiszen a templomot kívülről belül fehérre meszelték. A panelépítések, s egyáltalán a szocialista iparosítás arroganciája, s ennek építési- és életminőséggel kapcsolatos immár évtizedes problémái itthon máig tartó bizalmatlanságot szültek az építőanyaggal szemben. Az azóta fel-felbukkanó szakrális vasbeton épületek szégyenlős, anyagot elkendőző megoldásainak nem sikerült ezen változtatni.

A kortárs liturgikus építészet a beton anyagát mint esztétikai minőség hordozóját ismeri fel (a modernizmus után másodsorra), és meg is mutatja. A szerkezeti bravúrok háttérbe szorulnak, s az anyag taktilis és vizuális tulajdonságait, erőteljes, határozott térérzetet keltő képességét tárják elének az új épületek. A betontechnológia fejlődése is elengedhetetlen volt ahhoz, hogy a hatvanas évek népszerűsége után ez az anyag új, eddig feltáratlan minőségeivel hódítson teret magának.

Számunkra a beton új szempontból való megismerésének kiindulópontja egy kis kápolna lehet, mely felépültének módjával, terének otthonosságával áthidalni látszik a bennünk az építőanyaggal kapcsolatosan felgyűlt ellenérzéseket. A kérdéses építmény 2007-ben készült, egy Rajnavölgyi, német parasztember kérésére, szántója szélén, egy csendes dombtetőn (Bruder Klaus Kapelle, Wachendorf). A kezdetben vonakodó Peter Zumthor, svájci építész az építető konok kitartásának engedve, sőt ebből erényt kovácsolva, ma szokatlan alkotási folyamatba fogott. Az épület létrejöttének folyamatát nem jellemezte tervezés és kivitelezés szokásos szétválasztása. A szellemi és fizikai megvalósulás egybefonódása az építési technológia több szempontból is kísérleti jellegével párosult. A menet közben adódó tapasztalatok alapján az építés közben is sikerült változtatásokat végrehajtani. A létrejött

kápolna mégis az alkotó elképzelésének tiszta és közvetlen megvalósulása.

Az épületet tömege szabálytalan ötszög alaprajzú hasáb. A felhasznált építőanyag csömöszölt beton, melyet hatvan centiméter vastagságú rétegekben betonoztak, naponta egyet. A végső, tizenkét méteres magasságot így három hét alatt érték el. A belső tér lehatárolását hántolatlan fenyőfa rönkök képezték, melyek egymásnak támasztva sátor formát alkottak. Ezek hosszúsága határozta meg lényegében a kápolna magasságát. A falazat elkészülte után hetekig hideg füstű tűz égett belül, hogy a fokozatosan kiszáradó és összezsugorodó farönkök daruval kiemelhetők legyenek a tetőn hagyott végleges nyíláson keresztül. A belső tér határoló felülete rusztikus, tere geometriai formákkal nem leírható, éppen a külső fordítottja, melynek felületét az építőiparban használatos fa zsalutáblák lenyomatai alakították ki, szabályos síkokat képezve. A külső szabályos formából a belső tér barlangokhoz hasonlóan válik ki.

A beton ebben az esetben tehát nem a nagyipari termelés emberektől elidegenedett anyagaként jelenik meg, hanem a sárhoz, válygghoz hasonló, földből vett anyag átalakulásának, formanyerésének vagyunk tanúi. A képlékeny tömegben tér alakul, a tájban új forma rajzolja át a horizontot.

RIGÓ BÁLINT

SOMMAIRE

- FERENC BÁNYAI: Traduction hongroise et analyse de *Granum sinapis*,
poème du Moyen Age
- LÁSZLÓ
- KRASZNAHORKAI: Chaque victoire est triste
- IMRE KERTÉSZ: Le banc
- ZOLTÁN HALASI: Jizchak Katzenelson: Le Chant du peuple juif assassiné
- Poèmes de Szilárd Borbély, Zoltán Danyi, Ákos Gyórfy,
 - Jizchak Katzenelson, Wisława Szymborska et Zsuzsa Takács
 - Récits de Lili Dobai, Zsigmond Mile et Béla Szegedi-Szabó
- TOMÁŠ HALÍK: Donnes-nous une foi humble

INHALT

- FERENC BÁNYAI: Ungarische Übersetzung und Interpretation des mittelalterlichen
Gedichts *Granum sinapis*
- LÁSZLÓ
- KRASZNAHORKAI: Für mich gibt es in allen Siegen etwas trauriges
- IMRE KERTÉSZ: Die Bank
- ZOLTÁN HALASI: Jizchak Katzenelson: Das Lied vom erschlagenen jüdischen Volk
- Gedichte von Szilárd Borbély, Zoltán Danyi, Ákos Gyórfy,
 - Jizchak Katzenelson, Wisława Szymborska und Zsuzsa Takács
 - Prosa von Lili Dobai, Zsigmond Mile und Béla Szegedi-Szabó
- TOMÁŠ HALÍK: Gib und einen kleinen Glauben

CONTENTS

- FERENC BÁNYAI: Hungarian Translation and Interpretation of the Medieval
Poem *Granum sinapis*
- LÁSZLÓ
- KRASZNAHORKAI: All Victories are Sad
- IMRE KERTÉSZ: The Bench
- ZOLTÁN HALASI: Jizchak Katzenelson: Song about the Exterminated Jewish People
- Poems by Szilárd Borbély, Zoltán Danyi, Ákos Gyórfy,
 - Jizchak Katzenelson, Wisława Szymborska and Zsuzsa Takács
 - Prose by Lili Dobai, Zsigmond Mile and Béla Szegedi-Szabó
- TOMÁŠ HALÍK: Give us a Little Faith

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fekete István vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP.

VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2010. évre 4.440,- Ft, fél évre 2.220,- Ft, negyed évre 1.110,- Ft. Előfizethető külföldön a

KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 14.640,- Ft/év vagy 95,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 450 Ft

VIGILIA

SZEMLE

■
ANGYALOSI GERGELY
KEMÉNY ISTVÁN
BODNÁR DÁNIEL
NAGYPÁL SZABOLCS
(szerk.)

Hónapról hónapra
A minta fordul egyet
Kedves Ismeretlen
Káintól Krisztusig

Az ökumenikus és vallásközi párbeszéd útja.
Hivatalos egyházi megnyilatkozások
Rejtőzködő beton – a templomépítészetben

■
A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bod Péter, Gerold László, Jakab Attila,
Rigó Bálint, Rónay László és Zaránd Kinga

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A hivatásokról
- John Henry Newmanről
- Fűzfa Balázs, Móser Zoltán,
Puskás Attila, Karl Rahner,
Rónay László és Szénási Zoltán tanulmánya
- Ayhan Gökhan, Halmai Tamás,
Kántás Balázs, Oláh András,
Szöllősi Mátyás és Vasadi Péter írása

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005 10005